

A

Tujci.

Spisal Ivan Cankar.

I.

Pavle Slivar je bil praznično vesel. Solnce je sijalo na ulicah; gledalo je v soho izza rulet ter se mu smejalo globoko v dušo.

Popili so bili ravnokar popoldansko kavo; prazne sklenice so bile še na mizi, pogrnjeni z nedeljskim prtom. Marnovka je slonela v naslanjaču z rokami v naročju; zehalo se ji je. Izprva je hotela spraviti razgovor na resne, solidne stvari; ali ni se ji posrečilo; zato je umolknila in polagoma so ji lezle trepavnice na oči. Slivarju se ni hotelo dolgočasnih razgovorov, in dolgočasno mu je bilo vse, kar se je le od daleč dotikalo praktičnih zunanosti življenja. Na solidne opomnje je odgovarjal prešerno in razposajeno; ko je opazil pogled Marnovke, se je naslonil nedolžno in kakor iz udobnosti na desno, iztegnil roko ter jo položil čisto slučajno Ani okrog vratu. In Ana se je naslonila na levo. V tistem trenutku je Marnovka zakašljala ter odprla oči; Pavle je pogledal v strop, zakrožil ustnice, kot da bi se mu hotelo žvižgati in potrkal je s prsti po mizi. Pri sreči pa mu je bilo, da bi se smejal glasno in hrupno, brez povoda in čisto nalašč, samo zato, ker je življenje tako imenitno in ker je solnce tako čudovito svetlo.

Ana je vstala, pogledala najprvo na mater, nato je nekoliko zazehala, le toliko, da so se zableščali izza

ustnice beli zobje, stopila je k mali mizici v kotu pri oknu, vzela v roko fotografijo, jo ogledala pazljivo ter jo položila zopet na mizo, se ozrla kakor mimogrede na Slivarja, s komaj vidnim, hipnim nasmeškom v levem očesu, a nato je odprla duri v svojo sobo.

Slivar se je pogladil po laseh.

„Da, da ... tako je človeško življenje! ...“

Nato je vstal tudi on, počasi, zamišljen in resen, pogledal je tudi on še enkrat na dremajočo Marnovko, stopil k mizici v kotu ter si ogledal fotografijo s pazljivim očesom, a nato se je nasmehnil s prav istim komaj vidnim hudomušnim nasmeškom ter prestopil s solidnim korakom prag Anine sobe. Ana je zapehnila duri z oprezno roko.

Okno je bilo tesno zastrto, tako da je bila soba v hladnem somraku. Tenka plast solnčne svetlobe je padala na klavir, na razgrnjene note. Ona je sedla h klavirju, Slivar je premeknil k njej svoj stol.

Kadar je sedel prešnje čase tako blizu poleg nje, tako zapeljivo in pripravno, mu je bilo skoro neugodno pri sreči, in besede so mu hipoma pošle. Zdelo se mu je, da je njegova dolžnost, da govori sladke, sentimentalne reči, kakor govore zaljubljeni v nemških romanih, da se skloni ob določenih presledkih, položi roko varno in ljubeznipolno krog ljubljenega vratú ali pasú ter poljubi s zatisnjenimi očmi njene sramežljive ustnice. Vse to mu je bilo zmerom neizmerno težko. Sram ga je bilo sladkih besed, in kadar je katero izpregovoril, je čutil, kot da ga zasmehuje na tihem celó ona sama in da se je zelo blamiral. Ob takih časih mu je šinilo mimo pameti, da ni resno zaljubljen, da je to „vse skupaj neumnost“ in da bi se vedel docela drugače, če bi bilo res, kar je trdil s svojih pismih, da je „ona sama njegova sreča in njegovo življenje.“ Tako se je izgubljal v neprijetnih mislih, in ona ga je izpraševala, zakaj je njegov obraz resen — hotela je reči dolgočasen — in zakaj molči.

Danes pa se ni ukvarjal s takim razmotrivanjem, bil je vzvišen nad njo in nad svojo ljubeznijo. Vse se mu je zdelo nekako ljubeznivosmešno: ta intimna, mračna soba, on sam in ona, oba mlada, zaljubljena in vesela, dremajoča matrona v prvi sobi, sklenice na ne-

deljsko pogrnjeni mizi in gorko septembrsko solnee tam zunaj, — vse je bilo majhno, lično, kakor otroške igračice pred velikimi, razumnimi očmi njegove duše.

„Ali ti ni nič hudo, Pavle? Tako mirno pripoveduješ, da nama ostane samo še par dni.“

Slivar se je popolnoma nedolžno začudil: čemu naj bi mu bilo hudo zaradi tega?

„Danes je nedelja . . . jutri, pojutrišnjem, to so še celi trije dnevi, Ana! Trije dnevi, to se pravi neskočnost! Dovoli, da te poljubim na tvoje bujno kipeče ustnice...“

„Ti se norčuješ —“

„Nikakor ne; tako lepih ustnic res še v svojem življenju nisem videl.“

„Koliko jih boš videl, zdaj ko si imeniten!“

„Ali nisem res imeniten? Tebi, Ana, ki sva prijatelja, lahko povem: jaz sem največji umetnik na svetu, ali vsaj eden izmed največjih. Tudi nate pada kos moje slave: prenašaj jo dostojno! — Kaj misliš, da me je kaj iznenadilo, ko so mi prisodili prvo nagrado? Čisto nič: meni, kar je mojega! Če bi mi je ne bili prisodili, bi si kvečjemu mislil, da so sedeli tepei v razsodišču in zategadelj bi me stvar ne bolela posebno . . . Ali povej mi, Ana,“ — hodil je po sobi in se okrenil hipoma k njej — „kako pa ti misliš o mojem delu, ti sama, čisto na tihem?“

Ana je bila v zadregi.

„Kar ti napraviš, je zame najlepše!“

Slivar je dobro vedel, da je bil ta odgovor neumen in morda celo neodkritosrčen; tudi beseda „napraviš“ mu ni bila pogodi; ali danes ga to ni vznemirjalo; zdela se mu je še bolj otroška in majhna, popolna igračica.

„Seveda, to je v redu. Kako bi se pač ženil pri tebi, če bi mi zabavljala venomer! Ko bi jaz ne bil največji umetnik na svetu, bi bilo celo nekaj prijaznega na tem: oženil bi se in tako bi imel pri roki pevca svoje imenitosti —“

„Pavle!“

„Nič se ne jezi in dovoli, da te na tvoje bujno kipeče — — — — — Prisegam ti, Ana, tvoje življenje bo čudovito pod solncem! Sezidal ti bom vilo tam kje

pod Rožnikom, ali če ti je ljubše — kaj praviš? — na Bledu. Tam so lepi kraji! Po svojih načrtih ti jo bom sezidal, zato bo najlepša vila daleč naokoli, ne kak arhitektonični zavržek, kot so tiste bedasto našemljene barake po naših ulicah. Pravijo, da so stanovanja za ljudi, pa so znotraj nerodni hlevi, zunaj karikature palač. In v palačah, ljubica, ne stanujejo ljudje in tudi ne v hlevih. Midva bova imela vilo po mojih mislih, in celo v tej vili ne bova stanovala, temveč vozila se bova po svetu brez konea in kraja. Če je človek predolgo v istem mestu, spozna polagoma, da so ljudje zabiti in življenje mu zamrzi med njimi. Tako je najbolje, da gledava vsak hip nove obraze ter se posloviva od njih, preden pokažejo svojo naruro.“

„Kako bledeš, Pavle!“

„Oj Ana, nič ne bledem; to bo še vse lepše, kakor si misliš! Glej Ana, jaz te imam neizmerno rad, ker si tako naivna. Tako se mi zdiš s svojo globoko resnobo, kakor moj brat, ko je še platno prodajal, pa si je del cilindar na glavo ter kadil iz očetove pipe —“.

Opazil je, da jo je razžalil: od sence dol se je pokazala lahna rdečica na njenih licih; toda ni ga genilo; vesel je bil celo te rdečice.

„To so lepi komplimenti; kdor bi te poslušal, bi si nikoli ne mislil, da si zaljubljen vame. — Kaj misliš, da ti nisi smešen?“

„O, to še ni nič, kar tukaj vidiš! Da bi me ti poslušala, kadar sem sam, da bi pogledala skozi okno mojih domačih mislih! Ana, stante pede bi se okrenila od mene! — Ko bi ne bil smešen v svojih mislih, kako bi bil umetnik? Smešno je vse tisto, kar ni v zvezi z vsakdanjim kruhom . . . Tvoj greh je, Ana, če sem zavil zdajle na cesto dolgočasnih besedi!“

Plast svetlobe, ki je padala na klavir, se je ožila, dvigala se je više ter je naposled hipoma izginila. Po sobi se je razlil še temnejši mrak; kdor bi stopil vanjo, bi ne razločeval obrazov. In Slivarja se je polastilo neopazno neko zadehlo čustvo, ki mu je bilo zoprno in ki se ga je bal. Privil je Ano tesno k sebi, a komaj se je doteknil z ustnicami njenega obraza, je vstal, stopil k oknu ter privzdignil nekoliko rulete.

„Ali se ti ne zdi, Ana, da bi se napotila malo na izprehod? Zdaj je hladneje; solnce je že visoko na strehi . . .“

Vrnila sta se v veliko sobo. Marnovka je dremala na stolu z globoko sklonjeno glavo. Prebudila se je ter pogledala začudeno, ko ji je položila Ana roko na ramo.

„Pa ne ostani dolgo zunaj; vrni se do polosmih, preden pride papa.“

Ana je odhitela v svojo sobo ter zaprla duri za seboj.

„Samo še do srede ostanete tukaj, gospod Slivar?“

„Samo do srede; kaj hočem v Ljubljani? Z umetnostjo ni tukaj nič, če nima človek dediščine po kakem stricu. In jaz nimam nobenega strica . . .“

Zavil je brž na drugo pot.

„In ga tudi ne potrebujem. Zdaj je prihodnost odprta pred mano. Moje delo je priznано in tudi jaz sam vem, koliko je vredno . . .“

„A kako . . . na kak način se mislite urediti?“

Slivarju je bilo to vprašanje neprijetno, zategadelj namreč, ker ni imel sam najmanjšega pojma o svoji najbližji prihodnosti. Bilo je pred njegovimi očmi kakor biserna megla: prešerni upi, veselo zaupanje vase. Ali četudi ni bilo v teh upih niti sledu kakega trdnega načrta, ni dvomil ne za trenotek, da mu jo usojeno veličastno življenje.

„Tiste formalne študije so zdaj končane; tako sem čisto sam svoj in lahko poizkusim svojo moč. Dokler je človek pod nadzorstvom profesorja, čeprav samo formalno, je njegova fantazija kakor uklenjena; nehote se čuti resničnega učenca in njegova roka je plaha in nesamostojna: kot da bi stal nekdo neprestano za njim; pogleda dovršeno delo in vidi, da ni njegovo, da je njegov lepi, svobodni načrt obledel ter se razblinil . . .“

Marnovke te stvari niso posebno zanimale in Slivar je to opazil.

„Seveda mislim študirati še dalje —“

„Študirati?“

„To se pravi, — kakor pač vsak umetnik študira do konca dni . . .“

Bilo ga je sram, da je moral meriti in izbirati besede, kot da bi imel nekaj nepoštenega na vesti.

„Nekaj časa ostanem še na Dunaju, potem pojdem v Monakovo, — ali kakor že bo. Nisem še natanko premislil . . .“

„Kdaj pa boste izdelali spomenik? Ali so Vam ga že naročili?“

„Ne, tudi o tem še ne vem nič trdnega. Na vsak način mi ga izroče, to je razumljivo samo ob sebi . . .“

Na tihem je vedel, da to nikakor ni razumljivo samo ob sebi. Znane so mu bile okolnosti natečaja za Kettejev spomenik: stvar je bila prenačljena, denarja je bilo zbranega komaj toliko, da so se pokrili stroški za natečaj, in ko bi bili tudi potrebni tisočaki že pripravljeni, še ni bilo gotovo, da bi določili za izdelbo baš nagrajeni načrt. V razpisu ni bilo o tem besedice, in Slivar je vedel, da se nagrajeni načrti ne izdelajo nikoli in da je zategadelj za umetnika velika nesreča, če mu prisodijo prvo darilo.

Ves ta razgovor mu je bil skrajno neprijeten. Razumel je dobro pomen teh pol opreznih, pol sirovih suhoparnih vprašanj, in njegov položaj se mu je zazdel neumen in poniževalen. Oddehnil se je, ko se je vrnila Ana v sobo.

Oblečena je bila v svetlo, tesno na ude ulito obleko, tako da je bilo njeno telo še bolj vitko, otroškonežno, skoro prešibko. Par temnih kodrov se je koketno igralo na sencih; obraz je bil bel, droban, zelo pravilno izrezan, rjave oči so gledale mirno in razumno.

„Razgovarjala sva se z milostivo o resnih rečeh, gospodična Ana . . .“

Ana se je ozrla na Marnovko s hipnim radovednim in zelo vsakdanjim pogledom. Slivar tega pogleda ni zapazil. Poslovala sta se nakratko ter se odpravila na cesto.

Zunaj je bilo še svetlo, ali vročina je ponehala; hladnejši veter je bil zapihal od juga. Hodila sta hitro po mestnih ulicah in v par minutah sta dospela v park. Nad belimi, s peskom posutimi poti so šumeli stari kostanji; le tu pa tam je kanila kaplja solčne svetlobe skozi gosto listje. Ljudi je bilo malo v parku; star pensionist je sedel na klopi ter bral svoj časopis, dvoje pestern se je smejalo tam nekje za drevjem, in od travnika so se čuli kričeči otroški glasovi. Prišel je mimo

lajtmant in Ana se je ozrla nanj s polnim pogledom. Slivar je videl, kam so se bile izgubile njene oči in kratkočasno mu je bilo pri srcu: kakšna otroška igra-čica! S svojim mirnim, rjavim pogledom se ozira po zavihanih brkih, medtem ko se ženi; kake komedije se pač vrše v njenem srcu?

Zrak je bil čist in svež; Slivarju so se širile prsi in vrnila se mu je vsa prejšnja vesela, razposajena volja. Prihajala sta čedalje više v park; pota so bila ožja, temnejša, drevje se je nagibalo niže in nobene svetle kaplje ni bilo več izza listja; le časih je zasvetil gori v vejju rumen cekin, ali komaj ga je Slivar z veseljem ugledal, ga ni bilo že nikjer več in temno listje je trepetalo. Pot se je vila polagoma navzgor, iz parka v gozd. Na desni se je zasvetila skupina mladih brez z vitkimi debli in že nekoliko orumenelim listjem. Pravilne, ravne vrste kostanjev so se izlile v gozdno svobodo; stare, visoke bukve so rasle vse vprek, tu stisnjene druga ob drugo, tam daleč narazen, pomešane s črnimi smrekami in širokimi, temnimi hrasti; tupatam se je dvigalo ravno deblo domačega kostanja z dolgimi vejami; tla pod njim so bila pokrita z poluzrelimi kostanji, z luščinami in listjem.

Hodila sta počasi navkreber; Slivar je pripovedoval in se ni menil veliko, če ga ona poslušša in če jo zanimajo njegove besede. Bilo mu je tako lahko in prijetno, kot da bi se mu bilo pripetilo pred nedavnim časom nekaj posebno lepega, odločilnega za vso njegovo prihodnost. Napravil je črto pod svojim dosedanjim življenjem: minilo za zmerom, stran s preteklostjo! To je bila noč, in zdaj pride jutro.

Ne iz ljubezni do nje — te ljubezni se v tej uri niti zavedal ni — iz same tihe, nerazumljive notranje sreče je govoril tako globoko iz srca, tako zaupno in odkritosrčno, kako prej nikoli in nikomur. Ona je hodila poleg njega tiho, s sklonjeno glavo in zamišljenim obrazom.

„Ti morda misliš, da je teklo moje življenje kakor tvoje: majhen potoček z majhnimi valovi, vesel in brezskrben, le tupatam ranjen ob drobni skalici... Ej, ljubica, Ana, ti si kakor v sanjah in zdramila se ne

boš nikoli; — lepe so take sanje! Nikoli ne boš videla življenja, in življenje, ljubica, je nekaj strašnega. Mene je bilo že zelo ranilo, že vsega me je bilo raztrgalo; — ti bi si tega pač nikoli ne mislila, ko me vidiš takole veselega in imenitnega poleg sebe. Do danes, Ana, do teh zadnjih dni ni bilo za me nič lepega na svetu. Raztrgan in lačen, ponižen in plah sem se plazil po trnjevi cesti svoje mladosti. To ni bilo prijetno, ljubica! Nobenega človeka ni bilo, ki bi se bil oziral name s tiho ljubeznijo, tako kakor se ozira nate tvoja mati, kadar je ne vidiš, zjutraj kadar spiš. Jaz nisem poznal svoje matere in kakor v sanjah se spominjam na očeta, ko je sedel pred klavirjem in sem slonel ob njegovih kolenih in mu gledal v blede obraz. Njegov obraz je bil zelo blede. Od tedaj, ljubica, nisem videl klavirja skoro dvajset let; stanoval sem v nizkih podstrešnih sobah in tam, glej, ni klavirja. Tistega, ki ga je imel moj oče, so prodali upniki. Moj oče je bil učitelj. In tam nekje na Dolenjskem je zdaj moja mačeha; nisem je videl pač deset let in nimam poželenja po njej; samo svojega brata, njenega sina, bi rad kdaj videl; kratkočasen je bil, kadar je del na glavo očetov cilinder in v usta njegovo pipo. To dvoje, cilinder in pipa, je njegova dediščina po očetu; zame ni ostalo ničesar.“

Ko bi bil videl Slivar njene oči, ne bi govoril o teh stvarih; njen pogled je bil nekako osupel; poznalo se je, da ji je to razlaganje neprijetno. Bila je nežna in fina, „čista igračica“.

„In potem se je začelo grenko, ljubica, grenko življenje. Strah me je, če se ozrem; po vsej poti se vidijo sledovi mojih ranjenih nog . . .“

Zravnal se je in iztegnil roke, kakor po dovršenem težkem delu.

„Ali Ana, zdaj sem postavil mejnik. Zastavil sem ga trdno v zemljo in odslej je življenje moje; jaz sem gospodar!“

Zjasnilo se je nenadno. Stopila sta iz gozda na velik odprt prostor. V polukrogu so stale ob tratini klopi in na eni izmed njih je sedel zaljubljen par; zravnala sta se preplašeno, roka je ostala še v roki, in ozrla sta se na došleca z neprijaznimi pogledi. Slivar in Ana sta

zavila na levo, koder se je vila pot nekoliko navzdol. Na levi se je spenjalo z grmovjem poraščeno brdo, više zadaj se je pričenjalo gosto smrečje; tudi na desni, prav ob poti, so rastle nizke smreke. Še nekoliko korakov, in na desni in levi se je hribovje razdelilo, odprla se je pred njima vsa prelepa ljubljanska ravan.

Blizu spodaj, kakor pred njenimi nogami, se je svetilo mesto, bleščeče belo, jata golobov. Stolp frančiškanske cerkve se je lesketal v solncu, gorel je v čistem zlatu. Ravan se je potapljala v mrak, a daleč zadaj, po vzhodnih hribih, se je še razlivala mehka luč, odsevala je celo še na dolgi progi ravnine, toda sence so segale vedno dalje in vedno više, lakomne roke so se iztegale po zlatu.

Mehko čustvo je leglo Slivarju v dušo: ljubezen do te čudovite zemlje, tista močna, velika ljubezen, ki daruje in se čuti obdarovano. Izpreletelo ga je veselo spoznanje, da je bogat in močan, da daruje lahko s polnimi rokami.

Nedavno še, pred kratkimi meseci, je bil list v vetru, tujec povsod, kamor ga je zanesel plašni korak. Danes je vedel, da stoji na tej domači zemlji trdno in ukopano, z obema nogama, da je nje vsebina obenem.

Bilo mu je, da bi zamahal s klobukom in pozdravil to ravan, ki se je odevala v črno odejo ter se napravljala spat, da bi jo pozdravil s prijaznim sinovskim pozdravom in ji voščil lahko noč.

Stal je dolgo ob poti z zravnano glavo, žarečim licem in široko odprtimi, mokrimi očmi. Ana se je dolgočasila, in on je ob teh trenutkih pozabil nanjo.

II.

Bilo je že pozno zvečer, ko sta se vračala z izprehoda. Slivar je spremil svojo nevesto do vrat; niti v vežo ni stopil, da bi jo poljubil tam v temnem kotu, kakor je bil navajen. Ko sta se poslavljala, se ji je smejal veselo in pokroviteljsko v obraz, kakor otroku. Njen resni, neodločni pogled ga je zelo zabaval. Poljubil ji je roko, poklonil se ter odšel z lahkimi koraki po cesti navzdol, v mesto.

Ko je prišla Ana v svojo sobo, je odložila klobuk; a še preden je odpela zadnji gumb na bluzi, je legla na zofo, in solze so ji zalile oči. Čutila se je ponižano in osmešeno in tiha, komaj zavedna mržnja do Slivarja se ji je rodila v srcu. Čez par minut je vstala ter prižgala luč; obrnila si je pred ogledalom oči in njen pogled je bil zopet čist in miren. Bilo ji je neprijetno, da se je bila tako vznemirila; smejala se ni nikoli pre-razposajeno, ne jokala preveč, zakaj bala se je, da bi se ji ne zarezale nelepe črte v obraz.

Slivar se je napotil v veliko, elegantno gostilno, kjer so ga pričakovali nekateri njegovi znanci in pokrovitelji. Bilo je že blizu osmih, in ulice so bile nekoliko živahnejše. Slivarju se je zdelo, da je srečaval same vesele, skoro razposajene obraze, vesele tega lepega septembrskega večera, te mehke sape, ki je pihala rahlo od juga in dihala v lica, kakor parfimirana pahljača; veseli sveta in življenja. Njegove oči so bile motne od praznične volje in zato ni opazil tistih neštevilnih temnih obrazov, ki so prihajali vsak trenotek mimo njega. Električna svetloba je padala samo na vesele obraze; oni drugi so se plaho ogibali luči.

Gostilna je bila zelo zakajena; Slivarju, ki je bil še ravnokar dihal gozdni zrak, je legel ta gosti vzduh na prsi, in tobakov dim ga je zaskelil v oči.

Pozdravili so ga hrupno od mize na desni. Tam je bila zbrana večja družba, skoro sami starejši ljudje. Komaj je stopil Slivar k mizi ter odzdravil, se ga je polastila neka tesnoba: njegove resnične, odkrite misli, ki so mu sijale prej iz veselega obraza, iz svobodnih kretenj ter mu silile v besede, so se hipoma vrnile globoko v sree, in bilo mu je, kakor da se mu je treba skrbno zapeti do vratu. Nasmehnil se je neodločno kakor v zadregi in začutil se je manjšega in odvisnega.

Napravili so mu prostor na častnem mestu; ta večer je bil namenjen njemu in njegovim drugovom umetnikom.

Okoli mize so sedeli ljudje tiste vrste, ki se jih je Slivar najbolj bal in ki se jih je ogibal, kakor je mogel. Spoštoval jih je zelo in odkritosrčno, toda spoštovanje je bilo pomešano z mržnjo, ki si je sam ni

vedel razlagati. Kadar je govoril z njimi, je bil plah in oprezen; meril je besede ter se čuval, da bi ne izpregovoril naravnost iz srca. To so bili besedniki javnega mnenja, zastopniki naroda; delavni in zaslužni možje na polju politike, znanstva in lepe literature, ugledne osebe v družabnem življenju. Predstavljali so del narodove moči, nazorov in željá njegovih. Ali skoro na vseh njih obrazih je bilo nekaj posebnega, neprijetnega, ne zarisanega v jasni potezi, temveč razlitega od čela preko oči in ustnic, kakor komaj viden pajčolan: prezirljiv, zasmehovalen, samovoljen izraz. To ga je vznemirjalo in žalilo, četudi je ljubil samovoljnost, kadar ni gledala iz oči in iz nasmeha. Vedel je tudi, da so vsi ti ljudje bolj izobraženi od njega, da so študirali to in ono in da so dosegli svoja mesta s pomočjo razuma in pridnosti. Tudi to ga je vznemirjalo, in bal se je razuma in pridnosti, kadar so se ponašale s temi čednostmi oči in ustnice. A nocoj ga je zadelo posebno grenko neko hipno, polujasno spoznanje: spomnil se je trenutka, ko je gledal dol po lepi zeleni ravnini in zdaj, ko je videl le obraze krog sebe, so se mu zazdeli tuji, čisto neznan; med tistim duhom, ki se je dvigal iz ravnine ter mu širil prsi in srce in med izrazom teh oči in glasom teh besed ni bilo nobenega sorodstva. To vse je šinilo mimo njegovih misli v hipu komaj zavedno.

Sredi omizja, ob steni se je smejal in razgovarjal znan literat Lužar. Njegov obraz je bil razoran in póstaren, četudi mu še ni bilo mnogo nad trideset let. Ker je bil gladko obrit, so mu dajale globoke, nemirne brazde igralski izraz. Gledal je skozi naočnike s svojimi majhnimi, rdeče obrobjenimi očmi trdo in zasmehovalno. Njegovo visoko, obokano čelo, ki se je izgubljalo v zgodnjo plešo, je pričalo o inteligentnosti. Slivar se je bal njegovih postranskih, pol šaljivih, pol razžaljivih opazk; mirne besede, ki bi se ne skrivalo za njo nič zlega, ni slišal Slivar nikoli ne od Lužarja, ne od drugih literatov, ki jih je poznal; vsi so se mu zdeli stari, presiti življenja in ljudi; Slivar ni vedel, ali so res toliko živeli in prestali, da se jim je nabralo grenkobe in izkustva do vrha, ali pa so se naučili poze drug od drugega ter se tako vživeli vanjo, da so igrali nevede in prisiljeni.

Poleg Lužarja je bilo ob mizi še troje literatov. Eden izmed njih je bil še študent, mlad človek s kodrastimi lasmi, precej razvitimi brki in temnim, nezadovoljnim pogledom. Govoril je s kričečim glasom in zelo samozavestno. Ostala dva sta bila starejša človeka, eden po poklicu privatni uradnik, drugi profesor. Poslednji se je oglasil redkokedaj, ali njegove besede so bile trdne, kakor pribite, dasi Slivar ni zapazil v njih ne duhovitosti, ne modrosti; profesor ni bil navajen, da bi mu kdo oporekal in poznalo se mu je, da je slaven. Uradnik je gledal večjidel tiho predse, z zamišljenim obrazom, nagubanimi obrvmi. Očividno mu je ugajalo, kadar ga je kdo vprašal, „če dela spet verze“ in nasmihal se je skrivnostno-otožno. Njegova obleka je bila precej ogoljena.

Med literati je sedel visok, širokopleč človek, slikar Ambrož, ki je bil Slivarju nenavadno simpatičen. Posebno lepa je bila njegova brada, kakor in mehkih, svetlorjavih svilnatih niti. Govoril je veselo, izvirno-dotipno, v pristnem ljubljanskem dialektu. Celo sirove anekdote je pripovedoval tako naravno, prešerno, da so dobile v njegovih ustih nekaj estetičnega. Drugi slikar, ki je sedel blizu Slivarja, je molčal ves večer. Majhna, suhotna postava, upala lica, redka, ščetinasta brada. Slivarju se je zdelo, da ga je bil srečal nekoč na Dunaju, še bolj bledega in mrkega in vsega zanemarjenega. Kiparja Kuštrin in Strehar, ki sta dobila drugo in tretjo nagrado v natečaju za Kettejev spomenik, sta bila Slivarju samo površno znana; oba sta bila starejša od njega. Njunih del — razen razstavljenih načrtov za spomenik — ni poznal, ali vedel je, da ga Kuštrin prezira, če tudi je govoril ves večer prijazno in kolegialno z njim. Pozneje, ko je bil pa že z vinom namočen, je povedal Ambrož z veselo-resnim glasom, da so dela Kuštrina in Streharjeva „kakor bi jih bila krava oblizala“. Družba se je smejala, in Kuštrin se ni čutil razžaljenega, Strehar — neznamen človek z ozkim, kakor obsekanim obrazom — pa je zardel ter posegel po kozarec.

Imena vseh teh pisateljev in umetnikov so bila precej znana, imenovana po listih in v občinstvu češčena, kolikor so pač češčena imena umetnikov.

Preden je stopil Slivar v gostilno, so govorili o politiki in par obrazov je bilo razgretih; a nato je prešel razgovor na umetnost. Prepirali so se večjidel samo literati o različnih estetičnih vprašanjih, ki so bila Slivarju zelo nejasna. Slikarja se nista mešala v besedo; Ambrožu se je zdelo „čvekanje“ o estetiki in podobnih rečeh dolgočasno in nepotrebno, a njegov tovariš slikar je molčal od začetka; ozrl se je samo enkrat s posebnim, neizmerno zaničljivim pogledom na literata-profesorja, ko je zinil besedo o „vzvišeni nalogi umetnosti“; iz tega pogleda se je videlo, kot da je mislil na svoje naglo in z gnusom spacane portrete mesarjev in hišnih posestnikov, ki jih je delal, da se je zdaj pa zdaj do sitega najedel.

Ob tretji mizi — tri mize so bile primaknjene druga k drugi — so sedeli starejši, precej na prvi pogled spoštovanja vredni in deloma celo častitljivi ljudje, ki jih je poznala dežela kot zaslužne na različnih poljih javnega življenja. Večjidel so bili znani politiki, predsedniki ali vsaj podpredsedniki različnih društev, po stanu advokatje, šolniki in zdravniki; tudi en inženjer je bil med njimi. Slivar je videl že vse te obraze, ali z galerije deželnega zbora, ali v občinskem svetu, ali na cesti in njihove značaje je poznal vsaj površno iz časopisov. Samo dva izmed njih sta mu bila nova in zato sta ga posebno zanimala. Mlad advokat, ki si je šele ravnokar ustanovil svojo pisarno in se je obenem, kakor je šega, pripravljaj na politiško kariero. Nosil se je zelo elegantno, govoril je fino, oprezno, tako oprezno, da ni prišel nikoli iz abstraktnosti in iz popolnoma nerazumljivih namigavanj. Domači politiški položaj je bil namreč takrat nekoliko zamotan; zdelo se je, da poganja kal nove, močne stranke in zato je bilo treba opreznosti ljudem, ki so nastopali slučajev in iznenadenj polno pot javnega delovanja. Hodil je doslej še s „starimi“ politiki, s priznanimi voditelji naroda, ali vezal se ni na nikogar. Drugi je bil mlad zdravnik, ki se je bil pred nedavnim vrnil v domovino: dolg, suh človek s črno, kratko pristriženo brado in nemirnimi očmi. Tudi on se je ukvarjal s politiko, ali na drugačen način. Popotoval je veliko in študiral je pridno; prinesel je iz tujih kra-

jev različne, neprebavljene ideje, ki jih je hotel presaditi v domačo zemljo in se je odkritosrčno jezil, ko je videl, da ne obrode zelenega lista, kaj še sadu. Ustanovil je v teoriji novo socialno stranko, s programom, ki je bil po njegovih mislih natanko prikrojen slovenskim razmeram in ki je bil edini pot, po kateri bi se „izumirajoči, moralno in materialno propadajoči narod“ še mogel rešiti pogina. Pristaš te stranke je bil samo slikar Ambrož, iz sočutja in prijateljstva do ustanovitelja. „Tako vsaj vem, v čigavi družbi sem“ je dejal.

Vzdignil se je mladi advokat, tisti, ki je nastopal svojo politiško kariero, in v tem trenutku se je pričel večera oficialni del. Slivar je slutil, kaj prihaja in zardel je do ušes.

Advokat je obsul najprvo Slivarja in njegova drugova z vljudnimi komplimenti, a nato se je pospel na višje stališče ter razpravljal o umetnosti sploh in njenem pomenu za narodovo prihodnost. Postavljal je v tem delu svojega govora pridevke za samostalnike, zato da so dobile besede nekak slovesen zvok. „Narod slovenski,“ — tako je govoril — „je majhen in ubog in zaničevan od sosedov mogočnih. Ali pravično bi bilo, da bi izkazovali temu majhnemu in ubogemu narodu največje spoštovanje. Ni velika zasluga, če se razrase mogočno in lepo drevo v zemlji rodovitni, v solnea blagodejni luči, gojeno od skrbnega vrtnarja; pač pa je zasluga in čudo je, če poženo cvetovi iz kamenite zemlje, brez solnea dobrotnega, brez rose krepilne, izročeni vetrovom in drugim nezgodam. Če se ozremo na mračno, suženjsko preteklost naroda našega, če premislimo, kako se je moral boriti in kako se mora boriti še danes za svoj obstanek, za pravice, ki jih uživajo drugi od pamtiveka kot nekaj naravnega, ob sebi razumljivega, tedaj se nam pač lahko širijo prsi od ponosa, da smo dosegli to stopinjo kulture, na kateri stojimo danes. Iz svoje moči, kljubovaje vsem sovražnim silam, je stopil naš mali narod pogumno in samozavestno v vrsto izobraženih, velikih narodov, ki so imeli stoletja časa za skrbno in mirno vzgojo in ki jim ni bilo treba premagovati nikakih ovir. Pred nekaterimi desetletji še nismo živeli, še nismo bili narod. Zdelo se je, da so nam odmerjene le še minute;

velikanski kulturni preobrat, ki se je vršil na pragu prejšnjega stoletja v vsej Evropi, je zazibal v nas le rahle, komaj opazne in hitro pozabljene valove: ležali smo v mrtvilu, hlapčevsko ljudstvo, nesposobno za kulturo in torej nevredno prihodnosti. — In danes! Kako prelepo se je razvila naša umetnost, kako visoko smo se povzdignili v različnih strokah znanosti. Umetnost in znanost: — to sta dva cvetova, ki pričata o narodovem življenju. Drevo, ki ne poganja teh cvetov, je bolno, v mozgu njegovem gloda črv in njegovi dnevi so šteti. Drevo našega naroda ni bolno, ni se nam bati, da bi se posušilo. Pred ves svet stopimo lahko s proizvodi svoje duše in svojega razuma: to je izpričevalo našega življenja, to je naš popotni list v svobodno prihodnost! — Poglejte to družbo, te mlade umetnike, ki bi bili na čast vsakemu večjemu, talentov bogatemu narodu: tukaj je poroštvo, da nismo udje družine, ki je danes, a ki je jutri ne bo več . . .“

Navdušil se je zelo — Slivar ga ni videl nikoli tako navdušenega — in govoril je s svečanim, povzdignjenim glasom. Vrnil se je polagoma k Slivarju in k natečaju za Kettejev spomenik ter opomnil s posebnim zadovoljstvom, da je bilo izročeni sedem načrtov, „kar bi bilo še pred desetimi leti nemogoče“. Naposled je ogovoril naravnost navzoče kiparje, slikarje in literate, zagotavljal jim je hvaležnost narodovo ter jih bodril k nadaljnjemu delovanju, „njim samim na čast in narodu v ponos“.

Ambrožu se je tresla brada posebno ob zadnjem delu govora; smehljal se je zase ter gledal zamišljen v svoj kozarec: „Saj vemo, dragi moj, kako je s to stvarjo!“ — Lužar se je ozrl časih na Slivarja z nekako pomilovalnim pogledom in kakor bi se na tihem čudil: „Glej ga — res verjame!“

A Slivarju je bilo prijetno. Dasi ga je bilo nekoliko sram velike slave, ki ga je bil govornik obsipal z njo, vendar ga je v srečo veselilo priznanje in tudi njega se je prijela neka mehka navdušenost. Zahvaljeval se je s kratkimi besedami, ves v zadregi. Omenil je precej nejasno neko „nalogo“, ki jo je treba vršiti, trdil je, da je on in da so njegovi tovariši „v službi narodovi“, a

polagoma se je pričel na tihem sramovati teh fraz; začutil je, da ne govori odkritosrčno, da igra komedijo in završil je jecaje, zmeden in nezadovoljen sam s seboj. Kozarci so zažvenketali, vse omizje je vzklikalo hrupno in navdušeno, posebno glasan je bil Lužar, čeprav sta bili ironični potezi ob njegovih ustnicah še nekoliko daljši nego navadno. Slivar je srečal slučajno pogled suhega slikarja in skoro prestrašil se je tega zaničljivega izraza, kot da bi mu bil zakričal pred vso družbo: „Lažnjivec“. — Ambrož pa se mu je smejal dobrodušno, kot da bi mu dajal milostljivo odvezo za mladinske neumnosti.

Razgovor se je sukal nato samo o umetnosti, o načrtih za spomenik. V omizju so bili vsi udje razsodišča: en advokat, en žurnalist, en profesor-jezikoslovec, en inženier in slikar Ambrož. Slivar se je čudil, da so sodili o kiparskih delih sami laiki, ali Ambrož ga je podučil, kako veselo je, da presojuje spomenike jezikoslovci; to je znamenje, da je prodrlo zazumevanje umetnosti že v najširše laiške kroge in da je naš narod izredno nadarjen.

Sredi omizja, tam kjer so sedeli literatje, se je vnel živahen prepir. Mladi študent je zagovarjal z veliko samozavestjo in s krepkimi besedami internacionalnost v umetnosti; ali kaj je hotel povedati in čemu se je razgreval, je bilo Slivarju čisto nejasno: trudil se je, da bi spoznal razloček med nacionalno in internacionalno umetnostjo, toda ni se mu posrečilo. Uradnik je branil užaljen in ogorčen „narodno“ umetnost; ko ga je Slivar prašal, kakšna so znamenja te umetnosti, se je čutil razžaljenega, ker je mislil, da ga zasmehuje. Ambrož mu je stvar pojasnil: „Delaj kakor se ti lepše zdi; v teorije pa se nemaš vtikati, ker je to reč literatov.“ —

Pogovor je utihnil, ko se je oglasil častitljiv in ugleden mož, velik pokrovitelj umetnikov. Omenil je prejšnjih časov, ko so bili slovenski slikarji in kiparji še tujci na domači zemlji, od katere niso imeli drugega nego prah, ki so ga nosili na svojih podplatih v tujino, kjer so si služili kruh. Domovina je rodila imenitue može, ali služili ji niso, ker jim sama ni služila. Družina jih ni redila, pognala jih je preko praga kakor nezakonske otroke. Zdaj pa se je stvar izpremenila — kakor kaže baš ta natečaj za Kettejev spomenik. Po-

zival je umetnike da naj se oklenejo svojega naroda, zakaj ta narod jih pozna in ljubi kot svoje najodličnejše sinove.

Mnogo je bilo ginjenih vsled te napatnice; posebno mlademu advokatu, ki se je pripravljaj na svojo politično kariero in ki je videl, da je govornik zelo vplivna oseba, so stopile skoro solze v oči; popravil si je ščipec z levico, a z desnico je stisnil roko uradniku literatu, ki se je jako začudil.

Po svoji napatnici se je častitljivi mož kmalu vzdignil in poslovil. V družbi umetnikov ni rad ponočeval: jeziki so se razvezali in tako so prihajale na vrsto stvari, ki jih dostojen in do vratu zapet človek ne poslušaj med prevelikim omizjem. Tudi mladi advokat je odšel z njim, a pol ure pozneje — bilo je že blizu polnoči — so se odpravili ostali odličnejši možje. Stiskali so Slivarju roko zelo prijazno in spoštljivo, kakor očetovsko. In Slivar je bil vesel, ves mehak. Večerjal je zelo dobro in tudi nekaj kozarcev je bil že izpraznil. Tako se je zgodilo, da niso videle njegove oči nobenih sirovih, razžaljivih potez več, da se je razprostrl pred njim jasen svet, poln same ljubezni in vseh lepih čednosti. Spomnil se je svojih skritih, le pol zavednih misli, ki so očitale nekaterim izmed teh ljudi sebičnost, napuh in nevednost; in spoznal je, da jim je delal nekoliko krivico, zakaj vsi so bili dobri in požrtvovalni. Kdor gleda z zasmehovalnim očesom, vidi zasmehovanje; a gledati mora človek z ljubeznijo, in sreca mu hite nasproti.

Literatje so pili mnogo, ali ni se jih prijela sentimentalnost. Narobe: njih besede so bile zmerom bolj rezke; zdelo se je, kot da si sede nasproti zagrizeni sovražniki, ki gledajo s paznim očesom, da bi zasačili golo mesto na koži nasprotnikovi ter zasadili vanjo strupeno puščico. Ali Slivar je videl na vsem samo prešerno ironijo, veselo igranje z duhovitimi besedami in tudi sam je bil od sreca vesel te imenitne družbe. Res je bil nekoliko plah in si ni upal mnogo posegati v razgovor; toda ne zato, da bi se koga bal, da bi se čutil tesnega ali manjšega od drugih: napolnilo ga je bilo tako globoko, milo prijateljstvo do teh krasnih ljudi, da se je v svojih mislih hote in s prijetnim zadoščenjem ponižal

pred njimi. Razumel je vse, kaj so govorili — večjidel o ženskah in o literaturi — in vendar je poslušal samo napol: sanjal je z bedočimi očmi, sredi glasne družbe. Vse ponosno npanje na prihodnjost se je vrnilo v njegovo dušo s podvojeno krasoto. Ostalo je v njem nekaj od visokoletečih napitnic, videl je vse te mogočne, velike ljudi in nič več se ni čutil samega in slabega kakor nekdanj. Tisoč rok je, ki ga drže trdno in varno, da se spenja navzgor, do največje lepote, do nebeških del. Da, z obema nogama, krepko in ukovano, stoji v narodu in tisoč obrazov gleda nanj z zaupanjem in z ljubeznajo, nanj umetnika.

Polagoma je potihnil literarni prepir; govorili so vse vprek, pripovedovali anekdote in stare dovtipe. Ambrožu se je razvezal jezik in odprl je zakladnico svojega humorja. V politične, literarne in umetniške razgovore se ni vtikal nikoli in če je zinil besedo, je profaniral vseh devet muz. Lužar se je smejal hrupno, da so se mu videli črni, razjedeni zobje do čeljusti. Izvrsten pripovedovavec je bil kipar Kuštrin; govoril je z mirnim glasom, v finih, izbranih besedah, četudi je bila stvar nedostojna; ganil ni z nobeno grbico v obrazu. Zane-marjeni slikar je samo pil, a njegov obraz je bil še bolj blede in upal; tudi močno vino mu ni spravilo v lica kapljice krvi. Posebno glasni so bili ob tem poznem času tisti ljudje, ki so prej molčali ter verno poslušali: ljudje, ki jih je dobiti v vseh političnih in umetniških družbah; kakor sence hodijo za njimi in se mešajo mednje, komaj jim ve kdo poklic in ime, a sčasoma se jih družba privadi in bi jih celo pogrešala; navadno so veliki pivci in dobri peveci, toda malo duhoviti in zelo naivni ljudje. Svoj posel nastopijo o polnoči.

Družba se je razšla pozno.

Slivar se ni spominjal drugo jutro, kako je bilo zadnje uro v gostilni. Zdelo se mu je samo, da je videl uradnika-literata, kako je slonel ob mizi in spal, in da sta se bila Lužar in študent resno sprla: Lužar je kričal sirove besede s čisto osinelim obrazom in krvavo obrobljenimi očmi; iz prevrnjenega kozarca se je razlivalo vino po tleh.

Ambrož je prijel pod pazduho Slivarja in svojega kolega slikarja. Zmaj se je Slivarju glava takoj raz-

vedrila in obšlo ga je veselje, da bi napravil ob tej lepi jasni noči izprehod po ljubljanskem polju do Save. Meseč je sijal in ulice so bile svetle; nekatere hiše so se svetile kakor v solneč. Ambrožev tovariš se je nekoliko opotekal. Spremila sta ga do doma: do nizke, starinske hiše zunaj mesta, kjer je imel v podstrešju svoj ateljé. Ko so se vrata s hrupom zopet zaprla, je pokazal Ambrož z roko za njim:

„Glej, Slivar, to je narodna umetnost!“

Slivar je nekoliko postal; za hip ga je izpreletelo nekaj neprijetnega, ali v glavi, polni vina, so se mu misli takoj zopet zmedle. Lotil se ga je spanec in vrnila sta se v mesto; dvoje dolgih senc se je plazilo za njima po tlaku, in njuni koraki so odmevali v noči. Slivarju so že med potjo padale trepalnice na oči. Ko je odpiral vrata, je slišal Ambroža, ki je prepeval v daljavi veselo pesem.

III.

Pozno dopoldne se je Slivar zdramil; soba je bila že vsa v solneč; jutranja svetloba je izlila na sive stene, na staro pohištvo nekaj nedeljskega. Sree se mu je zasmajalo; vstal je hitro ter stopil k oknu. Spodaj na vrtu je bilo vse zeleno, rosno; na klopi pod kostanjem je sedela ženska v beli obleki; skozi vejevje se je izlival širok trak svetlobe ravno na njene lase, in tako so se lesketali, kakor zlatorumena pšenica na polju.

Zajel je iz umivalnika polno perišče vode ter si jo vrgel v obraz, na prsi; strepetal je ter se zasmel na glas; nato se je sklonil in se poškopil po hrbtu; ledene igle so se mu zabodle v mehko kožo, ali takoj ga je izpreletela po telesu sladka gorkota. Med umivanjem se je domislil prejšnjega večera in zasmel se je še glasneje. Vino je bilo dobro in tako je bila njegova glava čisto jasna; samo oči so gledale nekoliko megleno in v lica mu je bilo vroče.

Gospodinja — starikava, drobna ženska, njegova daljna sorodnica — mu je prinesla zajutrek. Kavoj je popil še vročo v dveh požirkih, kruha pa se ni doteknil. Izpil je še kozarec mrzle vode, nato se hitro opravil ter se napotil na cesto.

Komaj je stopil preko praga, so mu pričele segati neprijetne misli v veselo sree. Kakor tihe sence so hitale od vzhoda, vedno više so se spenjale. Čisto nenavadno, kot da bi se bil zbudil iz pijanosti, se je odprlo pred njim grdo vsakdanje življenje. Skrbi so se ga oklenile, prijele so ga pod pazduho in tako je hodil s trudnimi koraki, glavo težko, obrvi namršene.

Da bi se otresel neprijetnih misli, si je prigovarjal, da so skrbi nepotrebne, da je pot, po kateri hodi, popolnoma gladka, in da je neumno omahovati, če ni bremena na ramah. Hotel se je siloma zopet živeti v veselo, lahkomišelnozaupno voljo zadujih dni; vsako njeno rahlo nianso je poiskal ter jo izkušal z veliko spretnostjo vsiliti svojemu sreju. Tako je nadomestil rože, ki so bile zveneje na njegovem oknu, z narejenimi, poškopljenimi z dišečo vodo in lagal je sam sebi, da so naravne, ravnokar presajene iz vrta. Izprva je čutil sam, da laže in da je to početje otročje; ali polagoma se tega ni zavedal več in sence so popolnoma izginile, ali pa so bile prepregle njegovo dušo čez in čez, tako da jih ni več videl in da je pozabil na solnce. Za hip samo in zelo nejasno ga je obšel časih mrzel čut, kot da čaka tam v daljavi, bogve kje, nekaj črnega in ostudnega nanj. Le parkrat je šinilo to mimo njegovih oči, ali stresel je nezadovoljen z glavo; sam ni vedel, kaj je bilo.

Izprehajal se je po mestu celo uro, do pol enajstih. Življenja je bilo malo, posebno stranske ulice so bile čisto prazne; zdelo se mu je čudno, da je srečaval same stare ženske, — nikoli nikjer še ni videl toliko starih žensk. Na vsem izprehodu niti enega lepega obraza; okrenil se je hitro, ko je ugledal vitko telo v svetli obleki, in zelo ga je ozlovoljilo, ko se je ozrl nanj z dolgočasnim pogledom dolgočasen, starikav obraz.

Hipoma je postal in čelo se mu je nagubalo. Razsrdil se je sam nad sabo, zakaj zapazil je, da so bile tiste rože iz zgrbljenega barvastega papirja in poškopljene z dišečo vodo. Zastudilo se mu je in vrgel jih je na dvorišče . . .

Tako je hodil po mestu dolgo uro in dalj, toda nikakor ne zato, da bi se izprehodil, ali da bi bilo pre-

zgodaj, temveč iz strahu, da, iz strahu; bal se je svojih potov, odlašal je, ker so se mu noge tresle. To je vsa gladka cesta, to je veselo zaupanje v prihodnost! . . . Sram ga je bilo, da je hotel tako nerodno preslepiti sam sebe in tudi tega strahu ga je bilo sram. Potem pa se je spomnil na dogodke prejšnjega večera, na tiste slavnostne govore, na vso lepo navdušenost; in tedaj se je resnično oddehnil. Ni se več trudil, da bi se otresel skrbi, toda laže mu je bilo.

Strah je bil docela nerazumljiv in neopravičen, zakaj vsi tisti ljudje so dobri in plemeniti, četudi imajo svoje napake, kakor jih ima vsak človek. Neprijetna, ohola in trda poteza na njih obrazih je nekaj navadnega, kakor rodbinsko znamenje: vsi imajo tisto potezo in vendar so njih značaji povsem različni. Da bi se natančno pogledal v ogledalu, morda bi jo zapazil celo na svojih ustnicah in v svojih očeh. Ta plahost izvira pač samo iz tistega samotarskega življenja, izvira iz žalostnih, sramote in ubožstva polnih časov. To je zbeganost, bojazljivost človeka, ki je mnogo pretrpel in ki ima zategadelj hrbet še zmerom sklonjen, pripravljen na nove udarce, četudi ni nikogar več, ki bi ga tepel. Kdor je nosil pol svojega življenja breme na ramenih, ne bo hodil nikoli več z lahkimi koraki in ravnim telesom. No zdaj še ni prepozno; to ni bilo pol življenja, bil je samo začetek, trnjev košček dolge poti; in zdaj se cesta širi, širi se vsa lepa zemlja naokoli . . . In že je hodil z lahkimi koraki in ravnimi telesom, kot da bi nikoli ne bil nosil bremena.

Najprvo se je napotil k tistemu častitljivemu gospodu, ki je govoril o umetnosti tako genljive besede, da so se mlademu advokatu osolzile oči. Šel k njemu zaradi podpore, ki so jo dajali mladim umetnikom iz deželnega denarja. Na pragu je postal in vzdihnil, sam ni vedel, zakaj. Počasi je stopal po stopnicah navzgor, v drugo nastropje. Hiša je bila starinska; stene sive, mostovži temni. Potrkal je na majhne rdeče duri ter vstopil. V sprednji pisarni je sedel za veliko pisalno mizo suh, bled človek; ozrl se je na Slivarja z vodenimi očmi in Slivar je spoznal svojega nekdanjega sošolca z gimnazije, najboljšega učenca v razredu. Na Slivarjevo za-

čudeno vprašanje je odgovoril s pusto besedo, a takoj nato je zakašljaj; komaj viden resigniran nasmeh mu je zaigral za hipee na ustnicah in pokazal je z roko na prsi.

„Čemu pa bi se mučil še dalje? Za teh par mesecev ostanem pisar, imam vsaj mir . . . Gospod Koprivnik je notri, kar potrkaj!“

Slivar je vstopil z neodločnim, plahim korakom ter se poklonil; na tihem se mu je zdelo, da je ta plahost škodljiva in poniževalna. Za pisalno mizo pri oknu je sedel Koprivnik, debel gospod s sivo brado, in širokim, belim obrazom; zlat ščipec mu je visel na koncu nosa. Ozrl se je postrani na Slivarja, pokazal na stol blizu vrat, a nato je pisal svojo stvar dalje. Slivarju je bilo mučno; začutil je, da je siromak, ki prosi miloščine. Koprivnik je odložil pero, vzdignil glavo ter pogledal na Slivarja s strogim in mirnim očesom.

„No, kaj pa Vi?“

Slivar je stopil korak bliže ter se poklonil še enkrat.

„Blagorodje, jaz sem Pavle Slivar —“

„Da, da, poznam Vas.““

„In prišel sem, da Vas prosim . . . zaradi podpore, ki ste mi jo bili doslej vsako leto naklonili . . .“

Besede mu niso hotele gladko z jezika in skoro so mu silile solze v oči: v tem hipu ni razumel, zakaj, ali od zadrege, ali od srama, ali od srda.

„Pa saj ste že nehali študirati, saj ste že blizu trideset let.“

„Šestindvajset, blagorodje; ali jaz sem kipar, ne študent.““

Dvigala se mu je v grlu neka upornost; za trenotek se mu je hotelo, da bi zinil sirovo besedo, da bi jo zalučil prešerno v ta mirni obraz.

„No, oprostite, tudi kiparjev ne moremo podpirati kar tako, dajati jim morda celo pokojnino . . . Ali jaz ne mislim tako ludo, kakor se Vam morda zdi, se bo že vse naredilo . . .“

Slivar je molčal; Koprivnik je vstal ter stopil bliže; njegove tanke ustnice, pokrite deloma s ščetinastimi brki, so dobile prijaznejši izraz.

„Kam ste pa z nagrado? To je bilo vendar tudi tristo forintov, lep denar!“

„Delo samo me je stalo mnogo, zakaj kiparstvo, blagorodje, je draga umetnost . . . Zadolžil sem se bil tudi zelo, in ostane mi komaj, da si kupim pipo tobaka . . .“

„Živite malo preveč . . . razposajeno, a? Taki ste pač vsi, naši umetniki! . . . Da, da, dragi moj, z umetnostjo ni nič; od umetnosti same se ne da živeti. Posebno kiparstvo, — kaj pa hočete dandanes s kiparstvom? V večjih narodih, ne rečem . . . ampak pri nas?“

Slivarju je šinila kri v lice; ni bil razžaljen sam, ali zdelo se mu je, kot da je Koprivnik osramotil nekoga, ki ga je on, Slivar, od srea ljubil.

„Blagorodje, jaz nisem prišel prosjačit . . .“

Ni mogel dalje, ker je v tistem hipu začutil, da je bil res prišel prosjačit, nič drugega. Tudi Koprivnik je začuden vzdignil obrvi.

„Saj Vam nisem nič očital, — kako se lovite za mojimi besedami! Vi ste vsi tako ošabni: — umetnik, da! — In pa, saj ste šele začetnik; kaj mislite, da ste že kakšen Kuštrin?“

„Ne, tega ne mislim,“ je odgovoril Slivar tiho, brez tistega naglasa, ki ga je bil hotel dati svojim besedam.

„No, glejte! —“

Koprivnik se je naglo okrenil; hotel je končati razgovor, ki je bil neprijeten tudi njemu. Izprva se je bil namenil govoriti očetovsko, dobrovoljno; ali ko je videl Slivarjev obraz, so mu prišle na jezik neprijazne besede. Ni maral tistih temnih, ošabnih in nezadovoljnih oči; ljubil je obrite, plahe obraze.

„Torej . . . jaz se potrudim. Nič ne skrbite, priporočim Vas toplo; Vam že naznanimo pismeno.“

Pokimal je z glavo ter se vrnil k mizi; Slivar se je poklonil.

Ko je šel skozi pisarno, se je komaj ozrl na svojega jetičnega znanca, in tudi ta je pozdravil malomarno, ne da bi odložil pero.

Nato se je napatil naravnost k tistemu advokatu; iz neke posebne zlobnosti je izbral to pot, smejal se je skoro sam pri sebi. „Ti, dragi, misliš, da prihajam k tebi ves ubog in ponižen; ali jaz imam v svojem sreč

tihe misli: za norea te imam, dragi! Ti govoriš velike besede, ves v zadregi jecljaš očetovske fraze, kakor slabo naučene molitvice, a meni se na tihem sree trese od radosti. Nato prihajam polagoma z nevarnimi besedami, tipljem te s težkim palcem, in ti se zvijaš: — o gotovo, na vsak način . . . umetnost, zvezda na obzorju človeške omike . . . toda, oprostite, stvar je težka . . . ne, resnično ne morem, oprostite . . . Tako se zvijaš, na desno na levo, in meni se tresejo že ustnice od silnega smeha. No, ti ne vidiš ničesar; pokloniš se vljudno, misliš, da si odigral prelep prizor v življenja svojega komediji, jaz pa te zasmehujem, ker sem te imel strahovito za norea . . .“

To tiho, nekoliko zlobno veselje je bilo pomešano z upanjem, skritim globoko v srcu. Osmešiti je hotel to neprijetno pot in posrečilo se mu je, tako da so bili njegovi koraki resnično lahki in da skoro ni čutil tiste tesnobe in bojazni. Ali upauje je ostalo kljub temu in ni bilo manjše vsled njegove razposajene volje. Tako trdno se je bilo zasadilo v njegovo sree: vsi so dobri ljudje in tisoč rok je, ki čakajo, da bi se oprl nanje.

Ko je stopil v pisarno mladega advokata, je prešernost vsa izginila in nič več ni mislil, da je prišel igrat komedijo. Pisarna ni bila velika; dvoje ljudi je sedelo v prednji sobi; v skrbno in prijazno urejenem kabinetu pa je bil advokat sam. Sprejel je Slivarja zelo ljubeznivo, ponudil mu je stol ter mu sedel nasproti. A ne, da bi se Slivar radoval nad to ljubeznivostjo, kakor se je bil spotoma namenil, ga je spravila še v zadrego, posebno ko je videl tako blizu pred sabo ta skrbno gojeni, beli, sladki obraz. Advokat je vedel, kaj se spodobi in se je takoj napravil na polje umetnosti. Prijetno mu je bilo, da ga je Slivar posetil, zakaj dobro je, če ima človek ugleda tudi v „umetniških krogih“, posebno pri mladih ljudeh.

„Toda sitno je“, tako je dejal Slivar v razgovoru, ki se mu je zdel zelo dolgočasen in neodkritosrčen, „in človeka ovira, če se mora boriti z vsakdanjostmi, ko bi bil najrajši sam in z neobteženo dušo pri svojih delih. Nerodno je, gospod doktor, če moram vsak trenotek dol na blatno cesto ter se ubijati . . .“

Advokat je zasuknil brž na drugo stran.

„To je boj življenja, gospod Slivar! In zdi se mi, da šele v tem boju leži prava vsebina umetnosti; vsi veliki umetniki so živeli nemirno, da, celo trnjeva je bila časih njih življenja pot; drugače bi pač ne bili veliki umetniki . . . O, gospod Slivar, življenja boj, to je . . .“

Zamahnil je z roko ter pogledal s prijateljskim, navdušenosti polnim pogledom Slivarju naravnost v oči.

„To je . . . da se tako izrazim . . . zibel velikih dejanj, dojka velikih mož. Ne bojte se življenja boja, gospod Slivar, — narobe: iščite ga!“

Slivar je vedel, da govori advokat neodkritosrčno, toda razločiti ni mogel, ali se šali, ali pa se igra s frazami, ne da bi kaj mislil ob tem. Toda v očeh advokatovih ni bilo sledu kakega zasmehovalnega nasmeška in čelo mu je bilo nabrano v gube, kot ob globokem razmišljanju.

In Slivar je zasukal zopet na svojo stran.

„Ne, oprostite gospod doktor, to ni življenja boj, kakor pravite. Kaj je lepega in velikega na tem, če se moram n. pr. te dni potikati okoli različnih ljudi, — ki so drugače zelo poštene in spoštovanja vredni ljudje —, da dobim denarja za nadaljnje študije in vsaj za ta čas, ko še nimam dela? Zakaj reč je taka, da dobi umetnik teže dela in kruha, kot navaden zidar . . .“

Da bi nikoli ne bil izpregovoril tega zadnjega stavka! Zakaj advokat je porabil priložnost in zasukal je spretno na svojo stran.

„To je tako pri nas, žalibog! . . . Povejte mi jasno, prosim Vas, — zdaj nismo pri banketu —“

Slivarja je osupnila ta nedolžnookritosrčna beseda in zopet se mu je zazdelo, da ga advokat zasmehuje.

„Ali res mislite, da potrebujemo umetnosti in da je sploh pri nas prostora zanjo? Saj nimamo niti svojega življenja, kako naj bi imeli svojo umetnost? Nič svojega nimamo, hlapeci smo povsod! — Če hočete biti velik umetnik, saj ne morete biti naš! Mi, gospod Slivar, nismo narod, nimamo ničesar, da bi lahko rekli: to je naše, to je znamenje, da smo narod, to bo spomenik na našem grobu! — Pa še celo kipar! Niti svetnikov za

cerkve ne morete delati, saj jih dobimo boljši kup drugje! Poglejte tisto novo hišo na trgu, — ravnokar so napravili okraske na njej — kdo jih je delal? — Ne, — dragi gospod: — pri nas — — —! Veste, kdaj bom trdno prepričan, da ste velik umetnik? Kadar se nam odtujite, kadar otresete prah od svojih podplatov. Mi ne potrebujemo ne umetnosti, ne umetnikov, — kaj bi s temi rečmi? Kruha nam dajte, ne kamna!“

Slivar se je globoko začudil, ko je videl v teh trenutkih advokatov obraz. Ni bil več tako gladek, tako oblizano sladek; odurna črta se mu je bila zarezala od oči do ustnic. Poznalo se mu je, da je govoril, kar je resnično mislil. Ali spel se je na stolu, tista globoka poteza je izginila in nasmehljaj se je ljubeznivo.

„Tako ljudje mislijo, glejte, tisti ljudje, o katerih bi lahko sodili, da so izobraženi in resni ljudje. Kaj jim hočete? Nekaj resnice je na tem, kar mislijo. Kaj niste že tudi Vi časih premišljevali, zakaj so se nam bili odtujili baš tisti možje, ki so bili po pravici veliki? Nikamor se niso mogli vtekniti pri nas, to ni zemlja zanje. Po imenu so ostali naši, v svojem duhu in v svojih delih pa so bili tujei. Nekateri so nas celo naravnost sovražili, kdo bi jim zameril?“

„Vi torej mislite: — kar culo na ramo!“

„E, tako ne mislim! Ne smete vzeti besede, kakor je; obrnite jo malo! To sem hotel reči, da ni nič čudnega in krivičnega, če morate prenašati . . . življenja boj . . .“

Okrenil se je na stolu; začutil je pač na tistem, da si je bil odpel suktnjo malo pregloboko. Dostavil je s previdnim, ne zelo prijaznim glasom:

„Jaz sem Vam naposled rad na uslugo.“

In nato je nadaljeval hitro:

„Toda moje zveze, veste, niso take, da bi mogel storiti kaj posebnega. Ali ste že bili pri gospodu Koprivniku?“

„Tam sem bil in obljubil mi je —“

„To je dovolj, če Vam je Koprivnik obljubil. — Kam pa se zdaj napravljate?“

„Na Dunaj najprej —“

Advokat se je veselo nasmehnil.

„Kaj sem Vam bil rekel? Na Dunaj se napravljate! Čemu pa ne ostanete tukaj, na domači zemlji, Vi naš umetnik! Vas že žene, Vas že srbe podplati . . .“

„Ali to je drugače, gospod doktor: vsi hodijo, zaradi študij in pa ker —“

„Nič ni drugače! In pa ker, pravite, da: in pa ker se tukaj ne da živeti, ne delati. Ne samo po kruh, tudi po fantazijo in moč hodite drugam! Kaj se Vam zdi mogoče, da bi tukajle kje, tam kje za Gradom, ustvarili veliko delo?“

„Zakaj bi to ne bilo mogoče?“ je odgovoril Slivar neodločno in samemu se mu je zazdelo, kot da bi to res ne bilo mogoče.

„Zato ker ste tujec; človek napravi samo doma kaj posebnega in Vaša domovina ni Vaš dom.“

Slivarju je bilo že zelo tesno. Stvari, ki jih je advokat pripovedoval, so ga pač zanimale, ali vznemirjale ga niso; bilo mu je, kot da je bil to vse že prej čul, bogve kje; morda je bral te cinične besede med vrstami političnih člankov, morda jih je slišal v vsakdanjih družbah, ne jasno izgovorjene, le kot nekako senco na brezpomembnih razgovorih, morda jih je videl na obrazih svojih znancev. Zato ga v tem hipu niso vznemirjale, četudi jih je bil izpregovoril advokat s tako sirovo določnostjo. Na skrbi mu je bila važna stvar, ki jo je bil hotel omeniti takoj ob začetku. Advokat je bil namreč v razsodišču za Kettejev spomenik, in Slivar ga je mislil vprašati, kdaj nameravajo spomenik postaviti, kako daleč je reč sploh dozorela in če je res, kar pripovedujejo, da je bil natečaj le farsa, razposajena ideja polnočnega omizja. Ali po tem razgovoru se mu ni več zdelo primerno, da bi prihajal z resnim vprašanjem, bal se je zasmehovalnega odgovora.

Advokatu se je zdelo, da je pokazal že v vrhani meri svojo premoč in ker bi mu ne bilo prav, da bi se Slivarju zameril, je govoril v slovo prijateljske besede ter mu stisnil roko tako toplo, da je bil skoro sam ginjen.

„Posetite me, prosim, kadar pridete spet dol v žalostno domovino . . . In bodite uverjeni: kolikor bo v moji moči, se potrudim za Vašo korist. Samo ne ob-

upavajte; z jasnim čelom je treba gledati v prihodnost in vse se napravi samo ob sebi . . .“

Slivar je jecal par nerodnih besed. Komaj se je še zavedal, da stoji v tuji sobi, pred advokatom, ki nastopa svojo politiško kariero; tudi njegovo roko je komaj čutil v svoji; odšel je kakor v sanjah, v zelo neprijetnih in grenkih sanjah. Nekaj se je vzdigalo v njem nejasno; porajalo se je iz besed, ki jih je bil čul pri Koprivniku in pri advokatu, dasi jih ni poslušal natanko in so se mu zdele tedaj celo dolgočasne; šele pozneje so mu zazveneale na uho tako trdo in razločno, kakor so bile izgovorjene; a že zdaj, takoj ko je prestopil prag advokatove pisarne, se je vzdigala senca iz njih ter segala težko in mrzlo na njegovo dušo.

Šel je k profesorju Mravlji, predsedniku razsodišča. Bilo je že blizu poldne in profesor je bil prišel ravnokar domov.

„Ah, zaradi spomenika . . .“ se je zasmeljal na uvodne besede Slivarjeve. „Veste, stvar je taka: naši ljudje niso požrtvovalni. Jaz že sploh mislim, da ne bo iz stvari nikoli nič. Natečaj je bil nekako bodrilo našim umetnikom . . . In Vaš načrt! V dvajsetih letih ne bomo imeli tega denarja! Lepo delo ste napravili, res, — ali to ni za nas! Odkritosrčno Vam povem: jaz sem bil proti temu, da bi se prisodila nagrada Vašemu načrtu: nekaj tujega je na njem. Tak spomenik spada na Dunaj, za naše mesto ni. Je že Kuštrinov ves drugačen, bolj pohleven sicer, bolj tih in skromen, toda kakor vzrasel iz naših tal: nihče bi se ne ozrl osupel nanj. No, Vi ste še mladi, se že še umirate, udomačite . . . Ali kar se tiče spomenika: kakor sem rekel, jaz mislim, da ne bo nikoli nič. Če ste na to upali — —“

Profesor je nekoliko zamahnil z roko ter se nasmehnil pol pomilovalno, pol škodoželjno. Slivar ni bil nič neprijetno iznenaden; kot da bi bil vedel vse to že prej. Samo nasmeh profesorjev mu je bil zopr in zato se je poslovil nakratko ter je šel.

Ko je bil zunaj, se je zastudil sam sebi; tako ga je bilo sram, da se mu je izlila rdečica po licih in da je hodil hitro, s sklonjeno glavo, kot da bi kazali za njim. Čutil je, da se je bil ponižal radovoljno, da je bil

sam ponudil obraz klofutam. In obenem se mu je krčilo srce od srda in žalosti. Postal je na ulicah ter izpregovoril skoro na glas: „Oni mi je ne dajejo, jaz jim dajem miloščino!“ — Hitel je domov in njegove oči so bile vse solzne.

IV.

Nevesela je bila Slivarjeva zadnja noč v domovini. Šel se je izprehajati pozno na večer, ali kmalu je začutil v nogah utrujenost in vrnil se je domov. Doma pa mu je bilo tesno in zadehlo; odprl je okno ter gledal na vrt. Tam je bilo temno in tiho; par se je izprehajal med drevjem, po peščeni poti; Slivar je slišal nerazločno šepetanje; ni vedel, ali je šumelo drevje, ali so prihajale do okna zaljubljene besede. Težko mu je bilo pri srcu: tudi on bi se izprehajal tako po vrtu, med tihim drevjem, po svetli peščeni poti; mesec bi sijal tam daleč; kakor belosvileni trakovi bi legali njegovi žarki na pot, tresli se na temnem listju.

Domislil se je Ane in bilo mu je neprijetno. Po takem tihem vrtu, sredi tople jesenske noči, bi se ne izprehajal z njo. Ne mogel bi ji gledati v mirni, lepi, razumni obraz in bal bi se, da bi ne ugledala velike žalosti, ki je je bilo do vrha polno njegovo srce. Ne mogel bi molčati, da bi ne slišala ječanja njegovega srca, in govoriti bi ne mogel, da bi mu ob prvi besedi ne zalile solze oči. Ona bi ne razumela ječanja in solze bi jo vznemirile.

Popoldne je bil pri Marnovih, a poslovil se je hitro. Ko sta bila za par minut z Ano sama, jo je poljubil na ustnice, ali čutil je, da je bil njegov poljub lažnjiv, hinavski: celo v trenutku, ko so se doteknile njegove ustnice njenih, so bile njegove misli žalostne in hodile so bogve kod. Lagal je tudi z besedami, zakaj vse, kar je govoril sladkega, veselega, samozavestnega, je bilo zlagano; ni si ji upal pogledati naravnost v oči, ker se je bal, da bi mu hipoma ne prišle na spomin vse tiste prešernih upov in zmagoslavja polne sanje, ki jih je sanjal časih in še pred kratkimi dnevi v tej sobi, ko je bilo okno tesno zagrnjeno in je slonela ona ob nje-

govi rami, vitka, nežna, vsa otroška, tako da bi jo objel z močnima rokama kot igračico ter jo nesel v svojo imenitno prihodnost ves vesel in prešeren. Zdaj so bile te sanje blatne, pohojene; izgubile so vsa lepoto, da mu je bilo komaj žal po njih; grenko in zoprno mu je bilo: sramoval se je svoje lahkovernosti in čutil se je osmešenega.

Tako se je posljaval. Vedel je namreč, da ne pride nikoli več, da gleda zadnjikrat ta fini otroškora-zumni obraz, to nežno telo. Obljubil je, da pride zjutraj v park, preden odpotuje; pozneje ga je bilo sram te laži, izgovoril jo je kakor mimogrede in skoro bi se bil vrnil, da bi povedal resnico, da bi povedal s čisto mirno in prijazno besedo: „Glej, Ana, vse kar sem ti pripovedoval o svoji imenitni prihodnosti, vse to so bile same laži. Lagal sem morda iz neumnosti, iz lahkomiselnosti, ali to je vseeno. Glavno je, da je moja prihodnost zelo temna, niti od danes do jutri ne vem. Mogoče, da se meglice razpršijo, da se moje življenje lepo ustanovi; ali, dušica, — kdaj? Na tako negotovo pot pa te nečem vabiti, greh bi bil! Tvoje fine nožice bi se hitro utrudile in tako bŕ bilo hudo tebi in meni. Zategadelj je bolje, da se v temle trenutku ljubeznivo posloviva, preden obide mene pregloboka žalost in tebe. Ana, srd in sram zaradi poljubov, ki sem ti jih bil po krivici ugrabil . . .“ Tako bi povedal in stvar bi bila dovršena. Toda ni se vrnil.

Ob spominu na to slovo mu je bilo težko in težje . . . Tako zelo je človek ubog, da se je prisiljen odpovedati celo tistemu, kar mu je dosegljivo. Tako slabe in plahе so njegove roke, da si ne upajo poseči po najbližjem. Tako je človek malodušen in zbeگان in tako se je bil privadil misli, da je temna noč na vsej dolgi poti pred njim, da se brani celo prijazne mesečine, ki bi mu osvetlila cesto z blede svetlobo ter mu vlila v sree tolažbo; boji se, da je nevreden tolažbe, da nima pravice do nje, ker mu je bila usojena večna noč. Domislil se je siromaka, ki je umiral na cesti in se je branil plah in prestrašen, ko so ga hoteli prenesti v sobo; spraviti so ga morali v hlev, in tam je umrl miren in zadovoljen.

Ozrl se je na svoje življenje, na „trnjev košček dolge poti“.

Po očetovi smrti so ga dali v šolo dobri ljudje, prijatelji učitelja Slivarja. Ali v par letih, kakor je pač naravno, so pozabili na očeta in torej tudi na sina, in Pavle Slivar je ostavil gimnazijo po dovršenem četrtem razredu. To je bila strašna pot iz Ljubljane na dolenjsko stran, proti domu. Deževalo je ves dan in gazil je po blatu preko gležnjev. Kjer ni bilo ljudi, je jokal na glas, tako da so bile njegove oči zatekle in rdeče. Doma je preživel potem par tednov, ki se jih je spominjal z grozo: kruh, ki ga je jedel, je bil darovan iz milosti, in darovale so ga neprijazne roke; bilo mu je kakor beraču, ki sedi v veži na stopnicah, skledo na kolenih in je hlastno ter se zdrzne v strahu in ponižnosti, če zaškripljejo duri. Župnik, ki je bil opazil že prej Slivarjev poseben talent za risarstvo in rezbarstvo, ga je spravil k vaškemu pozlatarju in podobarju, ki je delal za cerkve vseh dolenjskih far oltarje, križeve pote, lestence itd. Tam si je pridobil Slivar spretnosti v rezbarstvu, ali drugega malo. Njegov mojster je bil rokodelc. Ob tistem času pa je začutil Slivar umetnika v sebi. Ni vedel, odkod in kako so bile prišle jasne, neizrekljivo sladke sanje v njegovo dušo. Nič napuha in predrznosti ni bilo v tem hrepenenju po slavi in veliki prihodnosti. Skrival je te sanje skoro s strahom, toda ljubil jih je in nikoli ni dvomil, da se ne uresničijo. Tako se je komaj zavedel slabega in poniževalnega življenja pri mojstru, ki je bil skop in neprijazen človek in je izrabljajal njegovo spretnost, kakor spretnost kupljenega stroja. Ostal je pri njem tri leta. Nekoč, na jesen, ga je obšlo globoko, presilno hrepenenje. Bil je zvečer na holmu; vsa dolina se je topila v zlati luči, a sonce se je pomikalo vedno dalje, vedno niže, — nekaj neizmerno krasnega, velikega se je oddaljevalo od njega, poslavljaljo se je, odhajalo, in ob slovesu se je še oziralo za njim, vabilo ga je s sabo. Prsi so se mu širile, in zaihtel je, da se mu je streslo vse telo. Prihodnje jutro se je napotil peš v Ljubljano, z majhno culo pod pazduho. V culi je imel svoje orodje, nedeljsko obleko, nekaj perila in kos kruha. V žepu pa je hranil

deset goldinarjev, svoje premoženje. Poiskal je svoje staro stanovanje, a nato se je šel vpisat v obrtno šolo; župnik mu je bil dal priporočilo na ravnatelja. Na leta, ki jih je bil tedaj nastopil, se je spominjal pozneje kot na neskončno vrsto čisto enakih dni, polnih stradanja, upanja in obupavanja. Njegova gospodinja je bila dolga, suha, zelo pobožna ženska, ki je vzgojevala svoje varovance v najboljšem duhu ter je zahtevala plačilo ob določeni uri, drugače je postavila „beraču“ culo pred prag. Slivarjeva cula je stala neštevilnokrat pred pragom, in on je begal po mestu, jok v grlu in utrujenost v nogah, trkal na vrata različnih gospodov ter požiral grenko očitanje, dokler ni prišel na večer domov, krvavo zasluženi denar v krepko stisnjeni pesti. Cula je prišla zopet na svoje mesto, in gospodinja je spravila denar ter opomnila mirno in resno, da ne trpi nikakih nerednosti. Ob takih dneih ni mogel Slivar zaspati dolgo v noč; premetaval se je po postelji ter mislil in sanjal, sam Bog vedi kaj; vzdihnil je časih tako globoko, da je prašala gospodinja z osornim glasom, „če ne bo miru“. — Baš tak dan je bilo, ko je prvikrat pogledal ženski obraz s tako vročim pogledom, da mu je zatrepetalo sree v neskončni radosti. Šel je po cesti, pol v lepih sanjah, pol v ostudnih skrbeh in ko se je ozrl, je šla mimo njega: otrok z ovalnim, belim obrazom, prešernimi očmi. Tako jo je potem srečaval skoro leto dni. Nekoč je bil spil v gostilni pol litra vina in ker ga ni bil navajen, mu je stopila kri v glavo in obšla ga je nebeška volja. Niti mislil ni nanjo, ali glej, prav takrat mu je prišla nasproti. In tako jo je pozdravil z veselim obrazom ter jo nagovoril. Ona ga je pogledala začudeno od glave do nog, a potem se je zasmejala kakor zaničevalno ter šla svojo pot dalje. In Slivar se je domislil: saj je bil ves zanemarjen, razcapan; kako si je upal na cesto in kako se je celo predrznil nadlegovati dostojne ljudi! Tisto noč je skrnil obraz v blazino ter si razgrizel ustnice od srama in žalosti. Potem je ni srečal nikoli več; hodil je po drugih ulicah. Ko je dovršil obrtno šolo, je šel v službo k mizarju in podobarju v Maribor, ali tam je ostal komaj leto dni. Bilo mu je neznosno, samo če je pomislil, da bi bil to

konec njegove poti, da je dosegel svoj namen. Na vsem, kar je bil prisiljen delati, ni bilo nič umetnosti: kar je bilo v njegovem sreču in kar bi rad oznanil ljudem, tega ni mogel povedati. Tudi ta mojster je bil namreč rokodelec. Nekoč je šel Slivar v Ljubljano po opravkih in na cesti je srečal svojega profesorja iz obrtne šole. „Kaj pa delate tukaj? Kaj še niste na Dunaju?“ — Slivar se je zdrznil. „Na Dunaju? Kako bi bilo to mogoče?“ — „Vse je mogoče. Kar precej se odpravite na Dunaj!“ — Vrnil se je v Maribor in čez štirinajst dni se je odpravil na Dunaj. Ko je izstopil na južnem kolodvoru, je imel v žepu forint in dvajset krajcarjev, a v kovčegu svoje orodje, obleko in kos krače. Takoj je šel iskat dela, in usoda mu je bila mila. Toda še tisti dan je doživel tako grenko razočaranje, da ga je vsega pretreslo, da mu je vzelo v enem samem hipu največje bogastvo, ki si ga je bil nakopičil tekom žalostnih dni: samozavest, zaupanje v svojo moč. Delal je samo pol dne, a nato ga je mojster nakratko odslovil, češ, da je nespreten, prepočasen. Dal mu je forint, Slivar je popravil svoje orodje ter se vrnil na cesto. Iskal je dalje; noge so se mu tresle in hodil je pol v sanjah po teh velikih šumnih ulicah. Na večer je dobil vdrugeč dela, zopet v mizarški delalnici. Prenočeval je v hiši podobarske zadruga. Spal je trdno in drugi dan je bil ves vesel in krepak; spoznal je, da je bil njegov prvi mojster neveden in sirov človek. Zvečer so ga odslovili tudi v drugi delalnici; zasluženi forint ga je žgal v roki kakor sramotna miloščina. Obšel ga je strah: življenje je stopilo predenj ter se mu režalo v obraz vse ostudno in strašno. Prvikrat je potrkala rablo na duri njegove duše tista temna misel: zatisniti oči, končati. Ali iskal je dalje in našel je dela vtretjič. Tam je ostal tri tedne; iskal je zopet in naposled je ostal pol leta v veliki mizarški delalnici. Medtem je dobil iz Ljubljane od deželnega odbora šestdeset forintov; ostavil je delo ter vstopil v akademijo. Čez dan je bil v šoli, zvečer in ponoči je delal doma, da si je služil kruh. Živel je slabo in sam je opazil, da so mu bila lica zelo upala; toda njegov obraz je bil finejši, inteligentnejši, kot da bi bile tiste skrite sanje, ki jih je nosil s sabo neprestano, ostavile

sled na njem, zarezale vanj komaj vidne črte. Na akademiji je bil pet let skoro nepretrgoma; samo dvakrat je bil v Ljubljani, da se je poklonil ter si izprosil podpore; ta pota niso bila prijetna. Od vseh svojih del, ki jih je bil napravil med tem časom in ki je bil vlil vanje svojo dušo in svoje hrepenenje, je imel samo majhne prvotne skice; dela sama je razbil, ko so bila dovršena, ker ni imel denarja, da bi jih dal livaču, in ker del, ki je bil vlil umetnik vanje svojo dušo in svoje hrepenenje, ljudje ne kupujejo. Prodal je samo tiste manjše stvari, ki jih je bil napravil z roko, ne s srcem. Nekoč je živel skoro pol leta zelo dobro; kadil je smodke ter hodil dostojno oblečen. V tistem času je delal okraske za mrtvaške vozove. Toda potem je šlo spet po prejšnji poti dalje. Kadar je bil v ateljéju, je bil srečen; vsa soba je bila polna sanj. Skrbi si niso upale vanjo; komaj so trkale na okno in na duri s plahimi rokami. Ali ko je prestopil prag, so ga obsule od vseh strani in hitel je domov ter delal dolgo v noč, z mrkim obrazom, grenke misli v glavi. Prišli so tudi dnevi in celi dolgi meseci, ko ni mogel geniti roke, ko mu je omahnila desnica, če je hotel prijeti les, da bi delal za kruh. Zmerom bolj pogostoma so prihajali taki časi, ko ni mogel na pot, da bi iskal dela, tistega vsakdanjega, zoprnega dela. Kolikor večja je bila njegova umetniška moč, kolikor bogatejši je bil zaklad njegove duše, tem večje in bolestnejše je bilo njegovo hrepenenje, da bi dajal, da bi trosil z obema bogatima rokama. Ali njegove roke so bile vezane; trositi ni mogel in bogastvo ga je dušilo. Kadar je videl v razstavi dela imenitnih tujih umetnikov, bronaste, mramornate kipe, je hodil potem po mestu dolge ure, zamišljen in ves potr: čutil se je berača, ki ima spravljene skrinje bogastva in ne more do njih. In misli so mu dobile peroti, s skrivnostnim ključem so odprle polne skrinje. Izgubil se je v sanje, tam je imel svoj ateljé, kjer je delal svoboden, velik, od vseh spoštovan in blagrovan. No, ko je prišel na večer domov, je vzdihnil toliko težje ter zatisnil oči, da bi ne videl sedanjosti, da bi ne gledal v temni obraz tisti prihodnosti, ki se je oznanjevala iz sivih sten, iz siromašnega pohištva, iz vse te zadehle, ozke

in nizke sobe. Zadnje njegovo delo v akademiji je bil načrt za Kettejev spomenik; potem se je odpravil v domovino; bil je mesec dni v Mariboru, a nato je nastopil neprijetno pot v Ljubljano . . .

Tako je šla mimo njega njegova preteklost, ko je slonel ob oknu ter gledal na tihi večerni vrt.

Domislil se je tiste vesele, krepke volje, ki ga je bila ovladala zadnje dni v Ljubljani, in začudil se je sam sebi, kot da bi gledal nekoga drugega, lahkovernega otroka, ki je bil ravnokar tepen in se čez par minut že prešerno smeje ter poljublja roko, ki ga je tepla. „Nikoli . . . nikoli!“ je izpregovoril tako glasno, da se je skoro prestrašil svojega glasu: zazdelo se mu je, da govori nekdo tam doli na vrtu.

Domislil se je tistega otroka, ki jo je bil pozdravil na trgu in se mu je zaničevalno zasmejala. „Nikoli . . . nikoli.“ In domislil se je Ane. Pred letom, ko je bil v Ljubljani, se je bil seznanil z njo; takrat je dobil nagrado na akademiji, in njegovo ime je bilo po časopisih; nekdo je pisal celo jako laskav podlistek o „nadebudnem umetniku“ ter je kazal s ponosom na uspeh slovenske umetnosti v tujini. Zato mu je Ana prijazno odgovorila, ko jo je vprašal . . . „Njene oči so bile tako razumne, in njen obraz je bil tako droben in fin. Toda njene misli so še mlade in njene oči bodo razumnejše: velike, mirne in resne. Kako bi mogel gledati v te velike, mirne in resne oči? Ozrle se bodo nanj, nanj nesrečnega, varanega in zapuščenega, ozrle se bodo mirno nanj ter se mirno odvrnile od njega. „Nikoli . . . nikoli . . .“

In s tem mirnim, resnim očesom mu gleda v obraz ta tiha božja noč zunaj, gleda mu v objokani in proseči obraz življenje in prihodnost. In življenje se obrača od njega, te mirne brezčutne oči se odvrtačajo od njega. „Nikoli . . . nikoli . . .“

Po hrbtu ga je izpreletel mraz. Napravila se je jasna, hladna noč; mesec je sijal sredi neba, prav nad vrtom, tako da so bila pota srebrnobela. V drugi sobi je bila ura; Slivar je štel in bilo je že polnoči. Zaprl je okno ter se razpravil.

Ležal je dolgo, ali glava mu je bila jasna; misli se mu niso zamotale niti za hip, četudi je zatisnil oči ter vabil svoje sanje na lepo, svetlo cesto, kjer ni bilo senc. Toda sanje niso hotele; komaj je nekoliko zatrepetaló, zasvetlikalo in ugasnilo.

„Čemu ta strah?“ je govoril čisto mehanično, prazno, preko svojih resničnih misli. „Glej, Pavle Slivar, življenje je pred tabo. Saj to je samo prvi otroški korak; zato je tako neodločen in plašen. Saj to je samo trnjev košček dolge poti. Kdo te je kaj ranil? To je pač življenja boj, tako je rekel izobražen in dober človek, tisti pravični, mladi advokat, ki nastopa svojo politiško kariero.“ — Ali ob spominu na tega advokata se je zasmejal. „Seveda je to življenja boj, toda jaz ti ne verjamem, da bi bilo kaj lepega na njem. Poglej moje rane: bole neizmerno, a nikakor niso estetične. Poglej tista dela, ki sem jih bil ustvaril v svojih sanjah in ki jih ne smem ustvariti z rokami: v življenja boju se bodo utopila, izginila bodo brez sledu in, roko na srce, ali je to estetično? Ali je to estetično, da ste vi, ki se imenujete življenje, ubili nekoga, ki je bil tako lep in tako poln življenja?“

Zaspati ni mogel, zato je vstal in napravil luč. Hodil je po sobi, odprl okno ter ga zopet zaprl, sedel je na posteljo ter sedel s sključenim telesom, glavo v dlaneh, dokler ni bila ura tri; trepalnice so mu bile težke, ali zatisniti se niso hotele.

Niso se mu še misli omračile, ko je pogledal proti oknu ter zapazil, da vstaja izza vrta medla svetloba. In tam na vrtu, prav blizu okna, se je oglasil kos s svojim polnim, zamolklo zvenečim glasom, polnim milobe. Ne, iz daljave, tam od solnea, ki je vzdigalo iz morja svoj rosnoveseli obraz, je prihajala ta pesem. Od solnea, solnea je prihajala rosnovesela . . . je prihajala . . . odgrnila je zagrinjalo . . . v sobo je prihajala . . . belo, mehko roko na čelo . . . ljubečo mehko roko na srce . . .

Sladek pokoj se mu je izlil v srce, trepalnice so padale, in zaspal je s smehljajočimi ustnicami.

V.

Slovo mu ni bilo težko, ker ni imel nikogar, da bi se poslavljjal od njega. Noge so ga prinesle samo-

voljno v bližino Aninega stanovanja, tako da se je začudil, ko je opazil, kam je zašel. Stresel je z glavo, in tista tiha želja, ki se mu je bila nehote zbudila, ga je ostavila takoj. Ulice so mu bile zoprne, kakor da bi videl na tlaku še sledove svojih ponižnih beraških korakov, kakor da bi bile fasade hiš od daleč podobne tistim obrazom, ki jih je bil videl v gostilni in ki je imel z njimi opravka na svojih neprejetnih potih. Blizu kolodvora je srečal Ambroža.

„Kam?“

„Na Dunaj.“

„Le brž odtod. Adijo!“

Ozrl se je še malo za njim:

„Kadar se misliš obesiti, piši!“

Slivar se je začudil in izpreletelo ga je. A potem se je zasmel sebi in Ambrožu:

„Kako mi je videl v sree!“

Na kolodvoru ga je čakala teta s kovčégom. Stisnil ji je roko, odpravil kovčég ter se šel izprehajati na peron.

Videl je same neznane, tujinske obraze, in to mu je delo dobro. Vsi so bili sveži, lahki, veselo samozavestni in govorili so v tujem jeziku. Čakal je skoro pol ure: vlak se je bil zamudil.

Peron se je počasi pomikal v daljavo, izginil je. Nizko drevje je hitelo mimo, visoka ograja od očnelega lesa, prostrana fabrika z visokimi dimniki, kup ubožnih hiš: zadnji izrastek mesta, ali že morda okoliška vas, — in vlak je zažvižgal, kakor bi pozdravil ravnino, ki se je razprostirala do daljnih, meglenih hribov. Bilo je poldne in polje je gorelo v solne.

Stal je ob oknu ter gledal z motnim očesom po ravnini. Vsepovsod je trepetalo jesensko življenje, polno, gorko življenje; dihale so iz žita, iz travnikov, iz drevja, ki se je rahlo zibalo v komaj čutni opoldanski sapi. Po polju in po travnikih je mrgolelo, kakor črne mravlje: mati zemlja je dojila svoje otroke.

In počasi mu je prihajala v dušo nemirna otožnost, podobna kesanju in strahu.

Čutil je: zdaj odnehavajo vezi, odpadajo . . . Tako je hitel od nje, ki jo je ljubil, oziral se je z žalostjo

za njo in vse je v njem trepetalo, ko je čutil, kako je drsala polagoma njena roka iz njegove, kako so se ga dotikali samo še konci njenih prstov. In on bi rad postal, da bi še enkrat pokleknil pred njo, da bi poljubil njeno roko. Rad bi postal, da bi pokleknil še enkrat ter poljubil to zemljo, ki jo je ljubil neizmerno.

Zdaj je vedel, da jo ljubi, kakor ljubi človek z vso gorkoto srca, kadar se poslavlja. Mimo njegovih oči šinejo vsi lepi trenotki, vsa lepota nje ljubljene — ljubeče se odkrije nenadno v jasni milobi. In zaskle ga vsi tisti poljubi, ki jih ni poljubljal, razstresen, pregrešno nezvest, duše ga v grlu vse tiste ljubezni polne besede, ki jih ni govoril, ker ni mislil na svojo ljubezcn, kakor bi bil moral misliti od hipa do večnosti.

In njena roka je zdrsnila iz njegove, vzdihnil je in ni je več videl; njen obraz se je izgubil v daljavi; komaj je še razločeval svetlobo, ki je padala v mehkih žarkih iz njenih oči.

Dolina se je ožila; vlak je hitel mimo zelene, mirne reke. Časih so se hribi razmekali, prikazala se je globoko doli bela vas, z zvonikom, ki se je lesketal v popoldanskem solncu kakor pozlačen. Slivar je gledal na to pokrajino, kakor v tuje lice. Naposled je zagrnul okno. Od zahoda je prihajal močnejši veter ter se je igral z zagrinjalom; družil se je z zadehlo sapo, ki jo je dvigal vlak kakor s sajastimi perotmi.

Utrujen je bil; lene misli so mu ležale topo v glavi, trepalnice so ga skelele. Tudi njegovi sopotniki, ki so bili prej glasni, so utihnili; le zdaj pa zdaj je izpregovoril kdo zaspano besedo, ne da bi pričakoval odgovora. Vlak je bil prispel na Semernik, odpočil si za minuto, a potem je odrdral veselo, odhitel po drznih ovinkih v dolino.

Noč je bila, ko je izstopil Slivar na dunajskem kolodvoru. Po razsvetljenih, živih ulicah je šel v mesto počasi, skoro ni čutil nog: polno valovanje velikomestnega življenja ga je nosilo kakor na rokah, plaval je brez truda, komaj zavedno. Prišel je na Ring. Ponosna poslopja so samevala sredi vrtov, le tuptatam okno razsvetljeno: zaspano oko je gledalo iz noči.

Napobil se je k svojemu znancu, kiparju Bajtu. Pisal mu je bil iz Ljubljane, da pride; na kolodvoru ga ni videl, zato se je napravil naravnost k njemu. Preden je bil odšel z Dunaja, je prenočil pri njem par noči, ker mu je bilo stanovanje poteklo in si je hotel poiskati pozneje sobo in ateljé v kakem predmestju. Bajt ga je bil takrat prijazno povabil, da naj se oglasi pri njem, kadar se vrne, če bi še ne imel stanovanja.

Iz živih, svetlih ulic notranjega mesta je prišel polagoma v predmestni somrak. Ulice so bile tu ravne in široke, toda siromaštvo je ležalo kakor v zraku; ljudje, ki jih je srečaval, niso več dišali po parfumu, besede, ki jih je mimogrede slišal, niso bile več zmerom tako dostojne, polglasne, umerjene: osorni, hripavi, nezadovoljni glasovi; iz gostilnic in žganjarnic je zabučalo, kadar so se odprla vrata; tupatam je kričala na cesti tolpa otrok; zdelo se je od daleč, kot da se je zbrala tam kje na strehi ali v prašnem parku jata vrabcev.

V tretjem nadstropju visoke nove hiše je stanoval Bajt. Zunaj je bilo poslopje zelo olišpano; mislilo bi se, da je kaka uradna hiša, hranilnica ali kaj podobnega. Toda mostovži so bili ozki in temni, stopnice so se vile strmo navzgor; iz vrat in iz oken, ki so gledala na vrečasto dvorišče, je prihajal zadelhel zrak, smrad beraških stanovanj.

Bajt ga je sprejel z veseljem ter ga peljal skozi ateljé v sobo, kjer je sedela za mizo njegova žena; dvoje otrok je spalo na postelji v ozadju.

„Sedi, odpočij se . . . morda še nisi večerjal?“

Žena ni čakala odgovora; odšla je tiho, kakor hodijo dobre gospodinje; ni se skoro slišalo, ko je odpirala in zapirala vrata. Slivar se je res spomnil, da še ni večerjal; ali poželenja ni imel, čeprav je bil popil na vsej poti samo dvoje kozarcev piva.

„Kaj si doživel v Ljubljani; kakšne novice prinašaš?“

„Ni nič novic. Vesel sem, da sem spet tukaj in mislim, da ne pojdem nikoli več doli.“

„Jaz bi šel rad, samo za par dni seveda, ne za stalno. Da bi dihal spet malo tisti zrak, ki ga je človek dihal, ko je bil še neumen. Ali si bil pri Koprivniku?“

„Bil sem tam,“ je odgovoril Slivar z nezadovoljnim glasom in stresel je s trepalnicami, kot da bi se mu bilo zableščalo. Bajt ga ni vprašal dalje.

Žena je prinesla piva, kruha, presnega masla in gnjati.

„Kako pa je s spomenikom, kako so ukrenili?“

„Vraga so ukrenili! To je bila komedija. Sram me je samega, kot da bi me imeli za norca . . .“

Bajt ga je začuden pogledal. Tudi on se je bil potegoval za nagrado, ali že od začetka ni upal, da bi jo dobil; trdil je sam, da se ni potrudil in da ni delal iz čistega veselja temveč samo iz neke vrste rodoljubja.

„Povej no —“

„Saj sem ti bil povedal: komedija! — Če bi bil delal stvar sam zase, bi me ne jezilo, tako pa se mi zdi, kot da bi me bili poslali za april . . . Živa duša ne misli tam doli, da bo spomenik res kdaj stal. Komité so bili napravili, kakor ga napravijo študenti o polnoči, po občnem zboru: drugi dan so pač že pozabili, da so igrali predsednike in tajnike . . .“

Bajt je stresel z glavo resno in nezadovoljno.

„Prenagljena je bila reč . . . Ali nikar ne sodi pretrdo, — je že tako pri nas doli, pa ne more biti drugače. Majhne razmere, majhni ljudje, zadehel zrak: drugo izvira iz drugega in nihče ni kriv. Jaz sem zadovoljen, da je tako; svet se ne da izpremeniti in en sam človek ga še celo ne bo izpremenil. —“

Slivarjev obraz je izpreletela upornost.

„Potem je torej boljše . . . Pustimo gnoj, naj smrdi in pojdimo svojo pot —“

Bajt je zamahnil.

„Ah! — Razmer se je treba privaditi, in življenje se napravi samo. Na pravem mestu je treba zastaviti roko in pa pričakovati ni treba nikoli nič posebnega. Delati! — pa naj bo delo, kakor že je.“

„Da, ti si drugačen . . . ti nisi tujec,“ je odgovoril Slivar zamišljen, pol zase. „Ali tukaj na Dunaju imaš pred nosom nemške umetnike . . . poglej njih dela!“

„To je vse kaj drugega, čisto kaj drugega! Pri nas in tukaj, — kdo pa bo primerjal? To je nesreča,

primerjanje! Kaj bi bilo s tabo, ko bi bil riba? Na travnik bi si želel, glej, in to bi bila nesreča!“

Slivar je nekoliko pomislil.

„Ali ne misli, Bajt, jaz nisem govoril o tistem uboštvu. Sitno je res in spada med naše navade; kar je usojeno, je usojeno. Toda Kuštrin, na priliko, živi precej dobro in ni mu treba rokodelskega in dninarsko plačanega dela, — in vendar, kaj si moreš le misliti, da bi se kdaj pospel na visoko, če bi imel še toliko resnične moči? Ne more se! Ni uboštvo, vse kaj drugega je.“

Bajt ni več odgovoril; njegov mirni razum se ni ukvarjal nikoli s takimi stvarmi: nikoli ni preišljeval o svoji preteklosti ali sanjal o kaki idealni prihodnosti. Hodil je resno in ravnodušno po ravni cesti; skrbel je da je imel dela in da je lahko redil in oblačil svojo družino, ki jo je ljubil s tisto prijazno, krepko ljubeznijo, ki jo opazi komaj ljubljena oseba. Tudi njegova dela so bila mirna, skoraj vsakdanja; kakor se je čuval predrznih korakov v življenju, tako je bil v umetnosti zmeren in soliden.

Sedeli niso dolgo; Slivar je bil kmalu utrujen in zaspan, in Bajt ga je spremil v kabinet, kjer je bila pripravljena postelja zanj. Razpravil se je hitro, upihnil svečo ter legel. Zaspal je takoj in je spal trdno do jutra.

Zbudil se je zdrav in svež. Zajutrkoval je, a potem mu je razkazal Bajt svoja najnovejša dela. Slivar je hvalil in resnično je bil vesel teh gladkih, skrbno in pridno izdelanih stvari; nekaj zadovoljnega in tillega je dihalo iz njih, ležalo je v vsem svetlem ateljeju.

„Glej,“ je dejal Bajt, „to so praktične reči; vsak mesec pride Meeheles, in pogodiva se prāv prijazno. Pa se vendar ne silim; nikoli ne mislim, da delam baš za trgoveca in samo zanj. Človeku je tako v krvi . . .“

Slivar je vzdihnil.

„Da, pri meni ni Meeheles nikoli nič opravil, že zato ne, ker ni bilo nikoli nič izvršenega. Jaz bi bil rad, kakor si ti.“

„To je v krvi,“ je ponovil Bajt mirno.

In res je obšlo Slivarja v tem svetlem prijaznem ateljeju neko lahko hrepenje po solčnomirnem, zado-

voljnem življenju. Tako človek dela brez mučnih skrbi, brez divjih sanj, ki je več bolesti kot veselja v njih, in zraven čuti, da so na svetu ljudje, ki se naslanjajo na njegove močne rame in zaupajo nanj; zato je ves krepak in resen, nesreča in žalost ne moreta do njega; ustvarja z mirno roko in, kadar se ozre, vidi pri pol odprtih vratih velike, radovedne oči, kodraste glave svojih otrok in vidi ženo, ki se je bila ravnokar ozrla v ateljé z mirnozaupnim, ljubečim pogledom; on se nasmehlja in krasen mir je v njegovem sreću.

„Tudi jaz bi živel tako,“ je ponovil Slivar na glas svoje misli.

„Kdo ti brani?“

Odpravil se je zgodaj dopoldne k profesorju Brennerju, ki je delal pri njem par tednov, preden se je napotil v Ljubljano in ki ga je bil povabil, naj se vrne. Plačilo ni bilo veliko in tudi delo ni bilo Slivarju prijetno, ker ni bilo samostojno. Ali Slivar nikakor ni mislil, da ostane pri njem: „samo za kruh, samo dokler — — —,“ si je mislil, kakor vselej, kadar je nastopil sitno pot. Profesor ga je sprejel, in Slivar se je oddahnil.

„Tako se začenja življenje, čisto novo življenje . . .“ Kadar delaš nesamostojno, kadar čutiš, da si hlapec, kadar delaš delo, ki je tvoje samo napol in te drži za komolec tuja roka, ko bi najrajši predrzno udaril, odrezal: — zatisni oči! To je samo pol dneva; vsa druga polovica je tvoja in vsa noč povrh!

Še tisti dan je iskal ateljé in našel ga je visoko gori v predmestju, v podstrešju štirinastropne hiše. Če je pogledal na dvorišče, se mu je zavrtilo v glavi. Poleg ateljeja, ki je bil majhen in neprijazen — popoldanska luč je padala nanj — je bil dolg, ozek kabinet z rdečim pohištvom. Čipkasto zagrinjalo pred oknom je bilo od pranja že preperelo in luknjasto. Tudi iz zofe ob steni je gledala na nekaterih mestih žima. Na drugi strani mostovža je stanoval gospodar; on, sluga na magistratu, je bil slep na eno oko; njegova žena je bila gluha; oba sta bila že preko šestdesetih. Slivar je imel opravka z njima samo, kadar je plačeval stanarino.

Zadovoljen je bil, da je našel tako skromen ateljé in tako daleč v predmestju. Zdaj je ljubil velike, bogate ateljeje in elegantno notranje mesto samo z globoko, grenko zavistjo, kakor jo čuti fabriški delavec, če pride slučajno na Ring in je bil popil prej liter vina. Vedel je, da je vsa ta lepota tudi njegova in da so mu jo bili ukrali po krivici . . . Toda čakaj, dragi, potrpi, le po tej poti naprej! . . . Tisto nezaupanje, ki mu je časih ovladalo dušo, je bilo le hipno, površno in skoro neodkritosrčno. Prav na dnu njegove duše je bila trdna, krasna samozavest, priraščena z devetimi koreninami . . . Prihajam iz tujine, iz mračnih krajev, ves siromaški in pohleven, dà, z raztrganimi čevlji, — a prihajam osvojevavec, zmagovavec. Ker sem bil objel v svojem sreću, vzdignil ter si prisvojil vso zemljo, zato je moja od začetka! — Pokaži mi mesto, ki mi ni znano, lepoto, ki je nisem bil čutil že davno, — ves svet je bil v meni; in dam mu vso svojo lepoto in ga ustvarim iznova . . . Sanjal je nejasno, njegove misli so frfotale narazen, razkropljena jata se je časih za trenotek združila, ali razdružila se je zopet in samo nekaj veselega, sladkega, nerazumljivega in nezavednega je trepetalo v njem.

Napravil se je večer, a Slivarju se ni hotelo domov; vesel je bil, da je stanoval tam daleč „v skitem brlogu“, toda zdaj mu je bilo kakor na lovu: — hodil bi tako do konca, brez skrbi, brez težkih misli, izgubljen v svetu, kakor kaplja v morju. Le časih se je zdrznil, pogledal, poslušal. Kot da bi nikoli še ne bil videl teh obrazov, radosti in življenja polnih, ne slišal teh zvonkih, veselih glasov; vrvelo je okoli njega, lesketalo se od svetlih toalet in svetlejših oči, šumelo je in se smejalo, prešeren karneval. Njegova kri je bila že zaspana od težkega domovinskega vzduha, njegove noge so bile nerodne, njegovo srce se je komaj šele predramilo iz neprijetnih sanj. Stresal se je od radosti, kot da bi bil skočil s toplim telesom v potok: valovi so ga objeli, tisoč sladkomrzlih rok se ga je oklenilo, žuborelo je okoli njega, igralo se krog njegovih ledij, po njegovem hrbtu, kaplje so mu padale v obraz in na tilnik.

Ali njegove oči so se kmalu odprle, že so napol razločevale lepoto naokoli, in ušesa so se privadila tisočerega šuma. Sladki mraz se je izgubljal, stresel ga je samo narahlo še zdaj pa zdaj, in mehka toplota mu je stopila v telo in obraz.

Zavedal se je z zadovoljstvom svoje lepe volje, kakor ponosen je bil na svoje prerojeno srce in časih se je zasmel na tihem sam sebi: „Domačin med domačini.“

VI.

Živel je par mesecev lepo življenje. Zaslužil je z „nesamostojnim“ delom v profesorjevem ateljeju toliko, da je izhajal pošteno, četudi koncem meseca časih ni večerjal, ker se je privadil vina. Doma ni delal veliko; vračal se je pozno v noč, hodil je po ateljeju z rokami na hrbtu, a naposled je legel ter odložil izvedbo svojim načrtov na drugi dan. In njegovi načrti so bili v tem času velikanski, vzeveteli so iz njegove fantazije kar nenadno, v silni krasoti. Kadar je delal čez dan zoprno delo, mu je časih hipoma zastala roka, zahrepenela je: iz srea, iz glave je sililo vanjo z neugnano močjo. Takrat ga je obšla nezadovoljnost, s srdom pomešena žalost, ki so jo prepodile šele pozno na večer svetlobojne sanje. Toda kadar je bil doma čez dan, so bile njegove roke kakor onemogle; ostale so težke in lene, ko se je dvigala njegova fantazija do solnea. Kar je ustvaril, je gledalo nanj, kot karikatura njegovih sanj. Časih ga je je bilo strah te neodločnosti; zakaj vedel je, da je bila sama otročja plahost, nič drugega: ko bi bil resnično slab in nezmožen, odkod potem lepota tistih del, ki jih je bil ustvaril v svoji fantaziji, ko je hodil po mestu veselo izgubljen? — Čutil je dobro, odkod ta plahost in globoko je bil žalosten vsled tega spoznanja.

Zvečer je zahajal navadno v majhno gostilnico v notranjem mestu, podobno ljubljanski beznici. Najbrž vsled te podobnosti so se shajali tam slovenski uradniki in umetniki, cvet slovenske kolonije na Dunaju. Slivarju se je časih zdelo, da je ta ljubezen do nizke zakajene

beznice njih zadnji spomin na domovino. Ker je bil prišel šele nedavno v njih družbo, je opazil jasno in v prvem hipu tujinstvo na njih obrazih in skoro se mu je zazdelo čudno, da govore slovensko. Res so govorili o domovini, o domači politiki, literaturi in časih celo o domači umetnosti, toda kakor bi govorili tujci, z nekekega višjega, „objektivnega“ stališča. Tako je bilo posebno pri umetnikih in literatih. O domačih stvareh so govorili s preziranjem, z nekim zoprnim čutom, prav podobno, kakor govori kdo o človeku, ki je bil nekdanj njegov prijatelj, pa se je popolnoma zapil ter se izgubil v blatu. Ogenj jim je šele prišel v lica, kadar so govorili o veliki tuji umetnosti; tu je bil njih dom, tu so se gibali lahko in veselo.

Vsak večer je sedel med njimi arhitekt Tratnik, lep človek z rdečerumeno brado, širokim obrazom in jasnimi, odločnimi očmi. Domovine ni videl že preko deset let in nikoli mu ni prišlo na misel, da bi se napravil doli. Bil je že slaven in premožen, njegovo ime so imenovali s spoštovanjem tuji časopisi. In spoštovala ga je tudi družba, nekoliko zaradi njegove slave, a še bolj zaradi njegovega domoljubja. Zdelo se jim je požrtvovalno in zaslužno, da vkljub svoji slavi in celo vkljub svojemu premoženju „ni pozabil na svoje ime in svoje pokolenje“ in da se je spomnil časih te ali one patriotične ustanove z radodarno roko. Nekoč je prišel iz domovine idealen gospod in bilo mu je neizrekljivo toplo med temi „zvestimi sinovi naroda“. Proslavljal je posebno Tratnika z rosnimi očmi, ali Tratnik je bil ves v zadregi, kakor je bil v zadregi in začuden, kadar so se ponašali z njim časopisi v domovini, s „slavnim sinom tega skromnega manjvrednega naroda“. Ni vedel, kaj je napravil posebnega, in čemu ga ljubijo.

Uradniki in advokati, ki so zahajali v to družbo, se večjidel niso brigali za domačo politiko ali celo za umetnost; nekateri so že deloma pozabili na slovenščino, ali pa so govorili neki čudni dialekt, mešanico dolenskega ali štajerskega dialekta, knjižnega jezika in nemščine, vse to z nekim posebnim naglasom, ki ga je bil polagoma ustvaril jezik sam, navajen na tujščino. Tisti izmed družbe, ki so se zanimali za javno živ-

ljenje, so bili veliki reformatorji, po zgledu tistega mladega zdravnika, ki je bil zasnoval v Ljubljani svojo stranko brez ljudi. Kolikor bolj so se v svojem duhu in svojih mislih oddaljevali od domovine, tem manjše in bolj malenkostne so se jim zdele razmere tam doli, tem bolj potrebne, da se korenito preobrazijo. Nezadovoljni so bili vsi, a Slivarju se je zdelo čudno, da so govorili tako mirno: nikomur ni prišlo na pamet, da bi šel doli ter „preobražal“; celo nekako bali so se domovine; tako je videl Slivar tistega zdravnika-reformatorja, ki je hodil tam doli kakor na tuji zemlji, kjer se je treba človeku varno in oprezno kretati. Domovina jim ni bila sladka ljubica, temveč nadležna ženska, ki je človek posili navezan nanjo, ki ima vse polno napak in grehov in ki je naposled vesel, da se je iznebi.

Slivar je občudoval arhitekta Tratnika. On se ni veliko menil za domače razmere; bilo mu je vse prav; bolj se je zanimal za nemire v Kini in na Balkanu. Kadar je poslušal politične razgovore, ga je naposled razjezilo: „Pustite ta dolgočasni šmarn, oder gehen Sie selbst hinunter und reformieren Sie! Was mich betrifft, — jaz živim tukaj in se ne vtikam v stvari, ki me nič ne brigajo.“ — Čisto nič ga niso brigale stvari v domovini; izginil je iz njegove krvi, iz njegove duše zadnji spomin na domačo zemljo; otrešel je bil podplate do poslednjega praška. Njegova fantazija, njegova umetniška moč ni bila rojena iz tiste uboge, daljne zemlje in zato ni bila plaha, nemirna in neodločna. Tisti del njega, ki je bil resnično človek in umetnik, se niti v sanjah ni spominjal več na domovino in na mladost. Njegova duša je sesala hrano iz tujega življenja, zato je bila sama tuja in kar je imela bogastva, ga je darovala tujini. Tako je bil — morda nehote in nezavedno — pretrgal vse vezi in zdaj je bil svoboden, sam svoj. Pridobil si je slave in premoženja. Naravno je bilo, da se je čutil, kadar so ga v omizju proslavljali; vedel je, da je tujec v svojem srcu, v svojem mišljenju in svojih delih in da so tiste zunanosti, ki ga vežejo s temi ljudmi in njih domovino, samo obleka, samo slučajnosti. Kadar je govoril kdo vpričo njega in s posebnim ozirom nanj o slovenskih umetnikih in slovenski umetnosti, se

je smejal. Trdil je, da slovenske umetnosti ni: „To so sami tujei, francoski ali nemški umetniki, rojeni slučajno tam doli na jugu Saj jezik ni glavna stvar; der Charakter macht's, das Unbewusste . . . Če rečem, da sem to in to in ni tega v mojem življenju in v mojih delih, tedaj se lažem. Nobenega slovenskega umetnika še nisem poznal.“

„Torej prav za prav nismo narod,“ je opomnil nekdo pol šaljivo, pol resno.

„Ni moja stvar,“ je odgovoril Tratnik hladno.

Kadar je gledal Slivar te tuje obraze in poslušal njih tuje razgovore, se je vračal domov vselej zamišljen, poln hrepenenja, ki je bilo veliko in sladko in se mu je vendar zdelo pregrešno. Spominjal se je tistega večera, tistega izprehoda z Ano, ko je gledal doli po ljubljanskem polju. „Z obema nogama stojim v tej zemlji trdo in ukopano . . .“ Pregloboko ukopan in pretrdno je stal, odtod plahost in neodločnost. Sree plaho in neodločno, noge ukopane v tisto čudovito zemljo, a misli, — kako so misli visoko in daleč, in sanje čisto tuje, napojene s tujo lepoto in po tuji lepoti hrepenече! . . .

Občudoval je Tratnika: sam s čisto svojo močjo je ustvaril v sebi novega človeka, si je ustvaril nov dom in novo domovino. Kako klavrno bi bil drugače poginil; njegova fantazija bi usehnila v nerodovitnem pesku, nobeno delo njegovih sanj bi ne ugledalo solnčne luči, ker bi bile njegove roke slabe in plahe . . . Dà, zato so slabe in plahe roke njegove, Slivarjeve, ker živi v njegovem sreću še vsa grenkoba in plahost nelepe mladosti, vsa tiha, boječa otožnost domače zemlje, ker so njegove prsi še polne tistega tesnega, težkega vzduha . . . Spomnil se je veselih besed Amnroževih: „Le brž odtod!“ — Dà, brž odtod, predrznost in ponos v sree, v roke prešerno lahkoto! . . .

Ob takih večerih je delal pri luči, ali komaj par minut. Vznemirjen je bil preveč, fantazija se mu je bila vzdignila previsoko; onemogel je hitro, in obšla ga je globoka nezadovoljnost, skoro zastudil se je sam sebi in kar je mislil še pred uro, se mu je zazdelo neumno in otročje. Kadar ga je obšel ta zoprni čut, se je domislil Bajta, njegove tihe sreče. „Mirno delati s trezno

roko in jasnimi očmi, brez smešnih sanj . . .“ In kadar bi se ozrl: med vratni dvoje kodrastih glav z velikimi radovednimi očmi in obraz lepe žene. Svetlo, prijazno solnce nad vsem življenjem . . . To bi bilo življenje; — in ne bilo bi treba, da bi bila pot zmerom ozka in skromna; zakaj bi se ne širila, vila se navkreber v zmerom lepših ovinkih? Ali počasi, kakor samo od sebe, in tako bi prišel po gladki poti, polagoma in brez truda morda celo do cilja svojih najiminitnejših sanj . . . Samo počasi, samo nič sanj in nič upornosti! Tako so se izgubili dolgi krasni meseci v neplodnem sanjarjenju; — kako daleč bi bil pač prišel, če bi bil hodil z mirno dušo po lepi ravni cesti! —

V takem trudnem razpoloženju, polnem mirne tolažbe, je dobil nekoč pismo od Ane. Ni ji pisal ves čas, in namenil se je, da ji ne piše več. „Tudi to so bile otročje sanje, stran z njimi! Kako bi si upal ukleniti nase tako sladko, otroško igračico, ki bi ne prenesla niti najmanjšega veterčka, — a moje življenje je sam vihar!“ In vendar se mu je roka tresla, ko je odpiral pismo. Pisala mu je, da je zlovoljna in nesrečna, ker ji ne piše. Da sanja o njem neštevilnokrat („Laže!“ si je mislil Slivar), da še upa vanj in njegovo prihodnost, ne zaradi sebe, temveč zato, ker ga ljubi („Laže! je ponovil Slivar, a v očeh je imel solze), da je ni iznenadila njegova nezvestoba, ker pozna umetnike in ve, kako so vihravi, ker jih vsi občudujejo in ljubijo, in imajo zategadelj najlepših žensk na izbiro („O ti otrok!“), in da bo molila zanj in da naj ji kaj piše.

Slivar ni pisal. Res je sedel takoj, ko je prebral pismo, da bi odgovoril; sedel je pol ure, a naposled je odložil pero. „Naj bo končano za zmerom; spomladansko sanje!“

Čez štirinajst dni je dobil kratko, hladno pisemce, da naj ji vrne pisma, ker mu gotovo ni nič več do njih in pa da Kettejevega spominika nikoli ne bo, ker je bila vse skupaj neumnost in so hoteli samo podpirati „uboge umetnike“.

Zagnusilo se mu je in vrgel je pismo v kot.

Mesec dni pozneje je zvedel, da se je Ana zaročila s poštnim uradnikom, ki ga je poznal in

ki je tudi zalijal k Marnovim. Zasmel se je, ali ta smeh nikakor ni bil vesel in odkritosrčen. „En korak dalje, — ali težki so taki koraki, grenki so.“ Čutil je, kot da bi se bila domovina še bolj oddaljila od njega, kot da bi bil legel na njeno sliko v njegovih spominih še temnejši pajčolan. Zamahnil je: „To je Tratnikova pot do višine; le dalje, le čisto strani, da ne ostane v srcu ničesar več . . .“

Šele odslej je užival z resnično radostjo lepoto obrazov, ki jih je srečaval po ulicah; prej se mu je zdelo, kot da hodi neprestano v neprijetni družbi, ki mu ovira korake in mu brani, da bi gledal svobodno in po svoji volji. Malokdaj je mislil na Ano; poslovil se je v srcu že davno, ali dokler ni dobil nje-nega poslednjega pisma, je bil nevede in nezavedno navezan nanjo; ni je videl, ali držala ga je za roko . . .

Časih se je napravil na cesto samo zaradi ženskih obrazov; ob večernih urah na glavne ulice, ko je vrvelo in šumelo krog njega in se je v gneči slučajno doteknil majhne, mehke ročice in je zadihal vanj parfum iz las, iz svetle toalete. Anin obraz je bil ovalen, droban, čisto bel in fino rezan. Zdaj je ljubil vesele, prešerne, od ognja žareče obraze, hudomušno mežikajoče, in bujna, življenja polna telesa . . .

Ali kmalu se je zgodilo, da ni več hodil na cesto zaradi ženskih obrazov in da je pozabil na Ano tako popolnoma, kot da bi je nikoli ne bil poljubljal.

V marecu je bilo, v tistih pričakovanja in hrepenenja polnih dneh, kot prihajajo z južnim vetrom prvi topli dihi bližajočega se pomladanskega solnea. Slivar se je napotil iz mesta. Na travnikih za poslednjimi predmestnimi hišami se je tajal sneg. Drevje ob poti je bilo črno in mokro, časih se je zazibalo, streslo, življenje se je dramilo v njem. Bilo je pozno popoldne, solnce je sijalo poševno na belo zidovje velikih novih poslopij, ki so se dvigala tuintam ob cesti; žarki njegovi so bili gorki, toda še plahi, trepetajoči. Ljudje, ki so hodili tod, so se ozirali z velikimi pričakujočimi pogledi, postajali so ter dihali mokri topli zrak; šumelo je v zraku, zvenelo kakor od daleč, pripravljalo se je že na veliki praznik. Ali izzvenelo je

hitro; komaj da se je bližajoča pomlad doteknila strune, se je glas izgubil v daljavi. Trepalnice so se bile odprle za trenotek, zaspano in začudeno, solnčni žarek je zaigral na njih, in zaprle so se zopet, še trudne in zaspane. Napravila se je noč. Slivar se je vračal v mesto in tudi njegove prsi so se širile od pričakovanja in hrepenenja. Nič ni mislil, ne na prihodnost, ne na preteklost, živel je v teh urah kakor otrok, srečen, samo da živi in da prihaja pomlad.

Blizu doma je srečal žensko, kakor ni videl tako lepe še nikoli v svojem življenju, ker ni bil nikoli tako ljubezni pol in željan ljubezni. Bilo je nekoliko preko sedmih, morda se je vračala od dela. Njen obraz je bil, kakor jih je ljubil: svež in vesel, ves poln ognja in mladosti, njene temnosive oči so gledale prešerno in odkrito, nobenih nemirnih sanj, nič nezadovoljnosti in nič hladnega razuma ni bilo v njih: otroške so bile, samo željne veselega uživanja, ljubezni in pomladi. Njeno telo je bilo polno, krasno razvito: kipelo je in trepetalo pod lahko obleko. Slivar je postal za hip; neizrekljiva radost ga je obšla, sladka in nemirna, do dna srca so se zazibali njeni valovi. Ko se je ozrl vanjo z vsem vročim, lepote in sreče polnim pogledom, se mu je nasmehnila in ko je stal ob oglu in gledal za njo, se je ozrla za njim.

Tako so nastopili čudoviti dnevi. Že je zvenelo v zraku glasneje in razločnejše, pomladanski glasovi so se dvigali do neba ter prihajali od neba, strune, razpete od gozda in travnikov visoko do neba, so zapele na glas zmagoslavno pomladansko pesem. Slivar jo je slišal natanko, razumel je celo besede.

Srečaval jo je teden dni in naposled jo je ogovoril. Zvedel je od nje, da stanuje tam gori, v eni izmed zadnjih predmestnih hiš, kakih deset minut od njegovega stanovanja. Pri očetu in materi stanuje; oče je diurnist na magistratu, star je že in slabo vidi. — Brat je umrl pred tremi leti, ravno ko je bil napravil maturo in so se zaradi njega tako zadolžili, da stanujejo zdaj v eni sami sobi v tretjem nadstropju; na jetiki je umrl. Tako je ostala samo še ona, Berta, in njena mlajša sestra Mari, ki je bolna že od rojstva, da jo morajo

voziti v ročnem vozu; некоč — zvečer je bilo — se je bila priplazila na rokah in kolenih do okna; ona, Berta, je stopila v tistem trenutku v sobo in prestrašila se je, da so ji noge okamnele; odslej jo čuvajo neprestano, ker je tiha in žalostna in se ji neče živeti. Ona, Berta, ve dobro, zakaj je Mari tako žalostna in zakaj se že leto dni ni zasmejala . . . Tako je prašal komaj z besedo, in ona je govorila z njim kakor s starim znancem. Gorko in sladko mu je bilo, ko je poslušal to odkritosrčno, mirno, naravno pripovedovanje, ki ni bilo v njem nič prisiljenega ali preračunjenega. Čakal jo je vsak dan ter jo spremljal do doma, in še v veži sta stala in se razgovarjala. Nikoli ni opazil na njenem obrazu utrujenosti ali zlovoljnosti; to se mu je zdelo čudno in ljubil jo je še bolj. Šivala je bluze, zjutraj od sedmih in zvečer do sedmih. Vsak drugi dan je hodila kosit domov, ali treba je bilo hiteti, ker časa je bilo samo eno uro in pot je bila dolga. Drugače pa si je vzela kosilo s sabo: kos kruha in za deset krajcarjev razrezane klobase. Zaslužila je na teden po pet goldinarjev, ali poleti časih po dva meseca ni bilo dela, in takrat je bilo življenje slabo. Poizkusila je некоč, da bi dobila delo naravnost iz trgovine v mestu; zaslužila bi več, če bi delala do polnoči. Ali ni šlo; tam so jemali samo stare šivilje, ki so delale za trgovino že po deset in več let in so čuvale svojo posest; poleti niti zanje ni bilo dela . . . Slivarja je bilo skoro sram: „delo“ . . . „delo“ . . . „delo“ . . . in te lepe, bele roke in ta veseli obraz in te ognja in življenja polne oči! . . . A on je sanjaril in postopal, njemu je bilo delo poniževalno; sovražil ga je, in kruh, ki ga je iztisnil iz njega, je bil grenak, zaslužen z mržnjo in nezadovoljstvom . . . No zdaj bo vse drugače, vse drugače! . . . V vsem tem času ni izpregovoril nikoli besede o tem, kar je čutil. To čustvo je bilo tako tiho, brez najmanjšega nemirnega valčka, kakor reka, skrita v senci vrb; ali polnilo je vse njegovo sree, za nič drugzega ni bilo več prostora v njem, izginile so iz njega vse nestalne, mučne sanje in gledal je z mirnim jasnim očesom. Nikoli v življenju ni živel takih dni, take čudovite pomladi. Sreča njegova je bila tolika, da se mu ni zdelo potrebno, da bi jo vlival

v besede. Ranil bi jo morda z besedami, v neprevidnosti bi morda odpihnil pero od katere teh rosnih rdečih rož, ki jih je bilo vse polno v njem in okoli njega. Ni mislil na kak poseben cilj, ali na konec celo; bilo mu je, kot da niti začetka ni bilo tej sreči: neizmerna, od nekdanj in za zmerom.

Povedal ji je, da je umetnik in ona je bila zelo vesela: zrastle je nenadno pred njo in občudovanje se je pomešalo v njeno ljubezen. On je to videl, zapazil je občudovanje v njenih žarečih očeh in ni mu bilo neprijetno. Ker jo je ljubil, je hotel biti pred njo velik, imeniten, da bi jo vzdignil visoko k sebi, bogat, da bi jo obdaroval. In v tem času se ni čutil ubogega: saj so se mu odprla pota na vse strani in pomladanska prihodnost je bila razprostrta pred njim. Smejal se je, kadar je pomislil na svoje nekdanje težke misli: kako se je mučil, da bi našel pravo pot, kako je kolebal in iskal z neodločno nogo trdnega stala, hodil je kakor slepec ob prepadu. A ni se ganil ves čas; ne da bi stopal pogumno naprej, brez ugibanja in premišljevanja, je stal kakor začaran ter se mučil . . . Treba je samo živeti, nič misliti, in življenje nese človeka samo v pravi smeri proti pristanišču, ki mu je usojeno. Če ni v telesu pomladanske duše, ni pomladi zunaj in pred mrzlimi pogledi vene zeleno listje.

Živel je te tedne dobro in prijetno. Napravil je v svojem ateljeju po naročilu nekaj manjših del, umetnostno-obrtne stvari; svetilnik za električno luč: mlado, nerazvito telesce se je spenjalo kvišku, k luči, k solncu, komaj so se še dotikali prsti zemlje; in obraz je smehljal kakor nezavedno, v lepih sanjah, široko odprte oči so hrepenele navzgor; potem je napravil vazo za evetice in vso namizno opravo. Trgovec ni bil posebno zadovoljen, zdelo se mu je „premoderno“ in trdil je, da prodaja stvari narejene v starejšem, treznem in solidnem slogu še zmerom bolje nego najnovejše pretiranosti. Časi se menjajo strahovito hitro, je dejal, ljudje so v zadregi, kaj bi kupavali in tako posežejo najrajši po starem. „Kar je bilo včeraj moderno, danes ni več, a staro ostane zmerom staro in ni nikoli starejše.“ Slivar se je izgovarjal z umetnostjo, ki je zmerom ista.

„Die Käufer sind keine Kunstkenner,“ mu je odgovoril trgovec.

Zaradi svoje plahosti in lenobe se ni več vzel mirjal, ker se je ni več zavedal. Ni več mislil nase in ni več študiral s skrbjo in strahom vsako stran svojega značaja in vsako misel, ki ga je obšla nenadno in slučajno na cesti. Njegove misli so bile vse v ljubezni; ljubezen je izlila toliko luči na njegovo življenje, da se od vesele svetlobe ni dalo razločevati ničesar več: tako kakor prisije zjutraj solnce izza visoke gore in poplavijo žareči valovi vso dolino, da ni več ne polja, ne travnikov, ne vasi, — samo svetlo solnce čez in čez . . .

Doslej — minili so pač že trije tedni — je ni nikoli poljubil na ustnice, niti ni zinil zaljubljene besede. Ali nekoč je pil par kozarcev vina, preden jo je šel čakati. Na cesti je govoril veselo in ljubeznivo; hotelo se mu je, da bi hodil tako brez konca, kar dalje; nog ni čutil in neizmerno mehko mu je bilo pri sreči, ko je videl poleg sebe njo mlado, ubogo, tako polno pričakovanja, zaupanja in ljubezni. Grede je poiskal časih njeno roko ter jo stisnil, pritisnil jo k sebi; ona se je ozrla tedaj nanj z velikim, mokrim pogledom in njene ustnice so se smehljale. V veži jo je objel, vzdignil jo k sebi ter jo poljubil; jecal je nerazumljive, čisto brezmiselne besede. Ona je molčala ter se ga oklenila krog vratu, in njeno telo je trepetalo od sreče.

Ko se vračal je v mesto, je bil kakor pijan; oči so mu gledale motno in opotekal se je skoro.

VII.

Po tistem poljubu se je razmerje med njima nekoliko izpremenilo. Med zaupnoresne, ljubeznive besede so uhajale vesele, hudomušne opomnje. Mlada razposajenost, ki se je zdelo, da je bila popolnoma usahnila pod mehko, obzirno, vdano ljubeznijo prvih dni, je privrela nenadno na solnce. V Berti se je zbudil prešerni, velikomestni otrok, in Slivar je opazil na njej s posebnim zadoščenjem celo neko vrsto koketnosti. In tudi njen obraz se mu je zdel nekoliko drugačen: sijalo je iz oči nekaj vprašujočega, motnega, neizrekljivo lepega;

poteze so bile bolj krepko zarisane in ustnice so kipele, trepetale. Slivar se je spominjal, kako je govoril z Ano: očetovsko-hudomušno, skoro prezirljivo, kakor z otrokom, „ki tako nič ne razume“. Ali zdaj ni bilo v njegovih besedah in v njegovem glasu nič tiste prikrita zlobnosti. Ljubezen je gledala iz vsake kretnje, zvenela je iz vsake besede in celo iz smeha.

Berta ga je povabila nekoč na dom; v nedeljo je bilo. Slivarju je bilo nekoliko tesno, sam ni vedel zakaj, a Berta ga je tolažila: „Nič se ne boj, ti ne bodo nič naredili.“

Soba je bila zelo skromna; pohištvo staro in nerodno, in zrak je zadehel, kakor je zadehel v vseh teh predmestnih sobah, četudi so okna ves dan odprta. Pozdravili so ga prijazno, toda ne posebno ljubeznivo; Slivar je opazil na obrazih nekaj skrbno motrečega, nezaupnega; kakor ljubosumni so bili ti pogledi. Bertin oče je bil star človek z močnimi, sivimi brki in obrito brado. Gledal je skozi naočnike srepo in osorno, a glas njegov je bil čisto drugačen, dobrodušen in skoro plah. Na usehlem, od skrbi in uboštva razbrazdanem obrazu matere je takoj spoznal poteze Bertine; posebno oči so bile čisto enake, temnosive in vdane, samo ogenj je bil že davno ugasnil v njih. Ko se je ozrl v kot pri durih, ga je izpreletelo. Gledalo je nanj živo in svetlo dvoje nenavadno velikih, temnih oči iz drobnega, prozorno belega obraza; na sencih so se videle tenke žilice, ob krepko stisnjenih ustnicah je bila zarezana bolestna črta. To je bila Bertina sestra. Sedela je v vozičku, roke trdno uprte ob ročaje in glavo sklonjeno. Slivar jo je pozdravil v zadregi, a v odgovor so samo njene obrvi nalahko zatrepetale.

Berta je čutila Slivarjevo zadrego in tudi njej je bilo tesno; poslušala je njegove besede natanko in skoro s strahom. Želela je, da bi mu bilo vse pogodi, da bi bil v tej sobi vesel in zadovoljen, a obenem se je bala, da bi se kakorkoli ne zameril očetu in materi, morda samo z besedo, z neprevidno kretnjo. In vsa nezadovoljnost, če se je pokazala v katerem pogledu, je padala nanjo, ona je čutila neprijetno besedo, če je bila le napol in mimogrede izgovorjena in če je drugi nihče razumel ni.

Tako je bil razgovor od začetka zelo prisiljen; vsem in tudi Slivarju samemu je bilo, kot da se je vrinil tujec v to sobo, sedel na stol ter motil s svojo prisotnostjo mirno domače življenje. In vrhutega je Slivar čutil na svojem obrazu pogled žgočih, temnih oči, ki se niso odrnile od njega niti za trenotek.

Berta je prinesla na mizo kave in maslenega kruha. Polagoma so se obrazi izjasnili, napete poteze so se ublažile, in kmalo so se razgovarjali naravno in mirno. Bertin oče je bil po rodu Čeh in pisal se je Sykora. Izpraševal je Slivarja o njegovem delu in o njegovi domovini in Slivar je pripovedoval. Pravil je, da je tista dežela tam na jugu, ob morju in da je neizmerno lepa.

„Ob morju je Vaša domovina?“ je vprašala Mari.

„Ob morju.“

„Ali ste bili v Istri? Tudi Istra je ob morju.“

„Bil sem tam; Istra je del moje domovine.“

„Kakšno solnce je tam! Ali ste videli tisto solnce?“

„Tudi istrsko solce sem videl.“

Ozrl se je začuden na Berto.

„Mari je bila pred desetimi leti v Istri, ob morju; šest mesecev je bila tam v zdravilišču . . .“

Slivarja je zbolelo v srcu. Pogledal je te velike, sanjajoče oči, predrobni, prozorni obraz, te ozke in fine ročice, kakor roke dveletnega bolnega otroka, in skoro je videl natanko v to otroško, od sanj vso izmučeno dušo. Trepetajoč od neznanega, boleznega hrepenja je bil njen mehki glas, ko ga je vprašala: „Ali ste videli tisto solnce?“ Šinilo je za pol sekunde po njenih ozkih licih kakor smehljaj: Ali ste videli tisto solnce? Midva sva videla tisto solnce in nikjer mu ni enakega. In zdaj pogledajte to blede rožo nad Dunajem, ki mi niti oči ne zamežiknejo, če pogledam vanjo. Pride strahoma, zaspano, in strahoma izgine. A ono solnce, ono čudovito solnce se je vzdignilo izza morja krasno in zmagoslavno, kakor nebeški ženin je prišlo izza morja in je trosilo po zemlji žareče, rdeče žarke, v dušo je trosilo žareče rdeče rože . . . Priklenjeni v to zadehlo sobo so se odeli v njenih spominih tisti kratki meseci z neizmerno lepoto; vsa njena v mučnem sanjarjenju in v uboštvu prezgodaj dozorela duša je hrepenela na jug, nebeškemu solncu naproti, ki

se je dvigalo izza brezkončnega morja. Tam je bila sreča, veliko in veselo življenje je bilo tam pod onim solncem . . . tam bi vstala ter se izprehajala z lahkimi nogami med tistimi žarečimi, rdečimi rožami, ki je pokrilo z njimi solnce vso zemljo . . .

Poslovil se je na večer, a nato je zahajal tja skoro vsako nedeljo in časih med tednom. Privadil se je in bilo mu je čisto prijetno; čutil se je domačega v tej nizki sobi, ki je gledalo v njej uboštvu iz vsakega kota. Stari Sykora je bil zadovoljen in ponižen človek. Življenje mu je skrivilo hrbet; želel si je pač, da bi živel na stare dni udobno in mirno, ali bil je obenem trdno prepričan, da je to uboštvu nekaj naravnega in pravičnega in da ga ne bo nikoli konca. „Je že tako na tem svetu; stanovi morajo biti, — kakšna zmešnjava bi bila sicer? Ta je ubog in oni je premožen, — tako je usojeno.“ Slivar mu je časih razlagal, da tako nikakor ni usojeno in da je družba krivična in grešna, ker je zidana na krivici in grehu. Kazal mu je znamenja, ki oznanjajo boljše čase in so glasniki tistega velikega prevrata, ki polagoma že nastopa in se izvrši čisto gotovo, četudi počasi in v nedoglednem času, čisto gotovo, ker tako ne zahteva samo pravica, ki je v naravi, temveč tudi zgodovina in razvoj človeštva. Vse stremi k jasnemu, velikemu cilju in ni je moči, ki bi se mogla ustaviti temu naravnemu toku. Ali Sykora je zamahnil nejevoljen in niti odgovarjati se mu ni zdelo potrebno. Ljudje, ki so govorili o prevratu, so se mu zdeli nevarni sanjači „Pozapreti jih!“ Slivar se je čudil, ko je videl ta mirni, zadovoljni obraz in na njem sledove stradanja in skrbi. „Kakor je osat navajen peska“, si je mislil.

Drugače so bili tod okoli vse drugi ljudje. Ta okraj je bil trdnjava socialne demokracije. Že na obrazih, ki jih je srečaval Slivar, kadar je hodil po teh ulicah na večer, ko so se vračali delavci iz fabrik in delalnice, se je poznalo uporno upanje v prihodnost. Ob političnih demonstracijah v notranjem mestu in prvega maja so se valile po teh ulicah črne mase navzdol, večji del slabotni, bolehnii ljudje s koščeniimi obrazi in neprijaznimi očmi. Velike „kasarne“, nove hiše z lepo zunanostjo in majhnimi, smradljivimi stanovanji, so bruhale stotine

slabo oblečenih ljudi, ženskih in moških; obrazi razjedeni od zadržega, nezdravega zraka v fabrikah in tistih stanovanjih za živali, ker se gnete v eni sami sobi po deset ljudi in jih spi po pet na dveh posteljah; srca razjedena od sovraštva, skrbi in hrepenenja. Kadar je slišal Slivar od daleč zamolke korake teh temnih mas, se mu je zdelo, kot da bi prihajalo iz daljne daljave nekaj velikega, silnega, in srce se mu je treslo v pričakovanju in plahi radosti.

Ženskih, kakor je bila Berta, ni srečal Slivar mnogo v teh žalostnih krajih. Videl jih je v večernih masah, ko so se vračale iz notranjih okrajev; nekatere so hodile same, s hitrimi koraki, glavo sklonjeno in obrvi namršene; druge so se razgovarjale v gručah, ali komaj je kdaj šinil kak pogled preko ulice, po moškem obrazu; večino so bila lica bleda, nelepa, sirova. Kolikor je videl lepih obrazov, je bilo na njih nekaj predrznega, izzi-valnega, — ali vsi, tudi štirinajstletni in mlajši so bili zgodaj dozoreli; starikav izraz je bil na njih kakor plast prahu, ki je bil legel na lica v fabriki, na ulici in v nesnažnem stanovanju. Slivarja je bilo strah te omadeževane mladosti, — tisoč mladih, hrepenečih duš, strtih prežgodaj, oskrunjenih od ostudnega življenja. Streslo ga je posebno, če je gledal obraze starejših delavk, to se pravi petindvajsetletnih žensk, ki pa bi jim prisodil človek petintrideset ali štirideset let: polovica jih je bilo bolnih, lica vdrtá, oči vodene in prazne, telesa izsesana, tako da je visela obleka ohlapno na njih, kakor na okostniku . . . Nekatere so se bile rešile o pravem času neplačanega dela, jetike in smrti: kadar je hodil tod okoli ob devetih zvečer in pozneje, je srečaval izgubljene duše; kakor se zasvetijo ponoči nestalne večče nad močvirjem, tako so se vzdignile iz smradu in blata velikega mesta, hčere in oznanjevavke močvirja.

Kadar se je spomnil nanje in se je ozrl na veseli, in življenja željni Bertin obraz, ga je pretreslo. Tako bi šla tudi ona po cesti navzdol, če bi se ne primeril morda izreden slučaj, po cesti navzdol do jetike in smrti, ali med izgubljene duše. Njen obraz je bil lep in življenja željan. A zdaj so bile nad njo njegove krepke, ljubeče roke: roža je bila vzevetela čudežno iz močvirja; zve-

nela bi zgodaj ter padla v blato, ali on jo je utrgal z oprezno roko ter jo presadil na svoj solčni vrt.

Ob krasnem nedeljskem popoldnevi v maju sta se izprehajala po okolici. Vse živo je bilo zunaj. Če sta pogledala s holma nad mestom dol po drevoredu, po cestah, se je vse lesketalo v pisanih barvah, v svetlih pomladanskih toaletah. Po travnikih so bile raztresene gruče ljudi, ki so sedeli in se razgovarjali ali pa so ležali v senci zaprašnega grma ter dremali. Otroci so se podili po stezah, po travi, belolični, nežni mestni otroci, ki se jim je bleščalo od zelenja in so bili kakor pijani od čistega zraka; ali nenavadno mnogo jih je bilo bolehnih, mladi šestletni obrazi so bili že skoro stari-kavi, resni in upali; nekateri so se držali matere za krilo, kot da bi jih bilo strah te cvetoče narave; navajeni so bili uličnega prahu in smradu tesnih stanovanj.

Berti so gorela lica od radosti, kadar je videla vse krog sebe zelenje, daleč naokoli samo sveže, živo, hladno zelenje. Če je pogledala dol na mesto, je bilo sovrašтво v njenih očeh: gosta, prašna megla je visela nad mestom, dvigala se je iz ulic in cest, iz hiš in fabrik kakor siv dim ter se spajala v oblak, ki se je komaj časih nekoliko zazibal, stresel, a se ni dvignil nikoli; visel je mirno, težek in teman, kakor usoda. Zato je bilo solnce tako blede in zaspano, kadar je posijalo v mesto; žarki so bili vse oprášeni, omazani in onemogli, ko so prisijali trudoma skozi gosti oblak do okna, v sobo.

Na večer sta se vrnila v mesto; po ulicah je bilo še svetlo in živahno, niti svetilke še niso bilo prižgane. Namesto, da bi spremil Berto do njenega doma, jo je popeljal s sabo: da ji pokaže svoj ateljé, je rekel, toda popeljal jo je s sabo samo zategadelj, da bi prestopila njena noga prag njegovega stanovanja, da bi se enkrat zasmejale njene ustnice v njegovi sobi, da bi potem, ko bi je že davno ne bilo, vedno še trepetali njeni veseli pogledi na stenah, da bi bila vsa soba za zmerom polna njene lepe mladosti.

Obšlo jo je kakor tiha, komaj zavedna bojazen, ko je postala za trenotek na pragu, med odprtimi durmi.

„To je moj ateljé. Nikar se ne prestraši te ubožnosti! Mladi umetniki imajo vsi ubožne ateljeje . . .“

Razkazoval ji je skice svojih prejšnjih del; tudi Kettejev spomenik je bil med njimi, — a ta trenotek, baš ko se so ozrle nanj Bertine oči, se mu je zazdel nekako čuden. Doslej je bil prepričan, da je bilo to njegovo najboljšo delo, ali zdaj se mu je hipoma zazdelo, da je popolnoma ponesrečeno. Pripovedoval ji je zgodovino spomenika, a naposled je opomnil:

„Sploh pa ga nisem delal zato, da bi stal tam doli med tistimi malomestnimi, filistejskimi hišami in da bi ga ogledovali tisti dolgočasni ljudje; delal sem ga za dunajski mestni park, kjer se izprehajajo elegantne dame v elegantnih toaletah . . . V tistem času sem mislil samo na take gosposke parke in na take elegantne dame . . .“

Sam se je začudil svojim besedam, ki jih je izgovoril lahko in kakor mimogrede in ki so vendar natančno povedale, kar je mislil.

„Da, glej Berta“, — odprl je bil duri v kabinet ter jo povabil na zofó; v ateljeju ni bilo stola — „časih sem bil jako neumen in otročji, takrat, ko sem delal tisti spomenik in še nisem bil zaljubljen. Ali si moreš misliti, da bi bil mlad človek, ki je komaj šele začel živeti in je ves svet odprt pred njim, nesrečen in plah? Glej, jaz sem bil ves nesrečen in plah, preden sem se zaljubil vate. Zato sem ti zelo hvaležen, Berta! . . . Ne oziraj se, — zagrinjalo je preperelo in tudi zofa je raztrgana, ali Berta, mladi umetniki imajo v svojih sobah navadno preperela zagrinjala in raztrgane zofe. To je tako navada in nič se ne boj: kadar boš pri meni, bo vse drugače! Dvoje lepih, prijaznih sob, — kako lepi bosta in prijazni, če ju bodo uredile tvoje roke! Tam bo mir in sreča: tvoj smeh bo povsod in povsod bodo tvoje vesele oči, sama ljubezen povsod! In tudi moj ateljé bo svetel in prijazen, celo rože bodo v kotu in vsak dan jim bodo zalivale tvoje roke . . .“

Govoril je toplo in odkritosrčno, sam je bil prepričan, da se bo vse tako zgodilo, da ni čisto nobene ovire.

Berti so se orosile oči od sreče in hvaležnosti, kadar je govoril o tistem življenju, ki je že čisto blizu,

ki že trka na duri in ki bi si ga nikoli ne bila sanjala tako čudovitega. Vedela je, da se bo vse izpremenilo, — nič skrbi več in nič strahu, da bi nenadno izgubila delo in bi gledali zvečer strašni dnevi skozi okno v sobo, kakor so gledali tolikrat, kadar ni mogla zaspiti pozno v noč. Nič več tistih poletnih mesecev, ko je begala po mestu v prahu in zadehlem, zoprno vročem solncu, da bi našla postransko delo ter zaslužila kruha za družino, ki je čakala doma in se ozirala skozi okno ter poslušala, če ne prihaja kdo po stopnicah, če se ne vrača z delom, s kruhom. Nič več tiste grenke žalosti, ki ji je stiskala sree, kadar je bedel oče do enajstih in do polnoči, s senčnikom nad poloslepelimi očmi ter delal izredna dela, da je zaslužil par desetec; plača, ki jo je dobival ob mescu, je bila premala za stanarino in za obleko. — Nič skrbi več, nič strahu . . . V mislih je uredila že vse stanovanje do pičice natanko in zdaj, ko je videla Slivarjev ateljé, se je namenila, da bo njegov prihodnji ateljé vse bolj čist in dostojen, ne taka preprosta, prazna delalnica brez stola, brez rož, — stanovanje pustega in čemernege človeka, ki ne mara prijaznosti; in tiste luže po tleh, in mokre cunje naokoli, — nikogar ni bilo, ki bi pospravljaj! Tudi Slivar sam je hodil okrog tako nemaren, kakor hodijo taki mladi umetniki, ki se nihče ne briga zanje; ni bil slabo oblečen, toda vse je tako smešno viselo od njega; ovratnik se je odpenjal, kravato si je bil zavezal poševno, ker najbrž ni pogledal v ogledalo, ali pa si jo je zavezaval celo na stopnicah. Taki mladi umetniki so vsi nemarni ljudje, četudi se jim godi še tako dobro! — Da bi se Slivarju ne godilo dobro, ni prišlo Berti nikoli na misel. Kako bi se ne godilo dobro njemu, ki je umetnik, človek iz drugih krajev, ne iz tega strašnega predmestja, kjer je uboštvo in smrad in sramota? — Zaupala je vanj, v velikega, močnega in dobrega človeka, ki si ustvarja prihodnost po svoji volji in daruje drugim od svojega bogastva, ker je neizmerno dober. Besede, ki jih je govoril Slivar samo mimogrede, pol iz resnega prepričanja, pol v brezskrbnem zaupanju v prihodnost, so ostale vse globoko v njenem srečju. Vzgojena je bila v siromaštvu in skrbeh, njeno živ-

ljenje se je bilo pričelo z jesenjo, — in tako je bilo njeno srce nedolžno, nevedno in lahkoverno; upanje, še tako nejasno in megleno, je prišlo v njeno srce in takoj je bilo jasno, poglalo je globoke korenine in rodilo čudovite cvetove. Ustvarila si je popolno, natančno sliko o prihodnosti in nasmehnila bi se maloverno, morda celo zasmehovalno, če bi ji rekel kdo, da je ta prihodnost negotova, še v vetru, v megleni daljavi in da so ustvarile vso to srečo samo ljubezenske sanje, ki so vse neumne in lahkomišelnne. Zasmehovala bi ga: „Ti ne razumeš teh stvari, ne poznaš njegove imenitnosti!“ — Časih, ko je prišla slučajno v notranje mesto, je gledala tista ponosna poslopja ob gosposkih cestah, elegantne dame, ki so šumele mimo nje v dragih toaletah, kočije, ki so švigale vse prek, tako da se je komaj zasvetila bela bluza in so se zalesketali hipno kakor v sanjah biseri na vratu ali na roki, ko je gledala bogate izložbe, polne dragocenosti, ki so ležale tam tako mirno, vabljivo, komaj ped pred očmi in vendar neskončno daleč, tuje in nedosegljive, — takrat se ji je zgenilo v prsili, obšel jo je težak, zoprn čut in hitela je v mračno predmestje, da bi odpodila neprijetne misli. Tisto tiho, grenko hrepenenje, ki ga je čutila tedaj le pol zavedno in ki se ji je sami zdelo neumno in otročje, se je izpremenilo zdaj v trdno, jasno pričakovanje. Kar se ji je dotlej bleščalo samo kakor skozi razpoke v durih, je zdaj zasijalo v vsi lepoti ter se ji bližalo . . . Govorila sta čisto resno o svojem prihodnjem življenju, napravila sta natančne načrte, ali ne za najbližje dni, samo za prihodnost, za tisto prihodnost, ki sta oba verovala vanjo in ki je bila na vsak način zelo blizu . . .

Tako je prešel somrak v jasno, toplo, pomladansko noč. Okno je bilo odprto in v sobo je prihajala siva, nedoločna svetloba: odsev uličnih svetilk in neba, razsvetljenega od neštevilnih luči, ki je bilo potopljeno vanje vse mesto, kakor v zvezdnato morje. Njune besede so bile poluglasne, mehke, jecajoče, in ustnice so se sesale v ustnice, trepalnice so se zapirale. — Nič več sedanjosti in ne prihodnosti, sama neizmerna ljubezen, brez časa in brez konca . . .

VIII.

Septembra meseca je bila poroka. Praznovali so ta veliki praznik čisto na tihem. Slivar ni povabil nobenega znanca; tudi sporočil ni bil nikomur o svojih namerah, skrnil se je popolnoma v svojo srečo ter zaprl durí varno za seboj. Na svatbi je bil samo neki komi — pisal se je Alfonz Neuner —, ki je bil znan z rodbino Sykorovo že nekaj let in je zahajal pogostokrat tja. Bil je krepak in lep človek, z rdečim polnim obrazom in živahnimi, časih nekoliko lokavimi očmi. In dvoje postarnih žensk je bilo poleg; obe šivilji, zelo blebetavi, radovedni in opravljivi; mlajša je bila jetična; skrbela je sama za veliko rodbino in pred dvema ali tremi leti je bila skočila v Donavo, a rešili so jo o pravem času: osleparil jo je bil neki človek za pet goldinarjev, oskrnil jo ter izginil; bil je edini, ki ji je kdaj prisegal ljubezen.

Tisti dnevi pred poroko so bili za Slivarja neznosni. Kot da bi ga bilo udarilo po čelu: saj ni nikjer mostu do tiste prihodnosti, ki je sanjal o njej tako lepo in s takim zaupanjem in ki je celo Berto sleparil z njo! . . . Tako se mu je časih stisnilo v prsih, prestrašil se je sam sebe in svojega početja. Ali le za hip, za kratko nemirno uro, — drugače je ležalo prav na dnu srca tiho in neprijetno.

Ustvaril je bil v svojih mislih najpredrznjšo prihodnost; ukazoval je in vrata so se sama odpirala. Zdaj je bilo treba prestvariti sanje v resnico, — in njegove roke so se tresle, njegov pogled je bil nemiren in neodločen.

Na srečo je dobil štirinajst dni pred poroko podporo iz Ljubljane, od Koprivnika, in poleg podpore resnih naukov. „Ko bi vedel!“ se je nasmehnil Slivar. Ali teh dvesto goldinarjev se je razpršilo kot jata vrabecev, če pade kamen mednje: pogledal je in ni jih bilo več. Ko je prinesel prvega svojo plačo, se mu je zdela smešno majhna; računil je zdaj nenavadno dobro in izračunil je, da ob tej plači ne more živeti vsa družina niti do dvajsetega. In to drago stanovanje: štirideset goldinarjev na mesec! Preveliko res ni bilo za pet ljudi, ali

bilo bi lahko bolj skromno, posebno ateljé je bil vse prelep in preveč prostoren; Slivar bi bil prav tako zadovoljen, če bi imel ateljé v četrtem ali petem, namesto v tretjem nadstropju . . . Trezno in natanko je mislil na te stvari šele pozneje, mesec dni po poroki. Prve tedne je bil tako vznemirjen, da ni imel ne časa, ne volje za mirno premišljevanje. In vrhutega se je ozrla Berta strahovno in začudeno v njegov obraz, če mu je slučajno šinila senca preko čela. Sreča prvih tednov je bila nemirna; bal se je zanjo, zakaj čutil je, da čaka nekaj pred vratmi, — kaj bi bilo, sam ni vedel.

Berta je živela kakor v sanjah; rosna mlada sreča je dihala iz njenega obraza, iz njenih besed. Večen praznik je bilo to življenje; roke so se samo igrale in delo je bilo storjeno. Stanovanje je bilo svetlo in veselo; na stenah, na novem blestečem pohištvu, na eveticah, na namiznem prtu, — povsod se je poznalo, da stanujejo v teh sobah srečni ljudje. Kadar je šla na trg ali v nedeljo s Slivarjem na izprehod, se je ozirala boječe in z gnusom na tiste visoke hiše tam zunaj, ki je gledala iz njih temnih oken bolezen in smrt. Tod po teh ulicah je hodila zjutraj na delo, zvečer od dela, slabo oblečena, lačna, težko breme na srcu; izpreletavalo jo je bolestno in sočutno, kadar je srečavala te blede obraze z upornimi, temnimi očmi: sovražni pogledi so padali iz teh oči nanjo, mlado, srečno ženo.

Stari Sykora se je težko privadil novega življenja. Od začetka mu je bilo celo zoprno; kot da uživa miloščino, se mu je zdelo. V prejšnjem tesnem in zadehlem stanovanju je preživel deset let in skoro žal mu je bilo, ko ga je ostavljal. Tudi po pisarni mu je bilo dolgčas, ali videl je že tako slabo, da niti črk ni več razločeval in da so se mu oči solzile, če je pisal pol ure. Zato se je bil poslovil od pisarne štirinajst dni pred Bertino poroko; a potem je posedal po sobi, kadil iz pipe ter čakal večera; legel je navadno takoj, ko se je napravila noč ter spal pozno v jutro. Mati Bertina je hodila po sobah, po kuhinji tako tiho, z mirnim, skrbčim obrazom kakor prej. Tudi njena lica so bila ozka, upala in razbrazdana kakor prej; pregloboko je bilo vtisnilo življenje svoja znamenja vanje, da bi se mogla kdaj

izbrisati. Pokašljevala je ter se prijemala za prsi. Mari je imela voziček ob oknu: od tam se je videlo na majhen gostilniški vrt; ali listje je bilo prašno in suho, drevje je bilo udušeno od teh visokih, sivih sten, ki so se dvigale na vseh straneh. Njene oči so bile kakor prej velike, sanjave in hrepeneče in njene ustnice stisnjene in brezbarvne.

Slivarja so ljubili vsi z vdano hvalečnostjo. Ateljé je bil svet kraj, kamor ni stopila nikoli nepoklicana noga. Hodili so po prstih in govorili polglasno, kadar je bil Slivar v ateljéju; zaprli so se navadno v spalnico ali v kuhinjo in samo Berta je ostala v prvi sobi, da je bila bliže njega; sedela je ob oknu in šivala zase ali pa za družino. Duri so bile samo priprte; časih se je približala po prstih, odprla duri nalahko, prav nalahko, ter se ozrla v ateljé s pol boječim, pol hudomušnim obrazom. Tako se je kdaj zgodilo, da se je prestrašila in da ji je srce vztrepetalo. Slivar je sedel v kotu, da mu ni padala svetloba v obraz; njegove obrvi so bile namršene, ustnice napete. Ozrl se je neprijazno in v zadregi.

„Ali te motim? . . . Oprosti!“

„Ne, Berta, le ostani . . .“

Nasmehnil se je prisiljeno in še bolj težko mu je bilo. Opravičeval se je z zmedenimi besedami, a čelo mu je stiskal obroč.

„Nič ne bodi žalostna, Berta, če je moj obraz tako . . . neprijeten. Kadar mislim na svoja dela, glej, mi zlezejo lica v gube, sam ne vem, zakaj . . .“

In sram ga je bilo laži.

Ona ni mogla razumeti tega nemirnega pogleda. Zaupala je vanj tako trdno in globoko, da je skrival oprezno svoje velike skrbi, kakor nekaj pregrešnega in sramotnega. Zdelo se mu je, kot da jo je bil varal od začetka, in zdaj je bilo prepozno, da bi ji povedal resnico. Gledala je v njegove zastrete, neprozorne oči in ni razumela. „Kadar misli na svoja dela, mu zlezejo lica v gube, sam ne ve, zakaj . . .“ In ozrla se je z očita-jočim in boječim pogledom na komaj začeto delo, zavito v mokre cunje.

Zbudil se je iz sanj. Sanjalo se mu je, da hodi po lepi pokrajini; vsenaokoli zeleno, rosno, veselo kakor sami smehlajoči otroški obrazi. In nad pokrajino sije večno solnce, sije skozi košato vejevje, tako da se stresa listje v topli blaženosti. On je mlad, njegovo srce kakor zrelo čisto in jasno, najmanjše sence ni v njem. Pota so odprta na vse strani, s peskom posuta bela pota. V senci vrb se skrivajo tihi, samotni ribniki in sanjajoči labodi plavajo v senci, komaj trepečejo valovi ob belih perutih. Tam ob ovinku stoji lopa, drevje jo varuje naokoli in bršljan se vije navzgor po umetno izrezljanem lesu na zeleno pobarvano streho, vije se celo pred ozkim vhodom, tako da je v lopi mrak in se izgubi le časih solnčni žarek na okroglo mizo; zapleše po Prešernovih poezijah, ki leže odprte med poluovencelimi rožami, ter se izmuzne zopet previdno iz lope, na trato. On molči in tudi ona molči, a smeh je na njunih obrazih, njune oči so rosne in duši sta polni ljubezni. Duši se razgovarjata brez besed, se spajata in se ljubita, kakor se ljubijo kipeče ustnice in objemajoče, trepetajoče roke. In duši ne vesta ne o preteklosti, ne o prihodnosti, duši sta nesmrtni, ne razločujeta ne dneva, ne minute, sreča je večna in zmerom enaka . . . Tako sta vstala, se napotila v senci aleje navzgor, zakaj pota so bila odprta na vse strani, gladka pot se je vila v neizmerno višavo, do neba. Nikogar ni bilo, ki bi stopil predenj ter mu zabranil: „To ni tvoja pot, ti nisi povabljen!“ Tudi plotu ni bilo, da bi čakal pred durmi in klical vratarja ter si mučil srce s hrepenenjem, in tudi ni bilo na poti trnja, da bi mu trgalo meso iz nog ter bi se poznali na pesku krvavi sledovi njegovih korakov. Hodila sta lahko in veselo, drevje je stopalo pred njima v stran ter se priklanjal. Kakor kralj in kraljica sta hodila. Njegovo srce je zaželelo nebeške višine; in zemlja se je razprostrla pred njim v vsej svoji lepoti in podjarmil si jo je z enim samim pogledom. Sreča je napolnila vse njegovo srce, tako da je usehnilo poslednje hrepenenje; vse je bilo v njem in on je bil vse . . .

Zbudil se je iz sanj, in ko je pogledal krog sebe, ga je stresel mraz. Še so se mu vračale sanje za minute, za cele ure, toda nejasne so bile, sence so segale

nanje, strah je trkal na duri njegovega srea, tako da je užival hlastno ter se oziral kakor ludodelec, in plahost se je vračala v njegove roke, v njegove korake.

Tisti meseci otroške, razbrzdane ljubezni so se mu zdeli zdaj, kot da bi jih bil preživel nekdo drugi, ki je bil njemu samo od daleč podoben. Takrat se je bil izgubil, pozabil je bil čisto nase, bil je samo še posoda tiste otroške, razbrzdane ljubezni, dveleten otrok je bil, brez misli, brez skrbi, brez zavesti. To so bili edini meseci, ko je resnično živel, ko je plaval z življenjem, kakor ga je nosilo in ni stal ob strani, gledal v zrcalo, meril sebe in svojo moč z bolešno natančnostjo ter se mučil zaradi svoje plašljivosti in neodločnosti. Mlada ljubezen ga je nosila na svojih mirnih valovih, zatisnil je oči od blaženosti ter se smehljal. Nič ni imel svojega, iz sramežljivosti ali iz strahu varno skritega; ni bil tujec, ki se plazi ob steni, ob strani s temnim obrazom, skrito žalost v sreju, ali hodi po cesti neznan in neljubljen: ljudje se ozirajo nanj z radovednimi, neprijaznimi, morda celo sovražnimi pogledi; sede za mizo, razgovarja se, ali četudi govore z njim prijazno in vljudno, vsi čutijo, da je tujec in tudi on se ne čuti domačega, tudi njegove besede so oprezne, neodkritosrčne, železne duri so pred njegovim sreem in nikogar ni, ki bi prijazno potrkal nanje. Takrat je sedel brat med brati, oči so same govorile, in duša je govorila iz oči. Zdelo se mu je, da je ljubil Berto že od nekdanj, ko je hrepenel, da bi prišel kdo ter potrkal na duri njegovega srea. Ona je potrkala in izginile so vse tiste težke misli, ki mu niso dale pokoja v dolgih nočeh in svetlo solnce je posijalo prav na dno. Ljubil jo je že od nekdanj, vse življenje je čakal, da pride in da potrka na njegovo sree; vedel je, da pride ona, mlada, lepa, uživanja željna ter odpre pot luči z brezskrbno-predržno roko. Tiste težke misli, ki so se bile udomačile v njegovem sreju, so izginile v ljubezni, sence so izginile v solncu, spogledali so se ter so opazili vsi začudeni in veseli, da so si bratje in sestre, da ni tujca med njimi. Objel je Berto in je čutil v sladki ljubezni in hvaležnosti, da ni več sam, tujec med tujimi ljudmi, na tujih ulicah, pod tujim solncem.

Ali zdaj so se vračale tiste težke misli. Čakale so samo pred durmi, na ugoden čas so čakale. In prihajale so polagoma, tiho, da je komaj slišal njih plazeče korake, zibale so se pred oknom, postajale pred durmi, prihajale bliže, in mraz je dihal od njih. Ozrl se je, in že so legale zopet hladne krinke na obraze, tudi na njegov obraz je legala hladna krinka. Tresel se je za svojo ljubezensko srečo, z obema rokama jo je izkušal priviti k sebi, in kolikor bolj se je bal zanjo, tembolj je bila sladka, sladka, da se mu je od sladkosti stiskalo in krčilo srce. Njegovi poljubi so bili vroči, vsak poljub je bil poslednji, vsi ti dolgi dnevi so bili kakor dnevi slovesa. No, kadar je gledal Berti v vesele oči, ni mislil ničesar, le globoko v srečo mu je ležalo nekaj neprijetnega, nerazumljivemu strahu podobnega. Samotarska plahost, ki ga je bila ostavila za kratke mesece, se mu je vrnila ter mu legla na ude, da so bili zopet leni in neokretni.

Zadolžil se je bil ob poroki preko glave, ali takrat bi bil vzel na upanje pol sveta. Berta ni vedela nič natančnega o njegovih dohodkih; govoril je bil z njo in z njeno materjo, vrag vedi kako, kot da bi imel tam kje za plotom spravljene kupe zlata. Nekoč jih je bil pogostil v gostilni — pač še nikoli niso bili večerjali tako imenitno — in zdelo se jim je najbrž, da je bogat, seveda — in da mu je le treba zagrabit, pa mu ostane v roki to in ono; samo lahkomiselni je, zato ima tako umazano kravato, „je pač umetnik, in umetniki so vsi taki!“ In on je bil sam neumen, saj je čisto navadno lagal, sleparil je! In celo brez besed je lagal, samo s tistim prešernim, brezskrbnim obrazom, s tisto kretujo, ko je posegel v žep, s tistim pogledom, ko se je ozrl na plešastega natakarja, in s tisto malomarnostjo, ko je porinil novce po mizi, kot da bi bile to kakšne smeti! . . . Tako jih je speljal, nič jim ni zameriti. Se jim je pač zdelo, da bi ga razžalili, če bi ga vprašali: „Oprostite, gospod Slivar, kako je naposled z Vašimi dohodki?“ — In saj so se branili, saj jih je s silo zvelkel k sebi, nezadovoljni so bili celo, in stari je dejal, da ne je rad nezasluženega kruha. Ali on: — baron, grof! Z milostno roko jih povabi, zapove naravnost, kot

da bi imel hiše kar tako raztresene po mestu, da bi sam ne vedel natanko: ta je moja in ona je sosedova. Tam v tistem gnoju, kakor so živeli: ni čudno, da so se oklenili s takim zaupanjem njegove roke, saj so bili že otročji od stradanja in hrepenenja; verjeli bi mu bili, če bi jim bil pravil o svojem kraljestvu tam za ono goro; šli bi bili z njim kakor otroci, in nihče bi ga ne bil prašal: „Gospod Slivar, kako pa se pravi Vašemu kraljestvu?“ Prav tako bi se bilo lahko zgodilo kakor s tisto blebetavo šiviljo: prišel je, pripovedoval ji bogve kakšne zlate neumnosti, osleparil jo za pet s solzami in stradanjem prisluženih goldinarjev, oskrunil jo za svojo živalsko zabavo ter izginil. Ti ljudje verujejo vse in vsakemu sleparju, tako zelo so že nesrečni in pol neumni od samega ubožstva in hrepenenja . . . In ona, nedolžen, neumen otrok: Bog vedi, kolikokrat je sanjala o taki svetli, lepi sobi, o prostorni kuhinji, o sladkem družinskem življenju, o možu, ki je močan in dober in ki ga ona ljubi z neizmerno hvaležnostjo in mu napravi doma gorko, prijetno gnezdece, da se odpočije, kadar se vrne na večer od dela — o sladko, brezskrbno življenje! Kakor pobožne molitve, take so bile njene sanje! Verovala je trdno v svojem sreću, da pride tako, in glej, — si misli zdaj — res je prišlo tako! Do pičice so se izpolnile pobožne molitve . . . In kako bo takrat, prašam te, Slivar, poštena duša, ki nisi še nikdar nikogar osleparil — kako bo, kadar jo primeš za roko in ji porečeš: „Berta, vrni se, odkoder si prišla, z mano ni nič, osleparil sem te bil! Vrni se tja gor, Berta, v tisto sobo, ki jo poznaš, z očetom in z materjo se vrni tja in s svojo sestro; tja se vrni v tisto delalnico, ki jo poznaš, med jetične šivilje, od sedmih zjutraj, Berta, do sedmih zvečer, kavo opoldne in kavo zvečer, za mater niti kave ne, na tiste temne ulice se vrni, Berta, ki jih poznaš in ki boš tam srečavala zvečer sirove obraze izgubljenih duš, tako da se ti bo časih stisnilo srce v ostudni in obupni misli. Tja se vrni, Berta!“ Kako ji bodo omahnile roke in bo strepetala in bo padla na kolena. In vsi bodo gledali nate s širokimi, prestrašenimi očmi kakor na hudodelea . . . Kako bo takrat, Slivar, poštena duša?

Izpregledal je nenadoma ter spoznal, da je bil sam radovoljno ustavil svoje korake in da ne pride nikoli več na višino, o kateri je sanjal toliko let in ki jo je bil že dosegel predrzni Tratnik. Zdaj je vedel, da je treba samo še delati, delati mirno in vztrajno, zato da bo kruha zmerom dovolj, da bodo plačani dolgovi, da bo denarja za stanarino in za obleko. Samo delati, mirno, s trezno roko, nič sanjati in nič misliti. Le teden sanj — in ubožstvo bi pogledalo skozi okno, obrazi bi bili začudeni in vznemirjeni. Brez hrepenenja delati — hrepenenje zavaja človeka v brezdelico in v načrte, ki jih nikoli ni mogoče izvršiti. In del, ki je sanjarsko hrepenenje v njih, ljudje ne kupujejo in če so jih bili naročili, ne naročijo ničesar več. Delati mirno in solidno kakor Bajt, četudi mizarska dela in četudi hlapčevska dela v tujem ateljeju. Hvali Boga, da imaš ta dela, kakor ga hvali Bajt, ki živi mirno in zadovoljno. Nobene poti ni več naprej, ne navzgor; kamor si prišel, tam sedi ter glej, kako hodijo drugi mimo tebe. Kaj ni to mirno in zadovoljno življenje?

In spoznal je, da je ostal tujec v svojih mislih. Skrival jih je, ker so bile čisto njegove in ker bi drugi začudeno in morda celo neprijazno pogledali, če bi nekoliko vzdignil zagrinjalo. Ljudje, ki so domači, nimajo svojih misli; njih besede so kakor zrak: same ob sebi razumljive, ne vznemirjajo nikogar, kakor jih človek obrne, ne zapazi nič nenavadnega na njih, nič novega. Tujec je in nosi svoje resnično življenje s sabo, zaklenjeno globoko v srcu. Ali treba se je smehljati, nositi je treba na ustnicah, na jeziku zlagano sree, ukradeno domačinstvo. A kako bo takrat, kadar prideš in pokažeš odkrito svoj tuji obraz? Kako bo takrat, kadar porечеš — — —?

Decembra meseca je posetil Bajta prvokrat po svoji poroki. Povedal mu je, da se je oženil in da je srečen. Bajt mu je pogledal v oči, na nagubano čelo in ni nič odgovoril. Šele pozneje, po čaju je rekel nenadno: „Veš kaj, Slivar, nič se ne jezi, morda bi bilo zate bolje, če bi se ne bil ženil. Ti si tak . . . popotnik . . . nimaš miru ne v nogah, ne v roki, ne v glavi, saj te poznam! Mislim sem, da se potepaš po Parizu — glej, pa si se ženil!“

„Nič nisem popotoval. Doslej smo živeli čisto dobro in prijetno. Ali, Bajt, jaz bi bil rad, kakor si ti . . .“

„To si rekel že zadnjič in zdaj si sploh na pravi poti. Saj praviš, da živiš mirno in zadovoljno.“

„Da, mirno in zadovoljno živim,“ je odgovoril Slivar hitro in z neprijaznim glasom, in Bajt je zasukal razgovor na druge stvari.

V tej uri, ko je gledal Slivar trezni, vsakdanji obraz Bajtov in ko je poslušal njegove solidne besede, se mu je zazdela ta mirna zadovoljnost strahovito dolgočasna, naravnost ostudna. Poslovil se je kmalu od njega ter se napotil v mesto. Razburjen je bil nekoliko, pregrešno vesel svoje nezadovoljnosti, svojih nevarnih sanj in tistega hrepenenja, ki je vedel, da bo „vse pri vragu“, če se mu vda brez odpora. „Nalašč, Slivar, nalašč — življenje je tvoje, tvoje srce, tvoje sanje, tvoje hrepenenje, vse je tvoje — kdo ima kaj zraven? Kakor te je mati rodila, tako lahko sedeš na prestol, ali pogineš v beraški suknji, sam svoj gospod! Če bi še sanje ne bile moje, kaj potem? Kaj moram biti res še v svoji duši hlapec? Bajt, gnusoba, ostani v svojem zadovoljnem gnoju — jaz popotujem po hribih in dolinah z razmršenimi lasmi in strgano obleko, zato ker se mi tako zdi, in ne prašam nikogar!“ —

Bilo je že pozno; malo ljudi je hodilo po ulicah; mraz je bilo, da je škripalo pod nogami. Brki Slivarjevi so bili polni ivja, ivje mu je viselo na čelo in na oči. Napotil se je naposled v zakotno fiakarsko gostilnico; pil je dolgo v noč ter se upijanil. Ko se je vrnil domov, je bilo že blizu polnoči. V sobi je bilo svetlo; Berta je sedela za mizo in šivala.

Ko ga je ugledala, so ji stopile solze v oči; Slivar se je ob tem plašnem in očitajočem pogledu nekoliko iztreznil in poizkušal je, da bi se nasmehljaj veselo in prijazno.

„Nič, Berta . . . saj nisem mislil tako . . . to je bil samo razposajen trenotek . . .“

In hipoma je bil globoko ginjen; začutil se je grešnika.

„Ne, ne, Berta, dušica moja . . . samo moje srce je časih tako neumno, tako zelo neumno, ali drugače nisem hudoben človek . . .“

Primeknil je stol k njej nerodno in s hrupom, da se je predramil stari Sykora na postelji.

„Berta, dušica, ne zameri mi . . . moje srce je res neumno, ali glej, moje roke so trezne in pridne . . . ne boj se ničesar, na teh rokah te bom nosil, Berta, dušica . . .“

Berta je odložila delo, in solze so ji tekle po licu. Nikoli še ni bila videla njegovega obraza tako bledega, razoranega in njegovih oči tako krvavo-motnih.

Stari se je obrnil na postelji.

„Ti, Berta,“ je izpregovoril z zaspanim glasom, „nikar ne zmerjaj! Mladim ljudem se mora dati malo svobode, posebno če so umetniki . . . glej!“

Slivarja je izpreletelo neprijetno, čisto zoprno čustvo in zazdel se je smešen sam sebi. Vstal je hitro ter odšel v drugo sobo, a ko se je ozrl med vratni nanjo, je bil njegov pogled skoro sovražen.

IX.

Ob Novem letu ga je profesor Brenner odslovil; dela, ki je imel Slivar opravka pri njih, so bila dovršena. Odslovil je baš njega, ker je bil „tujec“ in ker je bil vrhutega zadnje mesece počasen in neokreten.

Slivar je šel počasi proti domu. Misлил je na nekaj čisto drugega, na postranske neumnosti, celo na otročje, vesele stvari. Bal se je, če bi stopil prehitro in pretrdo; če bi stresel z glavo ter se zasmel svojim neumnim mislim, ki niso spadale nikamor, da bi v tistem trenutku ne navalile nanj skrbi, ki so čakale v ozadju velike in temne; dà, stopale so tiho za njim, natanko je slišal njih korake in je vedel, da pride čas, ko ga obsujejo kot sirova pijana družba; ko se ga oklenejo in mu opljujejo obraz in mu strgajo obleko s telesa. Ali zdaj so še čakale, in on je hodil počasi ter se igral v svojih mislih z otročarijami, postajal pred izložbami, gledal ženske obleke ter se smejal celo pisanim plakatom, ki ni bilo prav nič smešnega na njih.

Ko je prišel domov, se je zaklenil v ateljé; glavo sklonjeno, obrvi globoko na očeh, je hodil s težkimi koraki od stene do stene. Berta je stala v sobi pred za-

klenjenimi durmi ter poslušala. Od tistega večera je bila na njenem obrazu senca, ki ni izginila nikoli več.

Vedel je, da pridejo tiste velike in temne skrbi, in odprl jim je vrata radovoljno . . .

Na to bi bil lahko prej mislil, Slivar! Ali ti si vedel in čakal, da te zaloti ubošтво. Kje so tista tvoja imenitna dela, ki si mislil nanje in ki naj bi ti bila donesla časti in denarja? Tvoj ateljé je prazen, tako lep in prostoren ateljé, ki si mislil, da ga obljudiš z večnimi deli! No, ta dela so se prevračala tako dolgo po tvojih sanjah, da so izgubila že vse življenje in vso barvo; če bi jih ustvaril zdaj z nerodno roko, bi ustvaril spačene obraze, karikaturu prejšnje lepote . . . Kaj se je zgodilo s tabo, Slivar? Ali nisi upal, da si napraviš vse solučno življenje, ki bo tvoje srce bogato in veselo v njem in tvoja roka predrzna in svobodna? In glej, zaklenil si se bil v ječo . . .

Stisnil je ustnice in zamežikal — hotel se je nečesa otresti, morda se domisliti nečesa.

„To je bil samo zunanji dogodek — čisto lahko bi bil pričakoval, da se pripeti prej ali pozneje. Zato ni na njem nič nenavadnega, četudi se ne da tajiti, da me je spravil v veliko zadrego. Saj je vse čisto jasno in vsakdanje: treba je poiskati drugega dela in stvar bo zopet v redu . . .“

Ne da bi se zavedal, je odprl vrata v sobo, oblekel suknjo in potisnil klobuk na čelo.

„Kam se napravljaš, Pavle? — Saj je že pozno; ali ne misliš počakati večerje?“

Začudil se je: iz čisto drugega sveta je prišel ta glas. Pogledal je pazno in zavedel se je.

„Posebno pot imam, Berta! Toda vrnem se kmalu; spravi večerjo, če ne pridem o pravem času.“

Strah ga je bilo, da bi v tem trenutku sedel za mizo in pretvarjal svoj obraz v sladke in vsakdanje gube ter se razgovarjal. Ali na misel mu ni prišlo niti od daleč, da bi stopil k Berti, jo prijel za roko ter ji povedal, da nima službe in da se bo treba preriti kakorkoli.

„Ne bodi žalostna, vse se bo napravilo! Če pojde danes malo slabo, pa pojde jutri toliko bolje! Dela je dovolj na vseh koncih in krajih, treba ga je samo poiskati.

Takih ljudi, kakor sem jaz, ni nikoli preveč. Vse se bo napravilo, samo če boš ti vesela in če ne boš mislila na stvari, ki ne sme človek misliti nanje. Veselim ljudem dežuje zlata v sobo, le perišče je treba nastaviti . . .“ Tako bi govoril, in ona bi se nasmehnila in smejala bi se oba in drugi dan bi našel dela, kolikor bi ga hotel.

Znočilo se je bilo hitro in noč je bila mrzla, da je rezalo v lice. Streslo ga je, stisnil je glavo v ovratnik ter hitel po ulicah navzdol. Ali zazdelo se mu je hipoma tako daleč do svetlega notranjega mesta — tam bi se izprehajal med veselimi ljudmi, tam je gorko in glasno in nobenih skrbi ni tam. Pot je bila dolga in pusta in mraz je bilo. Leden veter je pihal, ob oglu so se mu usule v obraz žareče igle, da ga je skoraj dušilo. Tapatam je prihitela mimo ženska, sključena in skrbno zavita, hišna vrata so zaškripala in nikogar ni bilo več na ulici. Postal je ob zidu, ves truden in žalosten.

„Da bi imel človek dom!“ je izpregovoril na glas, ali ko je slišal in razumel svoje besede, ga je izpreletela groza.

„Da bi imel človek dom!“ — Hodi po tujih krajih, spi na tuji postelji, sedi za tujo mizo in je vesel, če more na cesto sredi mrzle noči, da je sam in da se lahko pogovarja s svojo žalostjo po svoji volji in brez strahu, da bi ga kdo poslušal ter se mu čudil in se mu smejal.

Da bi imel dom, ko je noč tako mrzla in ko je žalost tako težka, da je ne more več nositi sam: zgrudil bi se ob oglu, zatisnil oči in zaspal . . . Da bi takrat prišel kdo, ki bi se ga doteknil z znano ljubečo roko ter mu pogledal v obraz z znanimi ljubečimi očmi: „Pavle, kaj me ne poznaš? Pojdi z mano, tam pri meni in pri tebi je tvoj dom, najina gorka soba čaka nate, kakor je čakalo nate moje srce . . .“ Da bi imel človek dom! . . .

Vrnil se je na stanovanje. Ko je prišel, je Berta pognila mizo ter prinesla večerjo. Toplo je bilo v sobi, mir je dihal s svetlih sten, svetilka je svetila tako prijazno. Ležalo je v zraku nekaj mehkega, prazničnega kakor na Sveti večer.

„Ko bi bil tukaj doma!“

Bertine roke so bile ozke, bele; ko je položila servieto predenj, se je skoro doteknila njegovega lica in čutil je tiho gorkoto, ki je dihala iz te ozke, bele roke. Doteknila se ga je bila morda nehote, iz nezavedne ljubezni ali celo iz nezavednega sočutja.

„Kod si hodil? Tvoj obraz je čisto leden.“

„Na cesti sem bil.“

In ko je molčala, je pripomnil čez nekaj časa:

„Prišlo mi je bilo tako na pamet . . . na cesti človek laže misli . . .“

Na tihem je govoril dalje:

„Tako se mora človek ogibati, če je tujec; skrivati se mora in lagati mora . . . Tukaj je tako prijetno, da bi se človek udomačil; ali tuj kraj je! — V tistih otročjih časih sem mislil, da si zidam dom, da sem ga opremil po svojem okusu, zase in za svojo družino in celo za moje neumne sanje naj bi bilo prostora. In res sem sezidal prijazen dom in sem ga opremil, da bi ga lepše ne mogel; in ko je bilo vse dovršeno, sem odprl oči in sem videl, da je to tuje stanovanje.“ — Iz njegovega obraza in iz njegovih misli so se bile polagoma pričele dvigati sence ter legati po sobi. Nič več ni bila tako nedeljska in svetla kakor prve tedne. Niso še opazili tega; vršilo se je tako počasi, da ni bilo od jutra do večera nobene izpremembe. Toda kadar se je Berta spomnila na tiste prve tedne, jo je nekaj vznemirilo; postala je ter se ozrla po sobi. In velike, temne oči njene sestre so se včasih vsesale v Slivarjev obraz mirno in vprašujoče, tako da se je stresel. Čutil je, da gledajo te velike, temne oči v temo njegovih misli in da poizkušajo razločevati. Niso še videle natanko, gledale so samo skozi razpoke v durih, ali privadile se bodo teme in takrat se bodo prestrašile.

Hodil je v profesorjev ateljé še štirinajst dni in namenil se je vsako jutro, da pogleda tualitam ter si poišče dela. Ali odlašal je od dne do dne. „Jutri je še čas,“ si je mislil. Bilo ga je strah, odvadil se je bil teh potov, a vedel je obenem, da na naročila ne more čakati, da se je treba ponižati, morda celo prositi. Rokodelskega dela iskati, če ni drugače, vpreči v jarem roke in misli! Dnevi so hiteli strahovito hitro, skoro bo treba plačati

stanarino, obroke, in troje ljudi je doma, ki čakajo nanj in si niti ne mislijo, da jutri, pojutrišnjem že morda ne bo večerje. Ni mogoče, da bi prišel s praznimi rokami, rajši — — —.

Dobil je pismo iz domovine, in cela tista temna stena, ki se je bila vzdignila pred njim, se je kar hipoma zrušila. Dà, solnce je posijalo v to tujo sobo in stene so se mu prvokrat veselo zasmejale. In tudi sam se je smejal. „Najboljše je, kar čakati in izprehajati se. Vse pride samo ob sebi, čemu bi se človek preganjal. Kako vraga, da so mislili name baš ob tem času! — Lenariti je treba, in danes, jutri pride kdo ter potrka . . .“

„Berta,“ je dejal zvečer, ko je hodil po sobi in se smehljaj in kadil cigarete, „jutri ne pojdem več v ateljé. Vesel sem, verjemi, zakaj tisto delo tam je bilo pustó. Zoprno mi je bilo časih do duše, ker glej, če dela človek v tujem ateljéju tuja naročila, je nazadnje vendarle hlapec in družega nič . . . Zdaj sem dobil imenitno naročilo iz domovine, spomenik nekemu pesniku za neko zakotno vas . . . potrpi . . . kako mu je ime? Vraga, misli si, da mu ne vem imena v temle trenutku . . . nikoli nisem bral njegovih pesmi . . . Skočir se piše ali kako podobno. Nekateri stari prijatelji so mu naročili spomenik, ali to je vseeno . . . poglej!“

Stopil je v ateljé ter vzel fotografijo iz pisma.

„Ali ni to čudovit obraz? Takim ljudem naj bi naročali spomenike, to je obraz! Ali časih — le oglej se malo po mestu — postavljajo na ogle in na trge suhljate, dolgočasne ljudi, ki so morda napravili ob svojem času kaj posebnega, ki so pa kljub temu zelo smešni in ki človek ne ve, kaj bi z njimi: najrajši bi napravil karikaturó. Tako se smešijo sami pred vsem svetom in vrhutega kazijo ceste in parke. Ali to je glava, da bi jo klesal človek sebi na veselje, kaj šele po naročilu! Škoda, da je samo doprsnik: na kakšnem telesu je bila pač ta glava; kakor hrast bi stal tam! . . . Vidiš, to je delo, ki si ga jaz želim: čisto po svojih mislih, iz svoje moči, da se lahko pokažem! Videla boš, kaj bom napravil!“

Fotografija je bila stara, že zelo obledela, ali Slivar ni čakal boljše, ki je bil pisal ponjo; delal je

prvo skico skoro iz fantazije, ilo se mu je obrazilo samo pod veselo roko.

Zdaj je bil svoboden in čudil se je, kako je mogel biti nesrečen, ko je bil izgubil tisto hlapčevsko delo. Očital si je, da se je bil že čisto potopil v mlako vsakdanjega, živalskega življenja brez prihodnosti, da se je bil odpovedal vsem svojim mladostnim upom, da je bil upognil svoj tilnik v jarem nelepih skrbi in da je celo obupaval, ko ga je življenje siloma potegnilo iz te mlake. Ozrl se je in spoznal je s strahom, da se je bil vkljub svojim upornim sanjam že čisto privadil lene vsakdanjosti, da je živel kakor delavec, ki sovraži poniževalno, beraško plačano delo in dela vendar od jutra do noči in trepeče, da bi ga danes ali jutri zaradi malenkosti, morda prav zaradi tiste komaj prikrite upornosti ne pognali preko praga. Tako je bil že slab in pohujšan, da se je prestrašil ter se branil, ko se mu je odprla znana lepa pot navzgor. Prestrašil se je tistega trnja, ki raste ob tej znani lepi poti in ki bi ga morda časih malo opraskalo, ki ga pa prej niti videl ni in se je komaj menil za tiste slučajne, majhne ranice.

Dà, vse tiste predrzne, svetle sanje, ki jih je prej sanjal v mučnem, dolgočasnem življenju, so se oblekle zdaj v veselejše obleke ter so se vrnile, napolnile so zopet ves prostorni ateljé. Gube so se bile zarezale v njegov obraz in zdaj so izginile, preko oči mu je legla senca in tudi ta senca je izginila. Čutil se je mlajšega, kakor da bi bil ravnokar okreval od dolge bolezni.

Vrnila se mu je v dušo tista lepa razposajenost, ki je izviralo iz nje toliko rodovitnih misli; načrti, porojeni iz nje, so kipeli v telesno obliko, roke so se igrale in iz mehkega ila so vstajale zopet njegove misli. Tako je ustvaril mimogrede število „igračic“, kakor jih je imenoval, skic za večja dela, ki jih je mislil izdelati pozneje s paznim očesom in mirno roko. To je bila njegova „pot navzgor“, sam je vedel, da je to tista pot, in njegova duša je bila vesela, polna upanja in pričakovanja.

Živel je zdaj drugače, ves dolgočasni red je bil pri kraju. Časih je vstal zgodaj, napol še v sanjah so se mu prsi razširili od imenitne misli, od ljubezni do

delu in od brezskrbnega veselja nad tem lepim svobodnim življenjem. Vstal je, opravil se hitro ter se zaprl v atelje, ko je sijalo solnce še z zaspano, medlo lučjo nanj. Ko je bil odpiral oči, ko so bile bizarne sanje še vse okoli njega, se smejale ter bledele ter se izgubljale v daljavo, je stopilo predenj ter ga poklicalo. In v njegovi glavi je bilo še vse polno bizarnosti, tudi njegova roka je bila predrzna in razposajena in tako je ustvaril delo, ki se ga je prestrašil ob belem dnevu sam: še v sanjah bi se zgražal pred njim soliden človek. To so bili obrazi, kakor jih ni bilo na svetu nikjer; Bog vedi, kod je hodil v sanjah, da jih je prinesel s sabo, posebnosti iz devete dežele. Skupine, kot bi si jih izmislil človek samo v pijanosti, ko ne pozna več nobenih pravil, ne dostojnosti in ko se fantazija osvobodi nerodnega bremena, razuma, ter hodi po strmih potih, kamor še ni stopila nikoli noga profesorja: v vetru ji vihra plašč in lasje ji vihrajo v vetru in sence povesvetne dolgočasnosti beže plaho, skrivajo se za plotove ter gledajo skozi razpoke z neumnimi očmi . . . Kadar se je ozrl na poludovršene skice, se je smejal in vesel je bil sam sebe. Tudi na cesti so mu prihajale prešerne misli, kadar je hodil po mestu brez namena in mu je mrzli zrak umival lica. Hipoma so se mu misli čudovito vzdignile, oči so se mu razširile in videle so natanko, kakor skozi obraze, skozi telesa. In začudil se je neizmerno, zasmejal bi se na glas: kakšni obrazi, kakšna telesa! Kot da bi se bila natura upijanila in bi stvarila v pijani prešernosti neizrekljivo smešne karikature; to je bil vrhunec humoristične umetnosti. Pogledal je tisto žensko, visoko in vitko, z nekoliko privzdignjenim ozkim nosom in pobožnimi očmi; hodila je z nedosežno grandeco, španska dvornica; — to bi bil krasen svečnik; kako bi se obraz čudil, kako bi protestirale oči, kako bi lica sramežljivo rdela in bi trepetalo dolgo telo. Toda on bi bil neusmiljen . . . Nebeške skupine so hodile mimo njega; prav tako plastične karikature so bile njih misli in želje kakor njih telesa. Neusmiljen je bil, prijemal jih je z levico za nosove, a z desnico jim je odpenjal suknje, tako da je videl prvič njih od pijane nature izklesane ude in drugič njih srca, ki je bila natura pač

še bolj pijana, ko si jih je izmišljala . . . Tako je nakopičil v svoji glavi neizmerne bogastva, in načrtov, ki so čakale izvršitve, je bilo brez števila.

Mnogokrat je spal pozno v jutro ter ležal na postelji skoro do poldne, posebno kadar je bilo vreme dolgočasno in je bilo nebo nizko, sivo in mokro. Viselo je tam nad strehami kot beraška suknja, da ni moglo posijati solnce skozi njo. Take dni je bil določil za „trezno in mirno“ izdelavo popravljenih skie, toda kadar je bil v ateljéju, se mu ni nič hotelo. „Vrag vzemi to vreme!“ Ves je bil pameten in suhoparen, tako da skoro ni razumel svojih načrtov, da so se mu zdeli celo sirovi — „za nikamor“. Kje je trgovec ali fabrikant, ki bi kupil te stvari? S takimi stvarmi je nevarno začenjati. Začenjati mora človek ponižno, hinavsko: — „O prosim, saj ni nič; čisto dostojno je, kakor na akademiji narrejeno; če je kaj prešernega v stvari, tedaj je to samo znamenje mladostnega ognja; a človek se sčasoma upokoji.“ In natihem se smeje. Tako gre polagoma navzgor, le po ravni, varni poti in vodi ljudi za nos. Že je znan in priznan, že je merodajalen — in glej, tisti „mladostni ogenj“ je zmerom bolj vroč, tista prešernost je zmerom bolj prešerna. No zdaj je že prepozno, dragi moji; prej bi se mu smejali, zdaj ga občudujejo, četudi se jeze na skrivnem . . . Tako se hodi po poti navzgor! — Ali če bi človek kar od začetka neumnosti uganjal, bi poginil lahko na cesti in živa duša bi se ne zmenila zanj. Ne — tako se ne sme začenjati. — Sam se je jezil nad svojim hladnim razumom, je vrgel orodje v kot, zagrnil komaj pričeto delo ter se napravil od doma.

Izprehajal se je te čase veliko in v gostilni je bil skoro vsak večer. Po več kot poluletnem presledku se je napotil spet časih v tisto beznico v notranjem mestu, kjer se je shajala kolonija slovenskih umetnikov.

Začudili so se vsi, ko jim je bil povedal, da se je oženil. Tratnik mu je dejal: „Neumnost ste napravili. Oženili bi se tam kje na Dolenjskem — to bi bilo za Vas. Ali če ste se na vsak način hoteli ženiti na Dunaju, bi si bili poiskali kako bogato žensko — nekateri ljudje imajo srečo. Toda šiviljo — a . . .!“

Slivar je bil skoro razžaljen.

„Vi ste jako filistrski . . .“

„Seveda sem. Vi pa bi se ravno zato ne bili smeli ženiti, ker niste filistrski. Saj Vas poznam: sanjač ste, še znoreli boste!“

Kot da bi mu bil kar tako mimogrede potipal na srce, odprl duri ter pogledal vanj z mirnim očesom: ne, tukaj ni vse v redu; saj Vas poznam, še znoreli boste! —

„Ali odkod — kako pa ste opazili, da sem sanjač? To je neumnost!“

„Ej, ne pravite mi,“ je zamahnil Tratnik ter se nasmehnil očetovsko. „Take ljudi poznam že po nosu; po besedah se Vas že lahko spozna. In saj sem videl nekaj Vaših skic, imenitne stvari, čisto originalne — ampak s takimi skicami, prijatelj, se človek ne ženi!“

„To so bile samo igrače.“

„Igrače, seveda! Kakor zida človek lopo, tako zida grad, ker drugače ne more. — Vi bi se ne smeli ženiti, res ne! — Glejte, ko bi bili malo drugačen — saj niste za nobeno rabo, znoreli boste — bi lahko prišli v dunajsko družbo, lahko bi se potujili, kakor se je bil potujil, recimo, Merkun. In godilo bi se Vam imenitno in slavni bi bili vrhutega. Ali Vi ste Kranjec do fermenta, sanjač, ne znate se okreniti, ne veste, kaj imate v sebi, sanjate in se ženite.“

Slivarju je bilo tesno; Tratnikove besede so mu padale na srce kakor mrzle kaplje. Tratnik je videl, da ga je vznemiril ali morda celo užalil in zasmilil se mu je.

„Nikar ne mislite, da sem kak prerok. Saj smo v gostilni — to se le tako govori. Naposled je res, da ste neroden in da ste sanjač, ampak zaradi tega še ni treba, da bi znoreli. Na ta način bi bilo norega pol našega naroda tam doli.“

Tudi Slivarja v tem času niso pregloboko vznemirjala prerokovanja Tratnikova. Izpreletelo ga je bilo pač, ali bolj od osuplosti, ko je slišal iz tujih ust besede, ki jih je bil govoril časih sam natihem, skoro čisto tako, morda le še bolj grenko in mrzlo. Prišle so mu na misel mnogo pozneje, kakor da bi mu jih kričal naravnost v lice z zlobnim in škodoželjnim obrazom, ali zdaj se je zasmel, ko je šel iz beznice.

„Dovršil je že svojo pot. Na vrtu je in tako gleda dol s hladnim očesom in vse se mu zdi majhno, nerodno in neumno. Toda prijatelj, jaz pridem za tabo in takrat se bodeš začudil! Tudi ti nisi bil najbrž filistrski, ko si stopal počasi in boječe po prvih klinih visoke lestvice, tudi ti bi bil takrat lahko znorel in ko bi te bil takrat videl Merkun, morda bi ti bil povedal nekaj podobnega, kakor si ti danes povedal meni . . . Pridem za tabo in takrat se boš začudil, prijatelj!“ —

V teh razposajenih časih, polnih veselih načrtov in veselega postopanja je imel malo življenskih skrbi. Od Tratnika si je bil izposodil dvesto goldinarjev, potem je dobil od tistih starih gospodov, ki so mu bili naročili Skočirjev spomenik, petsto goldinarjev na račun, in upal je tudi, da dobi spomladi podporo iz Ljubljane in pa da proda nekaj stvari, ki so bile že do malega dovršene in jih je bilo treba samo še nekoliko izgladiti. Tako se ni ukvarjal s tistimi skrbmi, ki so mu bile najstrašnejše in ki so mu legale tako težko na dušo in na roke, da je bil za delo čisto nesposoben in da so se plazile njegove sanje po tleh kakor obstreljene tice. Teh skrbi se je bal, ker jih je poznal in jih je bilo polno vse njegovo prejšnje zadehlo življenje. No zdaj je živel kraljevsko.

Ali zgodilo se je, da se je to njegovo kraljevsko življenje še čudovito razširilo; vzkliko je toliko novih, doslej čisto nepoznanih sanj, toliko novih moči in novih misli, da je bil kakor pijan od življenja, od svetlobe, od svojega velikega bogastva. Vse kar je bilo v njem, tudi tiste temne skrbi, ki se jih je bal in ki so čakale tam daleč v ozadju, da bi ga skoro ne dohitele več na veseli poti — vse je dobilo čisto novo obliko, tako da je skoro vznemirjalo in da je gledal pol začuden, pol srečen v to novo prihodnost, ki je časih morda malo mislil nanjo, toda le površno in zunanje, ne da bi mu sree posebno trepetalo.

Berta mu je povedala novico, ki ga je v trenutku osupnila, čudno pretresla; šele pozneje se mu je sree polagoma odpiralo, stisnilo se mu in se razširilo in skoro so mu stopile solze v oči. Pogledal je Berti v obraz in ta obraz je bil tako vdan, zaupen in nedolžen.

Stisnil jo je k sebi, varno kakor otroka in nikoli je ni ljubil s tako mehko in globoko ljubeznijo.

Tudi zunaj je prihajala pomlad. Nebo se je vedrilo in se dvigalo, okna so se odpirala, topla sapa od juga je prihajala v sobo. Že so poganjale cvetice na oknu, že so se smejale stene v svetlem solncu, in čudovito šumenje je bilo v zraku. Slivar je živel v sanjah; njegovo življenje se je zibalo rahlo kakor na perotih škrljanca, kadar se dvigne s polja in trepeče visoko pod nebom, pijan od solnea, od pomladi in od ljubezni.

X.

Berta je porodila prezgodaj, in otrok je prišel mrtev na svet. Ležala je štirinajst dni, potem je vstala in legla zopet; tako je minilo pet tednov. Okna so bila tesno zagrnjena; v sobi je bilo tiho in mračno. Hodili so po prstih, z resnimi obrazi in govorili so šepetaje, kot da bi imeli mrliča v hiši.

Slivarju se je zdelo, da je moralo biti tako. Otrok je bil njegov, zato je prišel mrtev na svet. Sam je bil mrtev, to življenje je bilo mrliško: vstal je bil iz groba in hodil je med ljudmi kakor senca, neopažen in neljubljen in, če ga je kdo slučajno ugledal, je stresel z glavo ter se začudil. Kaj bi mogel ustvariti živega in veselega, kje je bilo duše v njem, da bi jo vdihnil drugim? Moralo je biti tako.

Njegovi koraki so bili zdaj plazeči in leni, potr je bil in bolan. Zadnje mesece se je bilo vse vzdignilo in razširilo v njem in okoli njega; soba je bila visoka in svetla, svetlo in veliko je bilo vse v njegovem srcu. Ali to ni moglo biti dolgo; njegove prenapete vesele moči so omahovale in zdrsnil je z višine globoko dol. Kot da bi bil sanjal ves jasni pomladanski dan po gozdu, po polju, brez skrbi, nezaveden od radosti, ter se vračal na večer truden v zadehlo predmestje, kjer bi ga sprejele na pragu z režečimi ustnicami ostudne vsakdanje bolečine. Vsa lepota je izginila, niti razumel je ni več. Vedel je, da so vsi tisti lepi dnevi, ki so prišli časih nenadno kakor nezaslužen božji dar, le hipna sladka pijanost njegovega plahega in bolnega

srca, ki je toliko bolj plaho in bolno, kadar se predrami iz te pijanosti. Vse tiste sanje o imenitni prihodnosti, o „poti navzgor“, so same otročarije; sam se je sleparil z njimi, da bi pozabil na svoje resnično življenje; zatisnil je oči in sanjal, da bi ne videl, kod hodi in kam je bil zašel. Gnusne so tiste sanje, ker so neodkritosrčne, lažnive, in ker so mu branile, da bi se trezno ozrl, da bi se privadil življenja in da bi si ga vsaj za silo olepšal, kolikor bi bilo pač mogoče. In gnusne so, ker so ga zapeljale, da se je zaljubil sam v sebe; oblatile so s svojo pijanostjo njegovo pošteno srce, tako da ni ljubil s čisto in zaupljivo ljubeznijo nikogar več, razen tistega ovenčanega, velikega, prešernega Slivarja, ki so ga bile ustvarile in ki so ga kazale njemu nizkotno pohlepnu v lažnivem zrealu. Osleparil je ljudi, ki so se mu bližali z nedolžno zaupljivostjo in ki jih je lahkomišeln in sebičen privezal nase. Osleparil jih je za vse njih življenje; hodili so za njim, sebičnim sanjačem, ker jih je bil privezal nase, in oči so se jim strahoma odpirale, skoro so že videli, da so priklenjeni na mrliča.

V vseh teh tednih ni genil z roko, niti pogledal ni svojih del; prejšnji prešerni načrti so se mu zdeli zopni, neumni; režali so se nanj, rogali so se njemu, ki jih je bil ustvaril v pregrešno-veselih sanjah, v razuzdani pijanosti. Spravil jih je ter jih skrbno zagrnil, da jih ni videl, kadar je šel skozi ateljé.

Doma je bil navadno ves dan, šele na večer se je časih napravil v mesto, toda vračal se je zgodaj. Sedel je ob Bertini postelji. Njen obraz je bil bel in nekoliko upal; obrvi so bile stisnjene, kot da je mislila neprestano in naporno na novo, važno stvar, ki ji je uhajala v temo ter se vračala zopet nejasna, brez kontur in ki jo je izkušala razločiti natanko. Slivarju je bilo neprijetno ob tem strogem, zamišljenem izrazu, ki je bil razlit preko oči in ustnic, preko vsega obraza. Časih so se ozrle vanj le tihe, zamišljene oči, pogledale so mu naravnost in napeto v obraz, in Slivar je čutil od daleč, kakšne so tiste nemirne, mučne misli, ki gledajo iz njenih oči in ki trepeče njih odsev na ustnicah in na čelu.

Vstala je naposled, hodila je počasi, popoldne in zvečer je sedela ob oknu skrbno zavita, še bleda in slaba.

Vzdignila je rulete in pogledala na nebo. Slivar je slonel ob oknu poleg nje. Zunaj je bil maj, nebo je bilo zlato in rdeče, večerne sence so bile še daleč za gorami, a v sobi je bil že mrak.

„Pavle, dolgo že nisva bila tam zunaj . . .“

„Potrpi, Berta, kadar ozdraviš, pojdeva, in potem vsako nedeljo.“

Pogledala ga je pazljivo in nasmehnila se je.

„Ne vsako nedeljo. Tebi ni prijetno, ti si rajši sam . . . Ali časih, Pavle, pojdeva vendarle, takole vsak mesec, čeprav ti bo sitno. Čisto sem že pozabila, kakšni so travniki in kakšno je drevje. Tisto tam na vrtu ni drevje; zaprašeno je in bolno; čemu ga ne posekajo, da se muči med tem visokim zidovjem . . .? Vsak mesec, Pavle, nič več. In daleč pojdeva, kjer ne bo toliko ljudi, prav gor v gozd. Ali se spominjaš, kako tam diši; čisto pijan je človek. Če le pomislim, mi je že polno v prsih . . . Drugo nedeljo, Pavle, kaj praviš?“

„Vsako nedeljo . . . Ti nimaš lepega življenja pri meni,“ je dostavil hitro, nekako sirovo, in od sramu so se mu orosile oči. Sram ga je bilo in bolelo ga je v srcu, ko je videl ta bolni obraz in te oči, ki si niso upale očitati, ker so bile preplahe in prenedolžne.

„Ti nimaš lepega življenja. Kako si upala, Berta, in kako sem te osleparil!“

Berta se je začudila in prestrašila, ko je slišala te besede, izgovorjene trdo in hladno, in ko je videla njegov temni obraz. Začudila se je, ali Slivar ji je videl na očeh, da ji te besede niso bile čisto tuje, da jih je slišala morda časih kakor od daleč, nerazločne, a prav tako trde in hladne: „Kako si upala, Berta, in kako te je osleparil.“ Tudi takrat se jih je prestrašila in jih ni razumela natanko, a pri srcu ji je bilo neizrekljivo težko.

„Kaj si očitaš, Pavle, če ti jaz ničesar ne očitam. Ves čas si bil dober in prijazen in jaz sem ti hvaležna . . . Ti si umetnik, in zato niti ne maram, da bi bil zmerom poleg mene, da bi se samo z mano ukvarjal. Ti moraš

misliti na svoja dela. Ali eno nedeljo v mesecu, Pavle, zakleni ateljé. Zdaj je pomlad zunaj, tam gori je gotovo že vse v cvetju . . .“

„Vse drugače bova živela odslej, Berta, lepo življenje, kakor je bilo takrat, — ali se spominjaš na lansko pomlad?“

Toda v njegovem glasu ni bilo nič toplote; hladen je bil in prazen in sam ni verjel svojim besedam. Vedel je, da tiste pomladi ne bo nikoli več. Na njenih ustnicah je zatrepetal komaj viden nasmeh: tudi ona je vedela, da tiste pomladi ne bo nikoli več.

Mnogo bolj natanko nego ona sama je razumel Slivar, kaj se je godilo v njenem sreču takrat, ko je ležala ona na postelji s stisnjenimi obrvyi in potem ko je sedela ob oknu in zahrepenela nenadno po pomladi in po rosnem zelenju tam zunaj.

Tudi v njeno veselo življenje prvih tednov so pričele segati sence, zmerom temnejše so bile in njeno sree je bilo nemirno; spoznalo je polagoma in že se je treslo od razočaranja in od hrepenenja, ki je bilo za kratke dni ugasnilo in ki se je vračalo zdaj, neutešeno in varano, s toliko večjo silo. Po bolezní, po tistih dolgih, žalostnih dneh, pa ji je legla težka resnoba v sree in na obraz. Davno so minili pomladanski časi, vse je ovenelo in umrlo . . . umrlo . . . Tako daleč so bili tisti prvi meseci mlade ljubezni, da se je komaj še spominjala nanje, — na trepetajočo svetlobo, brez oblik. Se se ji je svetlilo pred očmi, ali bledele je in zahajalo.

Toliko jasneje se je spominjala na tisto hrepenenje, ki je bilo pognalo iz njene grenke mladosti, kakor krasen rdeč cvet iz močvirja. Iz blata se je bilo vzdignilo, iz ubošva in grdih skrbi, zato je bilo toliko lepše in razkošneje. Zdaj se je vračalo, polagoma je prihajalo zopet bliže, gibalo se je v njenem sreču in vsenaokoli je že dišalo po tistem krasnem rdečem cvetu. Bala se je od začetka teh sanj, — zdele so se ji strašne, in prinašale so s sabo zemljo, iz katere so se bile prvikrat rodile. Zdelo se ji je pregrešno in nevhvaležno, sanjati o drugem življenju, ko je bilo vendar vse tako lepo in prijazno, da bi se iztegalo pač tisoč suhih hrepenječih

rok iz močvirja po takem življenju, kakor je to v teh svetlih sobah pri ljubečem možu.

Po porodu in po grenkem razočaranju, ki ji je bilo ranilo srce do krvi, pa je videla jasneje. Malenkosti, ki so jo prej samo nalabko vznemirjale, so ji prišle zdaj na misel in razumela jih je natanko. Slivarjev obraz je bil kakor prozoren, videla mu je v dušo in strah je je bilo. Zapazila je gubo na njegovem čelu, strogo, globoko potezo ob njegovih ustnicah, nemirni pogled njegovih oči. Zdelo se ji je, da bi mislil lahko na svoja velika dela brez nemira v očeh in brez skrbi na čelu. Njegove ljubeznive besede so bile izgovorjene s hladnim, razmišljenim glasom, ali pa s pijano razburjenostjo, ki ni bilo v njej nič mehke in čiste ljubezni, kakršne si je želela ona. Želela je, da bi sedel zvečer poleg nje za mizo ter se razgovarjal prijazno in ljubeznivo; časih bi jo prijel za roko, pogladil jo po licih in po čelu, poljubil jo nagajivo in veselo na uho ali na drobni mezinec. Pripovedoval bi ji o svojih delih, o mestnih novicah, govorila bi o načrtih za prihodnost — tiho, ljubeznivo, časih z veselim smehom, časih resno in mirno, kakor brat in sestra. Ali tako ni bilo nikoli. Če je sedel za trenotek, je govoril razmišljeno, skoro zlovoljno, ali pa je molčal in guba na njegovem čelu je bila temna in globoka. Zaklenil se je najrajši v ateljé, in slišala je, kako je hodil gor pa dol s trdimi koraki. Kadar je bil ljubezniv, ni bilo v tej ljubeznivosti nič mehke in nič sladkega miru . . . In želela je, da bi šla takole v nedeljo popoldne, ali morda celo časih v delavnik na večer, kadar bi bilo toplo in jasno, na izprehod v okolico, v gozd, na travnike, po cesti med veselimi ljudmi, ki bi se ozirali nanjo in nanj, po poti, ki se vije med travniki proti gozdu, in potem med šumečim, zelenim drevjem počasi v veselem razgovoru po mehki gozdni poti. Samo časih bi se čul od daleč prešerni smeh izletnikov, ali drugače bi bilo vse tako tiho in mirno, nedeljsko solnce bi sijalo izza vejevja, in on bi ji položil desnico krog pasu, z levico bi ji nagajivo privzdignil bradico, sklonil bi se ter jo poljubil. Smejala bi se oba od same mladosti in ljubezni, a na večer bi se vračala počasi, nekoliko trudna, kakor v sanjah, v

mesto navzdol. V obleki, v laseh, na obrazu bi bilo še vse polno pomladanskega duha, iz oči bi še sijalo pomladansko solnce in morda bi se skrival tam kje v krilu, ali na Slivarjevi suknji droben pomladanski hrošček, tako da bi vsi pomilovali ubogega izgubljenca . . . Tega vsega ni bilo, Slivar je hodil sam po svojih potih; časih je šel že dopoldne, na večer pa je bil zelo redkokdaj doma. Samo dvakrat, trikrat sta bila skupaj zunaj in takrat ni bilo tako, kot si je mislila. Slivar je sanjal sam svoje sanje in le časih, le redkokdaj je čutila na svojem obrazu žarek njegovega veselja. Ni se čutila tako svobodno in otroško, in smeh si je komaj upal preko njenih ustnic, — sama ni vedela zakaj. To je bilo v prvem času, pozneje pa je bila ob nedeljah sama doma, sedela je s sestro ob oknu; če je bil Slivar v ateljéju, se je zaklenil. Njene lepe svetle obleke, ki jih je bila namenila za take izprehode, so ležale v omari; časih jih je razgrnila in težko ji je bilo.

Čutila je, kako se ji je polagoma odtujil; ne da bi ga mogla držati s svojimi slabimi rokami, je polagoma odhajal, že se skoro izgubljal. Nikoli ni bilo žale besede iz njegovih ust in če jo je pogledal neprijazno, je bil ta pogled hipen, slučajen, le šinilo mu je mimo oči, tako da se morda niti sam ni zavedal. Ali njegov obraz je bil tuj; odhajal je, in ni ga mogla držati s svojimi slabimi rokami.

Tako se je vračalo tisto staro, dobro znano, sladko in bolešno hrepenenje po veselem, solnčnem, pomladanskem življenju. Ona se ga je branila in pozdravljala ga je obenem. Prišle so zopet tiste dolge ure, ko so strmele oči v daljavo in so se tresle ustnice v uživanju. Zmerom bolj sladke so bile te sanje, kolikor večje in temnejše so bile skrbi, ki niso stale več daleč v ozadju, temveč so že gledale skozi okno, plazile se bliže v vsej svoji ostudnosti. —

Denar, ki ga je dobil Slivar na račun za spomenik, je skopuel v dveh mesecih, polovico so ga potrosili ob Bertini bolezni. Podpore iz Ljubljane še ni bilo — Slivar se je bal, da bi je sploh ne bilo — in prodal ni ničesar. Trgovec je stvari pogledal, se nasmehnil ter skomizgnil z rameni. „Kaj me imate za norca? Kdo pa

bo kupil te blazne reči? Ne spadajo v nobeno sobo — saj bi se prestrašil, kdor bi se ozrl nanje . . . To ste delali pač le za svojo zabavo.“ — Slivar se ni zelo čudil, — celo nekako veselilo ga je, da so njegove stvari „blazne“. Ni jih več spravljjal in jih skrbno zagrinjal. „Nalašč ne; če ne spadajo v nobeno sobo, spadajo v moj ateljé; če so blazna, pa so moja, jaz sem jih napravil sam zase, samo omadeževale bi jih tuje roke in tuje oči, če bi gledale nanje topo in neumno. Žid se jih je prestrašil, — zdaj so posvečena!“ —

Ko je obljubil Berti, da bo zdaj življenje „vse drugačno“, ni veliko mislil zraven. Vedel je, da ne bo nič drugačno, da bo še mnogo slabše, da je v prihodnosti sama groza. Ali vse je omahnilo v njem, zgrudilo se na tla. Nič več ni imel ne volje, ne veselja, da bi se vzdigal, da bi iskal in mislil, koval ni nobenih načrtov več. „Pustimo kakor je; če nas nese ladja sama naprej, je dobro; če neče, pa naj stoji in gnije.“ Skoro zlobnost je bila, kar ga je obšlo časih. Z zlobnostjo in zaničevanjem je mislil v takih urah nase in na svoje ljudi. „Radoveden sem, kako pojde; radoveden sem, kako teče življenje, če človek sede in dene roke navzkriž in pusti, da ga sujejo semintjã . . . Ali bi iskal rokodelskega dela? Fej! Dovolj ga imam, preveč so že umazane od njega moje roke. Vsakemu svoje: rokodelcu rokodelstvo, meni svobodna dela. Če jih ni, ne morem nič zato; jaz nisem kriv, natura je kriva. In ljudje so krivi; ni ga človeka, ki bi mu delal krivico, če bi pljunil predenj. Tako dolgo so me suvali, da sem prišel do ‚blaznih‘ reči . . . prokleti žid!“ . . .

S spomenikom neznanega pesnika je šlo počasi. Izdeloval je doprsje v nadnaravni velikosti, ali veselja ni imel nad to krepko, imenitno glavo nič več. Ko je bil v hlastni naglici izvršil prvotno skico, je bil del vanjo vse svoje srce, in zdaj mu je bilo glavno delo dolgočasno; zdelo se mu je celó neumno. „Kaj me briga ta človek, ki ga nikoli nisem videl? Mnogo interesantnejših obrazov hodi po cesti, — zakaj jim ne postavljajo spomenikov? Bilo bi pametneje!“

Domislil se je ženskega obraza, finega nosa, krepkih ustnic, vitkega telesa, in njegove roke so se igrale z

ilom. Zaželel si je modela samega, da bi se izlivalo v njegovo roko kipenje in trepetanje udov in bi kipelo in trepetalo v ilu čisto novo življenje, izčiščeno v njegovi duši. Ali komaj se je roka zaigrala, je misel izginila in veselje ga je minilo.

Po takih zlobnorazposajenih urah ga je ovladala časih globoka utrujenost. Kar legel bi in ležal brez misli, brez žalosti in brez skrbi. In tako bi šlo življenje samo dalje, brez njega, mimo njega. Ležal bi in poslušal, kako bi šumelo mimo njega in se prevračalo in vzdihovalo, a on bi se samo časih nasmehnil v mirnem spanju, obžaloval bi ljudi, ki se pehajo mimo po prašni cesti in stokajo, uklenjeni, ranjeni . . . Ali bi ga obšlo morda kdaj hrepenenje, globoko v srcu bi se morda kdaj vzdignilo tiho, nezavedno kesanje? Tudi drugi bi šli mimo njega, z veselimi koraki, solnčnosvetlimi očmi, rože v laséh. To je pot izvoljencev. Oba toka se valita drug mimo drugega, navzgor, navzdol, skoro se zadevata, časih skoro križata, ali vendar je plot visok do nebes, oba toka sta skrbno ločena, da ne zaide izgubljenec v vrsto izvoljencev, da neizmerna vrsta uklenjenih in ranjenih ne obteži izvoljencem veselega srea. Hodijo drug mimo drugega, dotikajo se skoro, ali ne vidijo se in se ne poznajo, — le časih slišijo na solčni strani zamolko stokanje iz daljne daljave in časih postanejo trudni in okrvavljeni romarji, obstanejo in poslušajo s sanjavimi očmi: zvoki nebeške godbe so zazveneli od daleč . . . Tako hodijo mimo njega, njegove oči so zatisnjene, in samo ustnice se stresejo zdajpazdaj v nezavednih sanjah.

No, v vseh teh sanjah ga ni ostavila skeleča, neznosna skrb. Bilo mu je kakor železniškemu čuvaju, ki leži oblečen na klopi in spi trdno, da bi se ne zgenil, če bi mu kdo na uho zaklical, toda šteje v spanju natanko ure in minute, vstane, ko bi čulo komaj najfinjšo uho zamolklo drdranje, ki prihaja iz daljave in stopi pred kolibo s trdnimi koraki, njegove oči so široko odprte in gledajo pazljivo, toda on spi in sanja o sinu, ki mu je umrl pred tremi leti pri vojaki; vrne se na klop, in zatisne oči in spi in poslušá natanko in šteje ure in minute.

Razjedajoča skrb je kljuvala in rezala neprestano v njegovi glavi, kakor gnila rana. Hotel je pozabiti nanjo, ali pozabil ni nanjo niti za hip, vse njegove misli so smrdele po tej gnili rani, zato so bile zlobno-razposajene, bolne in umazane od grde bolečine.

„Popotnik sem, kakor je dejal Bajt, sanjač, kakor je dejal Tratnik, — čemu so mi navezali to težko breme, ki ga ne morem nositi? Zdaj gledajo name in čakajo, da jim prinesem kruha, — zaslužite si kruha sami, jaz ga nimam! Popotnik sem, ki sem bil prišel k vam samo slučajno, samo prenočevat, čemu ste me zadržali ter se obesili name? Kaj niste videli, da sem popotnik? — Osleparil sem vas bil, nalagal? Vsi popotniki lažejo, tako je šega in ne morejo drugače. Sami bi bili morali videti, potisniti mi palico v roko! Ti bi bila morala videti, Berta, — in oba bi se bila jokala ter se poslovila; lep spomin bi bil ostal v sreči. Ali zdaj je hudo tebi in strah te je in meni je še bolj hudo in še bolj me je strah . . . Dušo sem si bil obtežil z grehom, ker sem vas bil priklenil nase, na svoje nemirno popotno življenje. Tako hodimo zdaj priklenjeni drug na drugega, hodimo nerodno in strahoma kakor otroci ob nevihti in padamo na kolena . . . Ti bi bila morala videti, Berta!“ —

Koncem meseca je bilo, v juniju, in potrkala je zvečer na duri ateljéja. Prišla je plaho, v zadregi, in obstala je pred durmi.

„Pavle, jutri nimamo nič več . . . komaj še za danes je bilo.“

„Jaz tudi nimam nič,“ je odgovoril hladno, ne da bi ji pogledal v obraz.

„Ali —“

„No? Saj je bilo dosti denarja, kam pa je šel?“

Vedel je dobro, kam je šel, ali hotel jo je razžaliti.

„Prodal nisem ničesar, ker mojih stvari ne kupujejo trgovci; ne spadajo v nobeno sobo, niso sploh za nobeno rabo, glej!“

Prestrašila se je, da je prebledela.

„Kaj pa bo zdaj?“

„Ali jaz vem, kaj bo zdaj? Če iztaknem dela, dobro, če ne, — pa naj bo, kakor hoče . . . Še tristo goldinarjev dobim za tole neumnost“ — pokazal je na zagrnjeni doprsnik neznanega pesnika — „ali dvesto jih je Tratnikovih, in če pride kaj iz Ljubljane, je vprašanje; morda šele na zimo. Tako je, vidiš, Berta! Zdaj se pripravi, — jaz ne vem nič, ne morem nič. Lepo življenje je pri kraju.“

Stala je še minuto molče pred durmi, nato se je vrnila v sobo. Slivar se je bil okrenil od nje; če bi se bil ozrl na njen obraz, bi se prestrašil: bled je bil in plašen, in v očeh so bile solze.

Zvečer se je šel Slivar izprehajati in ostal je zunaj pozno v noč. Ko se je vrnil, je legel in zaspal je takoj. Ali predramil se je nenadno ter skočil s postelje: zdelo se mu je, da sedi nekdo na zofi, čisto bel in miren. Bila je mesečina; mesec je plaval po nebu, vse jasno je bilo zunaj, in široka plast bele svetlobe je padala skozi slabo zagrnjeno okno na zofa. Spustil je rulete ter se vrnil na posteljo nemiren in plah. Vso noč so begale po njegovi glavi čudne sanje: spačeni, mrzli obrazi so se ga skoro dotikali, tako da se je tresel od mraza in strahu.

XI.

Dopoldne je šla Berta od doma in ostala je zunaj skoro dve uri. Slivar jo je videl samo, ko se je vrnila z velikim zavojem. Kosilo je bilo opoldne na mizi kakor navadno. Dnevi zo tekli, kot da bi se nič ne bilo izpremenilo. Zjutraj od šestih in do sedmih zvečer je sedela Berta pri šivalnem stroju; poiskala si je bila dela v mestu; prvi teden je zastavila svojo nedeljsko obleko. Slivarju ni rekla grenke besede; njen obraz je bil prijazen kakor prej, ali otroška vdanost je izginila z njega in obrvi so bile skrčene, kakor takrat, ko je ležala na postelji in gledala s pazljivim očesom v daljavo.

Prej je bil Slivar malo v sobi, zdaj ga sploh ni bilo vanjo, razen ob kosilu in večerji. Sedel je v ateljeju in poslušal, kako je drdral v sobi šivalni stroj in kako so škripale škarje v odmerjenih presledkih. Ti

glasovi so spremljali v taktu njegove misli, držali so jih na konopcu, da niso mogle na vesela stranpota; izkušale so se osvoboditi, ubežati, ali trdna roka jih je potegnila nazaj in lazile so trudne in umazane nizko po zemlji.

Dovršil je spomenik ter poslal dol natančno skico. Dobil je ostali denar in plačal je stanarino in dolg pri Tratniku. Časih se je napravil v mesto, „da bi poiskal dela“, je dejal sam pri sebi, kadar je zaprl duri za sabo. Ali hodil je po ulicah kakor brez namena. Dnevi so bili vroči, ulice so bile ožgane in prazne; kadar je zapihal veter, se je dvigal prah preko streh. Visoke predmestne hiše so stale v solncu puste in dolgočasne, ostudna, smrdeča poletna revščina je gledala iz oken ter tavalala po tlaku; upalih, sesušenih ženskih obrazov, raztrganih in umazanih otrok je bilo vse polno po teh krajih; delaveci brez dela, ki so bili dobili bogve kje desetico za špirit, so kleli po žganjarnicah, da se je slišalo daleč na ulico. In nad tem zadehlim življenjem tisti težki sivi oblak, ki se je skoro dotikal najvišjih streh in ki so sijali skozenj oprášeni, razpaljeni solnčni žarki. Tukaj je dihala in stokalo življenje v svoji najnižji nizkosti; ponižani, zavrženi, od uboštva in zavisti osiroveli ljudje so tavalali tod okoli kakor lačne živali: samo kruha, odkoderkoli, za kakršno ceno koli. Samo kruh je bil vsebina tega strašnega življenja; kruh, iztrgan lakomni družbi z nečloveškim trudom, s solzami in kletvami, in použit hlastno, brez miru in veselja.

Slivarja je bilo pol strah tega močvirja, pol ga je vabilo k sebi s čudovito silo. Kletve, ki so se vzdigale iz tega ponižanega sveta, so odmevale v njegovem srcu, od tistih upalih, upornih obrazov, ki so gledali v bogato notranje mesto s sovraštvom, zavistjo in poželenjem, je padal odsev tudi na njegov obraz, in ogenj, ki je sijal iz njegovih oči, je bil nemiren in krvav, kakor poluzadušen od dima in prahu . . . Kakor na vseh teh obrazih, je odsevalo tudi na njegovem obrazu le časih in za hip sovraštvo in poželenje; na Slivarjevem obrazu, kakor v vseh teh očeh, je zasijal le redkokdaj, kot oddaljena bliskavica, nemirni ogenj v njegovih očeh. Drugače so bili ti obrazi vdani, zamolkli, od skrbi sirovo

razbrzdani; to je bila vdanost jetnika, obsojenega v dosmrtno ječo; prve tedne je uporen in divji, da ga je treba kovati v težko železje, ali naposled se privadi, umiri se in gleda topo predse. Le kdajpakdaj se mu zasveti pred očmi, prsi se mu razširijo — zalesketalo se mu je v sanjah gozdno zelenje, odprla se je za trenotek nad njim neizmerna modrina neba; začudi se in prestraši, pogleda z velikimi očmi, lovi s trudnim spominom krasno sliko — ali izginila je, ostavila je v sobi samo še tenak trak svetlobe, ki trepeče na steni, se bliža omreženi linici ter se izgubi . . .

Domačega se je čutil po teh ulicah, med temi ljudmi. Beznice, ki je prej zahajal vanjo, že dolgo ni videl; ne vabilo bi ga tja, tudi ko bi imel denarja. Povsod je bil tujec in tam še najbolj, med tistimi ljudmi, ki so se bili dokopali že visoko po zlati lestvici, ki so bili otresli prah od svojih podplatov, se izrvali siloma iz domače zemlje ter se spretno presadili. V njih je bila mrzla zoprna moč: plezali se po lestvici s trezno, mirno glavo in trdnimi nogami, nikoli se jim ni zavrtilo in zazibalo od neumnih sanj. Komaj so se zavedali, ko so si otresali prah od podplatov ter se polagoma izkopavali iz domače zemlje; nič jim ni bilo hudo, niti ozrli se niso. Presadili so se, kakor se presadi rastlina — Bog vedi, če zahrepeni kdaj rastlina po vrtu, po svojih mladih tovarišicah . . . Če je prišel mednje, je prišel kakor iz tujine; govorili so z njim hladno, skoro zaničevalno: tujec iz uboge dežele, sam ubog in malovreden.

Šel je nekoč po umazani predmestni ulici; o mraku je bilo, in ljudje so prihajali iz stanovanj in iz delarnic, ulice so se polnile. Takrat se je ozrl, ozrl se še enkrat natančneje in začudil se je veselo. S sklonjeno glavo, suh, bled in zanemarjen je prišel mimo tisti slikar, ki ga je bil videl v Ljubljani na slavnostnem večeru.

„Oprostite“, je zaklical za njim, „jaz sem Pavle Slivar.“

„Jaz sem Hladnik“, je odgovoril nemarno ter se napravil, da bi šel svojo pot dalje. Ali postal je in pogledal Slivarju pazljivo v obraz:

„Kaj pa ti delaš tukaj?“

Tikal ga je; spoznal je na očeh in na obrazu prijetnega tovariša. Slivarju se je zdela ta intimnost čisto naravna.

„Nič ne delam, potepam se okoli,“ se je zasmeljal.

„Torej se potepajva skupaj,“ in prijel ga je pod pazduho.

„Ali imaš denarja?“

„Dve kroni,“ je dejal Slivar in pristavil: „Pa dobim kmalu od Koprivnika.“

„O, jaz tudi. Zdajle imam samo tri krone — ampak kaj človeka vse čaka! Jaz prodam jutri svojo veliko sliko „Salome“ za dvajsettisoč goldinarjev; je že vse narejeno.“

„Kaj si delal kakšno Salome?“

„O ne! Pa zakaj bi je ne delal? — Saj tudi ti praviš, da dobiš denarja od Koprivnika. Poznam te, bratec, precej sem te spoznal, ko sem te ugledal. — Ali stanuješ v teh krajih?“

„Da, čisto blizu; kje pa si ti doma?“

„Ateljé imam na akademiji še za to leto, stanujem pa v Favoritih; tam je še prijetneje kot tukaj. Sami razeapanci, človek se čuti kakor v družini. Pojdiva pit!“

Napotila sta se v eno tistih predmestnih gostilnic, ki diši v njih po prestanem pivu, po kvargljih, po golažu in po dimu slabega tobaka. Vsi ti duhovi se združujejo v težak, zadehel vzduh, ki je pa nekako prijeten, če se ga človek privadi: napravi sree veselo, razposajeno in sirovo, ali dobe se tudi ljudje, ki prineso iz fega vzduha mehko sentimentalnost.

„Kaj pa si doživel, Slivar, v tem času. Doživel si pač veliko, postaral si se zelo in celo brada ti raste.“

„Oženil sem se.“

Hladnik je imel čašo že pred ustnicami, ali postavil jo je trdo na mizo in pogledal mu je v oči, če se ne šali.

„Ti — ženil? — Kaj te je vrag . . . kaj si bil pijan?“

„Nič nisem bil pijan. Oženil sem se z lepo, dobro žensko; doma imam dvoje svetlih sob in prostoren ateljé. Tudi njena družina je pri meni.“

„Saj govoriš čisto resno, nič se ne lažeš. — Ampak lažeš se z obrazom, svinja! Zakaj pa ni tvoj obraz dostojen, zakaj pa slepariš z njim poštene ljudi? In čemu si šel z mano v to gostilnico?“

„Tudi z obrazom se nič ne lažem; vse je v redu. Moje stanovanje, moja družina in — jaz, to je dvoje . . .“

„Ej, ti si pa veliko upal, globoko si se zakopal,“ je opomnil Hladnik pol šaljivo, pol z resničnim obžalovanjem in natočil je kozarca. „Vraga — kaj pa misliš zdaj? Jaz ne vem čisto nič, kaj bi napravil na tvojem mestu . . . No, to so naposled tvoje skrbi — pijva, siromak, na tvoje zdravje!“

Slivar se je oddihal. Prijetno mu je bilo, ko je poslušal te naravne, pol šaljive, pol sramežljivo presrčne besede in ko je gledal pred sabo ta čisto upali, od stradanja izsesani, kocinasti obraz. Zdelo se mu je, kot da bi bil prišel domov.

„Kaj pa je s tabo, Hladnik?“

„Z mano je vse po starem. Človek se naposled tako privadi tega življenja, da ne mara drugega . . .“

„Jaz bi se ga ne privadil.“

„Tem slabše zate. Ti bi se ga moral še celo privaditi. Seveda imaš verige na nogah . . . toda to so tvoje skrbi. Res, strašno je tvoje življenje, prijatelj, pijva na tvoje zdravje! — Ali si že kaj slišal o Kuštrinu?“

„Kaj je napravil?“

„Kettejev spomenik bo napravil.“

Slivar je omahnil. Gledal je Hladniku začuden v obraz.

„Zakaj se pa čудиš? Seveda ga bo napravil. Dobil so denar. Neki človek, ki nastopa svojo politiško kariero . . .“

„Tisti advokat?“

„Tisti advokat se je lani bogato oženil — ker nastopa svojo politiško kariero — objavil je oglas in dal je tudi sam precej denarja. Nato so ga dali še drugi, ki tudi nastopajo to ali ono kariero, in Kuštrin ima danes naročilo. Zakaj se pa čудиš?“

Slivarju se je bilo razlilo po srečju grenko in zoprno.

„Kuštrinu so naročili?“

„Kuštrinu, seveda; kaj misliš, da bodo naročili tako stvar tebi? . . . Ne, Slivar, nič nikar ne bodi žalosten: razžalili bi te, če bi ti naročili karkoli; resnično, Slivar, jaz bi te ne pogledal več, in moje prijateljstvo je nekaj lepega. Kaj imaš opraviti doli, čemu bi ti naročali, saj si tujec!“

Slivar je bil žalosten; mučne misli so gledale iz brazd na njegovem čelu. Beseda „tujec“ se mu je zarežala v tem trenutku še posebno globoko v sree. Čutil je, kako je osamljen in siromašen, kako je bil zdrsnil dol v vagabundstvo ter našel tam ljubeznivega tovariša, razcapanega in zanemarjenega na telesu in še bolj na duši.

„Čakaj, da ti to stvar razložim,“ je nadaljeval Hladnik. „Ti se še čудиš in se žalostiš po nepotrebem, ker si bil šele prišel v našo družbo in se še nisi dobro ogledal. Polagoma se boš otrešel vseh sentimentalnosti, odprl boš oči in videl boš stvari, kakor so. Niso lepe, ali dobro je, da jih človek vidi. Brez naočnikov živeti je grenko, prijatelj, toda pošteno je. — Da ti reč razjasnim: Ti si tujec, dragi moj, iz devete dežele doma. Hodiš lahko koderkoli, lahko se oženiš in si napraviš lepo stanovanje in prostoren ateljé — ali doma nimaš, vsi te poznajo, da si tujec in se skrivajo pred tabo in ti ne zaupajo. Povsod si tujec, najbolj pa si tujec tam doli. Vedo, da si doma iz devete dežele, da si drugačen od njih in zato te sovražijo in tudi ti jih sovrašiš. Ali jih ne sovrašiš?“

Slivar se je prestrašil: ni mogel reči odločno, da bi jih ne sovražil.

„No, glej! In vse kar pride iz tvojih rok, vse, kar ima tvoje misli na sebi, je tuje. Tvoja dela jim gledajo tuje in sovražno v lica, in tudi oni gledajo sovražno nanje. Če je stvar taka, kako moreš zahtevati, da bi ti naročali? Ali sem ti razjasnil stvar?“

Preštel je skrbno svoje denarje ter naročil drugo ali tretjo steklenico vina. Vino je bilo jako slabo in dišalo je zoprno po sodu; no Hladnik je bil navajen nanj in Slivar ni mislil na vino; vedel je komaj, kaj je pil. — Gostilnica se je polagoma polnila. Prihajali

so delavci in tisti slabo oblečeni, toda večjidel dobro rejeni in pijani ljudje, ki jih je prednostje vse polno in ki nihče ne ve, od česa žive in s čim se ukvarjajo. Čez dan spe, a na večer se odpravijo po svojih temnih opravilih.

„In tebi ni nič hudo, da nimaš doma?“ je prašal Slivar.

„Nič več. Znamenito je, kako postane človek moder in soliden. Kaj se nisi nikoli jokal? Tudi jaz sem se jokal — strašno so ljudje otročji, dokler ne izpregledajo! Prašam te: kaj morda ti zavidaš tiste ljudi, ki imajo dom in so ukopani v zemljo do vratu?“

Tudi zdaj se je Slivar prestrašil: ni mogel reči odločno, da bi zavidal tiste ljudi.

„No, glej! Kar človeka šele napravi človeka in kar ga povzdigne visoko nad vse pozemske neumnosti, je modrost. Kako bi bil moder, če bi bil zakopan v zemljo do vratu in bi bulil s poluslepimi očmi krog sebe tako, da bi ne videl preko najbližje krtine? Mi pa smo svobodni popotniki, tujei povsod. Nič nam ne veže nog, nič nam ne moti očesa, vzvišeni gledamo na življenje, sodimo ga po pravici. Ni je usode lepše, nego je naša: mečejo nas preko praga in mi se jim smejemo, ker jih poznamo. Še bolj bi se jim smejali, če bi nas sprejemali prijazno. Trčiva: Bog živi popotništvo!“

Slivarja se je vino prijemale; žile so mu bile na sencih in mehko mu je legala na dušo.

„Ej ne, prijatelj, ni lepo naše življenje. Kaj nisi nikoli obžaloval . . . ali ti ni bilo nikoli žal tvojih del, ki so bila tako lepa in jih nisi nikoli napravil, ker ni bilo človeka, da bi jih bil vesel in da bi se ti zahvalil?“

„Žal mi je bilo v tistih otročjih časih. Ali zdaj si ne želim več nobenega veselja in nobene hvale. Kar imam, je moje, ne briga nikogar nič . . . Toda na tistem dragi moj, odkritosrčno in prijateljsko —“

Čuden nasmeh mu je zaigral krog ustnic, sklonil se je nekoliko preko mize ter pogledal Slivarju naravnost v obraz:

„Kaj pa ti delaš? Povej mi po pravici: ali res misliš, da bi mogel kdaj delati? Kaj ne veš na tistem,

da se lažeš, kadar misliš na svoja dela, ki jih nikoli ni bilo in jih nikoli ne bo?“

Slivar je molčal: ni mogel reči, da bi se nikoli ne bil lagal.

„To je usoda popotnikov, prijatelj! Taka je naša natura —“

„Tako je v krvi, je rekel Bajt.“

„Bajt je gnusoba, ima dom! — Kako bi mogel delati ti, ki nimaš doma? Tudi tvoje misli so popotniške, nikoli jih ne boš zagrabil s trdno roko. Saj te poznam, ne skrivaj se! Povej mi: koliko večerov je bilo pač, ko si hodil po ateljeju in si mislil to in ono, same sladke, cukrene misli — veličastna dela, sama nebeška lepota, lavorike, slovesen šunder vsenaokoli? Takrat si bil res velik umetnik; ko bi bil prišel kdo in bi zajel oprezno tiste misli iz tvoje glave ter jih utelesil: to bi bil umotvor, bratec! Ali nikogar ni bilo, in ti si hodil gor pa dol in ko si se spravil nad ilo, si gledal debelo ter se čudil: za norea so te imele tvoje misli! Koliko je bilo takih večerov? — Tudi tvoje misli so izrvane, izkoreninjene; če bi se ti kdaj posrečilo, da bi jih utelesil, bi se zdele tuje tebi samemu, smejale bi se ti v obraz. — Delaj z roko, in nič ne misli, pacarije, da si zaslužiš kruha vsaj za vsak drugi dan, zakaj kruha je nazadnje le treba. Toda svojih misli ne muči in ne izkušaj jih uklepati, igraj se z njimi in bodi jih vesel, ker so tako razposajene in svobodne.“

Slivar ga je poslušal in žal mu je bilo zanj. Odkod so prihajale te prešerne besede? Iz oblatenega, raztrganega srca so prihajale, preko ustnic, ki so bile tako osinele in otekle, kakor pri človeku, ki se je vso noč jokal. Če bi videl kdo ta zoprni, grdi obraz z majhnimi mežikajočimi očmi, usehlimi lici, poraščenimi z redkimi rumenimi kocinami, bi nikoli ne pričakoval takih besed. Najbolj je bil podoben izgubljenemu študentu, pisarju v kaki zakotni pisarni. Ko sta se poslovila pred gostilnico, je hitel dol po temni ulici z drobnimi, nerodnimi koraki, sključenim telesom, roke v hlačnih žepih in klobuk pomaknjen na tilnik, tako da so štrleli iznad čela ščetinasti lasje.

Pozneje se je shajal Slivar pogostokrat z njim. Na dom ga ni povabil nikoli, in Hladnik bi tudi najbrž ne prišel. Sešla sta se vsaj po dvakrat v tednu v tisti gostilnici, kot da bi iskala drug drugega; kadar je bil Slivar tam, je prišel gotovo tudi Hladnik. Slivarju so bili ti sestanki zelo prijetni; dihal je svobodno, govoril je iz srea, in misli, ki jih je prej pazno in strahoma skrival, so mu prihajale polagoma na jezik. Tistih grenkih skrbi, ki so ga dušile in poniževale in tistega čuta, da je slab, nizkoten, zaničevanja vreden človek, ni omenil prve dni niti Hladniku. Bal se je celo njega, zdel se mu je močnejši in poštenjši. Toda ko je pil in ga je obhajala mehko, je pripovedoval in Hladnik je molčal in poslušal.

„Siromak, zate bi bilo najbolje, — — no, trčiva na tvoje zdravje!“

Delo ni nič več iskal in tudi zase ni nič več delal, niti igral se ni več. Ko mu je bil povedal Hladnik o Kettejevem spomeniku, je vzel v roko skico ter jo ogledoval. Zdela se mu je popolnoma ponesrečena, — Bog vedi, kaj je dihala iz nje: duh domače zemlje je dihala iz nje, še prav nalahko, komaj se je opazilo, nihče bi ne čutil tega duha razen njega. Takrat se še ni bil popolnoma izrval, ni bil še otresel prahu in kaj je bilo še vse v njegovem srečju! Milo in težko mu je bilo in vzel je v roko kladivo ter razdrobil skico, da bi je nikoli več ne videl. Nato je napravil v naglici in v sirovih potezih drugo skico. Na prvi je bil pesnikov obraz sentimentalni: gledal je kakor zaljubljen študent, in nedolžen koder mu je visel na čelo. Ženska, ki se je spenjala k njemu, boječe in hrepeneče, je bila vitka, tenka, ne še dozorela, otrok poln neumnih sanj, in njen obraz je bil, kot da bi se igral na njem žarek tistega pohlevnega ljubeznivega, sanjavega solneca, ki sije tam doli . . . Ali zdaj se je domislil pesnikovega obraza in zazdel se mu je ves drugačen. Videlo bi se, kot da se smehlja, toda odločilno črto so zakrivali brki: bolešno, skoro sovražno črto ob ustnicah; tako je bila krepka in globoka, da se je čudil, kako da je ni bil prej opazil. Samo nekoliko je bilo treba privzdigniti brke, potisniti jih v stran samo za milimeter, in ustnice so se zasmе-

jale na glas, grenko in razžaljivo: „Kdo pa ste vi, ki brskate pò mojih možganih in ki mislite, da sem trpel vam na zabavo ter vzdihaval v taktu, da bi vi plesali? Postavili ste me na kamen, da bi mi darovali svojo milost, in zgodilo se je, da so moje noge nad vašimi glavami.“ — In čisto napačno je bil zarezal njegove obrvi; napravil je bil čelo gladko, veselo, jasno, popolnoma je bil prezrl tisto visoko razbočeno, uporno in samozavestno profilno črto, ki se je vzdigala iznad obrvi ter prehajala le polagoma, pol še nemirno, pol že resignirano v mirno črto visokega čela. Slep je bil, da ni videl te črte, ki je dajala obrazu čisto drug, nov izraz. Že je vstajala upornost pod tem čelom, oči so izpregledavale, niso še videle natanko, čudile so se še in gledale so z naporno pazljivostjo, še vprašujoče, a že prestrašeno. Korenine so bile še globoko v zemlji, a že so jih rvali, — koliko časa še, in krasno drevo bi bilo splavalo po reki? — In žensko, ki se je zdaj spenjala k njemu, je napravil bujno in dozorelo, toda njen obraz je bil mrtvaški, ustnice so se tresle v zlobnem nasmehu, kakor so se stresle časih Hladniku . . . Tako je zarezal par sirovih potez in postavil je nedovršeno skico na tisto mesto, kjer je stala prej ona, ki jo je bil razdrobil.

Zadovoljen je bil. Uničil je brez obžalovanja svojo preteklost, razdrobil jo s par udarci, izbrisal vse spomine nanjo. V kotu so ležale razbite tiste sanjave zapljljive oči, tisto jasno čelo je ležalo razbito v kotu, tisto mlado, ljubezni polno sree, ki je trpelo in se zvijalo in gledalo v daljavo in sanjalo stokajoč in krvaveč vesele sanje o veseli prihodnosti. Razbito za zmerom — in soba je bila polna zaničljivega, resigniranega smeha, ki je prihajal izza rezko zarisanih, nalahko odprtih pesnikovih ustnic.

XII.

Berta ni imela več dela; nastopilo je bilo vroče poletje. Kar je bilo v stanovanju denarja vrednega, je šlo kos za kosom v zastavnico. S postelj so izginili kmalu lepi rožasti prti, koncem avgusta so izginila lepa zagrinjala izpred oken; plačana so bila v obrokih, z veliko težavo in za skopo ceno. Stanovanje je bilo pusto

in dolgočasno; Berta je hodila po sobah počasi, kakor trudna, obrvi so se ji bile pomeknile nekoliko na oči ter so jih obsenčile. Na obrazu so se poznali sledovi neizgovorjenih misli, skrite žalosti. Prej se je komaj genilo v njenem sreču in ozrla se je ter iskala ljubeznivega obraza, da bi ji pogledal v oči ter jo vprašal. Potrkala je v prejšnjih časih na duri ateljéja, nasmehljala se ter povedala Slivarju kakršnokoli važno malenkost. In Slivar je bil vesel, ko mu je prinesla na dlani svojo otroško dušo. Zdaj so klujuvale in vzdihovale v njenem sreču zaklenjene misli, ki niso imele nikogar, da bi jim odprl duri. Njen obraz je bil resen in zamišljen, postaral se je. Kakor se je Slivar oddaljeval, izgubljal se v daljavo, tako se je oddaljevala tudi ona sama; z obrazom proti njemu obrnjenim je stopala počasi nazaj, navzdol, brez upora in srce polno grenkobe. Ni imela toliko moči, da bi zaklicala, da bi vzdignila roko. Trpela je kakor onemela, uklenjena, kakor v spanju.

Govorila je s Slivarjem in z materjo samo o najboljših vsakdanjih stvaréh. O vsakdanjih skrbéh sta govorila s Slivarjem, mirno in na videz odkritosrèno, ali vedela sta oba, da to ni tisto, o čemer bi bilo treba govoriti. „Denar . . . denar . . . denar . . .“ beseda je dobila naposled čisto poseben zvok; bila je meja, preko katere niso segali njuni razgovori. Zjutraj sta se domenila o stvari, ki bi jo bilo še lahko pogrešiti, opoldne sta računila in če je bil zvečer slučajno doma, sta računila tudi zvečer. Časih so besede pošle, stvar je bila predelana že popolnoma, presojena natanko od vseli strani; ali ker sta si pač sedela nasproti, sta govorila dalje, monotono, mirno, da bi ne molčala in da bi si ne pogledala v oči baš v trenutku, ko bi sijale iz njih prikrité misli, ali da bi ne zašle nenadno in po nerodnosti na razgovor, ki bi ne imel opravka s kruhom . . . kruhom . . . kruhom. „Sploh pa mislim, da dobim jutri dela,“ je dejal časih, ali ona je vedela tako kakor on, da ga ne dobi in da ga tudi iskal ni. „Sploh pa mislim, da dobim jutri tisti denar iz Ljubljane,“ — in oba sta vedela, da ga čisto gotovo ne dobi, toda zadovoljna sta bila in gledala sta resno. Samo da je človek govoril, vedel se dostojno ter se delal, kot da je domač in da se medtem

nič ni bilo dogodilo. Ne pokazati, za Boga; da se je bilo nekaj dogodilo! Če bi se kar duri odprle, če bi zašumelo, privrelo nenadno na dan, z vso strašno silo, — za Boga! Zatorej le skrivati, le tiho in mirno in polahko, ne se zadevati ob srce! Dokler je mogoče; kadar pride, pride samo, le nikar odpirati duri, pride zgodaj dovolj! —

Pet, šest tednov, zadehlih, vročih dni, — in če je sedel v ateljéju, je spet poslušal, kako je drdral v sobi šivalni stroj in so škripale škarje v odmerjenih presledkih. Strašno mu je bilo: tiste škarje so škripale, prihajale so bliže, polagoma, oprezno so se odpirale duri v ateljé, in tako smešno so škripale svetle škarje, in bližal se je neznan, ostuden obraz, plazil se je k njemu, in škarje so mu škripale že prav pred očmi, dotikale so se mrzlo njegovih lic, tako da je sklanjal glavo nazaj, a geniti se ni mogel . . . Fej! Slepár, vagabund, ženska te redi! — Bal se je, da bi kdo ne prišel, da bi ga ne videl in ne spoznal na njegovem obrazu, da je ničvreden in v sreču ves gnil in umazan.

Skrival se je v Hladnikovo družbo, želel si je je tem bolj, kolikor bolj se je bal sam sebe. Hladnikova ciničnost in mirnost mu je bila pogodi, spoštoval ga je zaradi teh čednosti, ki jih sam še ni imel, in ki so mu zato imponirale in si jih je želel . . . Lepo je biti brezskrben popotnik, — vse se je v prsih že raztrgalo, izkrvavelo je že vse, nobene bolečine več, nič upanja in hrepenenja, v nobeni gubi ni več ostala kaplja, ki bi časih zaskelala, da bi se zdrznil ter zajokal. Vse mirno in tiho, človek hodi po svetu kakor po pokopališču in se smehlja z nasmehom, polnim mrtvaške modrosti. Življenje seka rane, trudi se neprenehoma v krvoločni zlobi, toda moti se jako: meso je neobčutljivo, nobene kapljice ni več iz njega in človek se smeje, da je bil tako prešerno opeharil življenje . . .

Laže mu je bilo, kadar je prihajal od Hladnika; prijeten hlad mu je ležal na sreču, čutil se je nekako varnega, ves strah je izginil vsaj za minute . . . Prijetno in hladno je bilo tako globoko doli, v nižinah, na neizmerni ravnini; tam ni bilo več mogoče navzdol, noga je stopala svobodno, nikjer ni bilo zadehlega brezdna,

da bi se ga človek strahoma ogibal. In tudi gorá ni bilo, visokih, solnčnosvetlih, da bi človek hrepenel in plezal po strmi poti in se ranjeval, spotikal se in padal. Sama ravnina brez konca in kraja, sivo nebo nad njo, mir naokoli. In popotnik hodi brez misli, brez željá, brez skrbi: vsa pota so enaka, vsa vodijo v neskončnost . . .

Doma se je izgubljal ta lepi, polnočni mir; predramil se je, spet so se pokazala brezdna, in so se vzdignile gore.

Časih je pogledal, stresel se je in milo in težko mu je bilo: iz dveh velikih, temnih oči mu je sijal isti lepi, polnočni mir nasproti. Bližal se je polagoma Bertini sestri, Mariji, še boječ in neodločen. Prej je čutil na sebi poglede teh oči kot očitjanje in zaničevanje; goreli so mu na obrazu, tako da se jih je ogibal. In ni jih še razumel v svojih nemirnih mislih, v nestalnem sanjarjenju in kolebanju prvih mesecev. Zdaj jih je skoro že razumel in zato mu je bilo milo in težko pri sreč . . . Vedel se je do nje kakor do bolnega, nezadovoljnega otroka, ki molči in misli in v svoji svojeglavnosti ne pozna ne ljubezni ne veselja. Tako so govorili z njo vsi: s prisiljeno mehko, ki je ležalo nekaj očitjanja v njej: „Glej, kako smo ljubeznivi in prijazni s tabo, in ti si tako samosvoja in nezadovoljna!“ — Ni se nasmehnila in še ozrla se ni: „Hranite svojo ljubeznivost!“ — In kakor se je bolj izgubljal, kolikor bolj se je oddaljeval od drugih, toliko bolj se ji je približeval; dobro mu je bilo, kadar je čutil na sebi njene poglede: kakor da bi sijalo nanj njeno sree samo. Spominjal se je mnogokrat, kaj mu je bila pripovedovala Berta nekoč na cesti: kako je prišla v sobo, ravno ko se je bila spela Mari na okno; „ona, Berta, ve dobro, zakaj je Mari tako žalostna in zakaj se že leto dni ni zasmejala . . .“ Nič ni vedela Berta; težko šolo je treba dovršiti, tako da je človek nakonec že raztrgan in bolan, preden more brati v takik očeh . . . Tisti rdečelični, zdravi, dolgočasni komi, ki je bil napival na svatbi ter se naposled upijanil, — tisti človek, da bi ji bil napravil sree neumno! In če se je tedaj, v tistih časih, morda res bilo kaj zgenilo v njenem sreč, je že davno izginilo. Vse kaj drugega je bilo v njenem sreč. Ta človek bi

jo bil samo omadeževal, če bi mislila nanj v svojih sanjah; tako je bil vsakdanji, zdrav in neumen. Ali ona je bila v ječi, uklenjena na prostor, ki je bil komaj meter dolg in širok, — in on je prihajal iz drugega sveta, odondod, kjer je vse šumelo in se smejala, prinašal je, sabo mladost, pomlad in življenje, tako da je zadišalo sveže po sobi. Tisto življenje je ljubila, mladost in pomlad in samo zato je bila prestrašena, kadar je odhajal, zapiral duri za seboj in se je spet zgrinjala tema po ječi. Tako bi bila ljubila vsakogar, samo da bi prišel od zunaj, iz drugega sveta, še ves svež, mlad in vesel od tistega šumečega življenja, ki je tam zunaj . . .

To je bilo tedaj, preden se je bila priplazila do okna z rokami in nogami. Ali v tistem strašnem trenutku se je bila hipoma zdramila, izpregledala je in zazebljo jo je od groze. Ko ga je bila vprašala, če je videl tisto solnce, ki sije na jugu, nad morjem, je vztrepetalo morda poslednjikrat v njenem srcu; samo še rahel spomin na izgubljene otročje sanje, na hrepenenje, ki je bilo tako lepo in tako neumno, a potem se je postarala; drobni obraz je bil šestnajstleten, srce pa je bilo suho in polno gub. Tudi ona je bila že davno na tisti neizmerni ravnini, kjer ni ne gora, ne brezden, ki je sivo solnce nad njo in mir naokoli. Na tisti ravnini, ki si je je on tako želel in ki mu je izginila izpred oči, ko se je komaj za hip odprla pred njim, in so mu zatrepetale in omahnile trudne noge, ko je komaj začutil varna tla . . . Kakor tista mirna, neizmerna ravnina so sijale njene oči; vabile so ga in bližal se jim je.

Šel je časih kakor slučajno mimo nje, doteknil se rahlo njenih rok, njenih lic. Ustnice so se ji stresle, skoro je bil to smehljaj, skriven, zaupen, kakor se nasmejne prijatelj prijatelju, ki vesta oba lepo, globoko skrivnost in se veselita, kako hodijo drugi mimo, resno, dostojanstveno in vendar tako neizrekljivo smešno, — tujci so, prav ničesar ne vedo o tisti skrivnosti.

Potem je časih sedel poleg nje ob oknu, dopoldne, kadar je šla Berta v mesto, ali zvečer, ko se je vrnil z ulice.

„Kaj misliš, Mari,“ jo je vprašal, ko je sijala v sobo večerna svetloba in sta bila sama v mraku, „kako

bi bi bilo dobro umreti, počasi, mirno, kakor zahaja solnce?“

„Zakaj umreti, ko je zmerom isto, ko je čisto vseeno! Kaj misliš, da se bo kdaj končalo, da bi se končalo s smrtjo? — To je neizmerno, nikoli konca. Življenje je neizmerno in smrti ni.“ —

Slivarju je bilo mehko; kako sladak mir je dihal iz njenih oči!

„In sama si si želela konca!“

„Tako je človek otročji, glej Pavle!“ je odgovorila z resnim glasom. „Misli si: zaprem oči, pa ne vidim ničesar več! Glej, tako je človek neumen in bojazljiv! A ne da bi gledal čisto mirno. Kadar nič več ne mislim; tako bo in tako bi bilo lahko in tako žive drugi in tako je drugod, — potem je vse dobro. Saj ni nikjer nič, Pavle, verjemi mi!“

„Ali preden človek spozna, da ni nikjer nič . . . Ti, ubožica!“

Mari se je nasmehljala.

„Kako pa govoriš, Pavle, kakor da bi bil star in moder? Saj si ti ubožec, Pavle!“

In nekoč pozneje — tudi tedaj je sijala večerna svetloba v sobo in sta bila sama v mraku — mu je rekla nenadno:

„Ti si ubožec, Pavle, saj nimaš nobenega človeka!“

„Kako si to videla, Mari?“

„Sam si mi povedal. Saj nikoli ne govoriš drugega.“

In nekoč — zunaj je bila tema, svetilka je gorela na šivalnem stroju, tam sta sedela Berta in rdečelični komi Neuner, in Slivar in Mari sta bila ob odprtem oknu, blizu noči — mu je pogledala mirno v obraz in je rekla:

„Zakaj pa hodiš tod okoli, Pavle? Saj nimaš nobenega človeka!“

Začudil se je:

„Resnično: čemu hodim tod okoli, ko nimam nobenega človeka!“

„Saj si popotnik, takoj sem te bila spoznala, — zakaj pa si ostal tukaj?“

Resnično: popotniki potujejo, a on se je bil spozabil ter je ostal tukaj.

„Šel bi bil po svoji poti dalje, Pavle, preden te ne ponižajo.“

„Dovolj so me bili že ponižali, sam sem se bil ponižal.“

„Ti govoriš tako otročje, Pavle! Človek ne pade nikoli nizko dovolj! Verjemi meni, ki sem doživela veliko: če je človek v ječi, je izkušen in moder. — Nikoli ne pade človek nizko dovolj, Pavle, — šel bi bil po svoji cesti in jaz bi te bila vesela.“

Kamor je gledala Mari s tihimi, kakor zastrtimi očmi, tja so se obračale polagoma tudi njegove oči; sklonil se je pod težo ostudne, nizkotne misli:

Ob šivalnem stroju sta sedela Berta in rdečelični Neuner; od svetilke mu je padala luč naravnost na lica, tako da je bil še bolj rdeč, gladek in sladak. Berta ni gledala nanj; delala je hitro, z globoko sklonjeno glavo, in telo se ji je nekoliko zibalo. Dolgo že ni videl Slivar njenega obraza takega. Sanjava svetloba je bila razlita po njem, obrvi, prej skrčene in nemirne, so se bile vzdignile, oči so se svetile jasno in veselo, in ustnice so kipele, cvetele z rosnim, rdečim cvetom. Prišel je bil nekdo ter je odgrnil sivi pajčolan, ki je bil zakrit z njim njen obraz. — Govorila sta vsakdanje stvari, z mirnim, prijateljskim glasom; le časih se je ozrla nanj, hipno in mimogrede, kadar je posegla po delo na mizi; ali ta pogled je bil mehak in prijazen.

Ostudna, nizkotna je bila misel, ki je obtežila Slivarju sree. Kakor se je časih prestrašil Hladnika, tako se je ozrl zdaj skoro strahoma na Mari: vedel je, da mu je bila prišla iz njenih oči tista ostudna, nizkotna misel. Strah ga je bilo tega mrtvaškega miru, ki ne razločuje med veseljem in žalostjo, med smrtjo in življenjem. Zasadila mu je bila iglica v sree in niti sama ni vedela, da je bila iglica zastrupljena in da ga je ranila. Taki mirni ljudje so iz rodu hudodelecev.

Vstal je ter se napravil, in tudi Neuner se je polagoma vzdignil.

„Le ostani, Neuner, saj se ti nikamor ne mudi! Jaz grem samo malo na cesto in na cesti nimam rad družbe.“

Neuner se je zasmejal in je sedel.

„Pa se kmalu vrni, morda te počakam!“

Zakaj se je zasmel? — je mislil Slivar na stopnicah. Ali je bil to neumen smeh, kakor je ta človek sploh neumen, ali pa je bilo nekaj hinavskega na dnu? — Slišalo se je, kot da bi se bil zasmel nedolžnemu dovtipu, ali pa je bil morda napravil v svojem srečnem dovtipu, ki nikakor ni bil nedolžen in se mu je smejal?

Obstal je med vratmi: Kakšna neumna, neumna misel! In nizkotna in ostudna povrh! Kaj je res, da človek nikoli ne pade nizko dovolj? Zelo nizko je, kamor sem se bil izgubil v svojih mislih! — Tako mi zadosti, da sem se bil sam povagabundil, še druge poštene in čiste ljudi bi rad oblatil. Samo mislim nanje, pa jih oblatim, tako blatne so moje misli! —

Ali pretežka je bila tista misel in pregloboko se mu je bila zasadila v srce precej v prvem trenutku, da bi jo mogel izrvati z razumnim prigovarjanjem. Vzdignila se je, zgenila se močno in zaskelilo ga je, kakor da bi ga bil kdo telesno ranil, zarezal mu v meso s topim nožem ter se še nekoliko poigral, še malo obrnil nož v rani.

Kje pa imam pravico, da bi ji rekel: „Berta, pogledaj mi v oči — —!“ Prebledela bi in trepetala pred mano? — Nasmehnila bi se mirno in bi rekla: „Kako pa naj ti pogledam v oči, Pavle, ko jih sam povešaš?“ — In tedaj bi on sam prebledel in bi trepetal pred njo, ona pa bi se okrenila. — Kako bi ji pogledal v oči, ko zine lahko samo besedo, da me poniža do kolen? In ko je zapisano na vseh stenah v sobi, da sem jo bil osleparil? —

Napotil se je v gostilnico, ali ognil se je tiste, kjer ga je čakal Hladnik. Zlobni mir njegov bi ga zdaj dušil, zalučil bi mu kozarec v obraz. „Kriči, duša, stokaj, ali si od mesa ali nisi? Ali te ni sram, da se vlačiš tako po svetu, čunja na cesti, prah v vetru? Kje pa si bil ukral to človeško podobo, da slepariš ljudi z njo, ko nisi človek? . . . Jaz, glej, — ali si mislil, da sem tvoj tovariš, kak filozof v usnje vezan? Ne, — stopim nate, ti prah, ker jaz sem človek!“ —

Ognil se je bil gostilnice, ali prišel je naravnost prednjo.

„Saj sem čisto bedast!“ si je mislil. Izza zagrijala se je svetilo, pogledal je v sobo in Hladnika ni bilo. Gostilnica je bila skoro prazna, ob eni sami mizi je sedelo par zidarjev.

Pil je hitro kozarec za kozarec; čez pol ure je plačal ter se napotil zopet na ulico. Hodil je vse križem po predmestju, motal se med ljudmi, ki so se izprehajali v večernem hladu.

— Nič čudnega bi ne bilo, saj se je moralo tako zgoditi, in če se še ni, če se motim, tedaj se zgodi gotovo v prihodnje. Življenja je željna, kakor otrok je polna sanj, in jaz sem jo bil osleparil za življenje in za sanje . . . Prišla je bila k meni, oklenila se me je bila tako zaupno, vdano, mislila je, da kar odprem roko in ji dam ves tisti lep svet, ki je hrepenela po njem in ki ga nikjer ni. Iz močvirja se je bila rodila, ubožica, in zato so bile njene sanje tako neumne; oklenila bi se bila vsakogar, če bi bil prišel kdo slučajno pred mano in bi govoril tako sladko in lažnivo, kakor sem govoril jaz. Vsak slepar bi ji bil kraljevič iz devete dežele . . . In tudi potem bi se bilo zgodilo isto, če bi bil prišel kdo drugi namesto mene. Morda bi se vršilo bolj počasi, polahko, — leta bi morda minevala, ali vršilo bi se čisto gotovo . . . Boljše je celo, da se je izvršilo tako hitro, preden je njen obraz čisto bled in upal. In boljše je, da se je izvršilo tako sirovo, jasno; nobenega dvoma ni, nič kesanja. — Bog ti blagoslovi sanje, Berta, otrok! —

— Ker se mora tako vršiti, naj se vrši. Greh bi bil, ko bi s sovražnim pogledom, z zlobno besedo segal v njene sanje. Če nima življenja v teh praznih sobah, v mojih mrzlih rokah, kako bi ga ne iskala drugod? Njene misli so prenedolžne in preotroške, da bi se plazile po tleh, po tej ostudni vsakdanjosti. Osleparil sem jo bil, in okrenila se je od mene — kaj bi ji mogel očitati? Jaz sam sem se bil okrenil od nje, zaprl sem se bil v svojo sobo in sem pozabil nanjo. Kako bi zdaj zahteval, da bi se me oklepala za noge in drsala za mano po kolenih? Saj sem jo bil sam sunil v stran, poslovil sem se, ne da bi se bil ozrl nanjo in še čutil sem na sebi njen prestrašeni, preseči pogled. Takrat je bil čas; takrat naj bi se bil zdrznil, zgrabil naj bi bil

življenje, kakor je bilo, in delal veselo, z jasno, pametno dušo. Takrat je bil še čas, da bi stopil s trdnim korakom na Tratnikovo pot, da bi delal in živel in nič ne mislil; življenje bi me bilo neslo samo navzgor, vedno više — in ona bi gledala name danes kakor prvi trenotek, s pogledom polnim ljubezni in občudovanja, ker bi ji bil napravil življenje, kakor je bilo v njenem hrepenenju. Takrat je bil čas, ali že sem bil bolan in truden in izgubljen; nezavedno sem padal navzdol — in glej, zdaj bi hotel, da bi padala ona z mano! — Čuvaj se, Berta, pot je strma in polzka! — Čuvala se je — in že so njene sanje na lepih, gladkih potih, izprehajajo se po nebu. Bog ti blagoslovi sanje, Berta! —

— Naj se vrši, kakor se mora vršiti; nič več nimam pravice, da bi segal v njene sanje. — — Bilo je že pozno, ko se je vračal domov. Miren je bil in nekoliko truden, vse ostudne misli so mu izginile iz srea. Hladen veter mu je pihal prijetno v čelo in lica.

„Naj se vrši, kakor se mora vršiti.“ —

Par dni pozneje je bilo, o lepem večeru začetkom septembra. Vse je bilo kakor takrat: Slivar je bil z Mari ob oknu; govorila sta poluglasno, v dolgih presledkih; Neumer je sedel poleg Berte in kakor takrat mu je sijala v obraz luč od svetilke. Slivarju so se tresle noge, legalo mu je na lice nekaj težkega in govoril je trudoma. Neumer se je bil že poslovil, in stala sta z Berto par minut pred durmi; tudi Slivarju je bil že dal roko. Toda govoril je in potem je zopet sedel, klobuk je položil na mizo. Pripovedoval je o svojem življenju, o svojih prijateljih in prijateljicah, o plesu, o gledališču, o izletih, o samem tistem veselem, vsakdanjem življenju. Govoril je neprisiljeno, s prijetnim glasom, zasmejal se je časih razposajeno in samo žal mu je bilo, da ga ni poslušal tudi Slivar. Obrnil se je časih k njemu in izpregovoril glasneje: „Čakaj, Slivar, poslušaj —!“ in povedal je anekdoto, ki se je zdela Slivarju neizmerno neumna in zoprna. — Poslovil se je vdrugeč in je zopet sedel; bilo je že blizu devetih.

„Naj se vrši, kakor se mora vršiti!“ si je mislil Slivar in noge so se mu tresle. Bertin obraz je bil lep

in mlad, oči so sijale v veselih sanjah, ustnice so kipele, zgenile se časih, kot da bi govorile na tihem.

Neuner je vstal vtretjič; tudi Berta je odložila delo in vstala. In vstal je tudi Slivar ter stopil bliže. Neuner je stisnil Berti roko, govoril je dalje in njena roka je ostala v njegovi. Slivar je pogledal njeno roko; nikoli se mu ni bila zazdela tako bela in drobna in spomnil se je, kako jo je nekdaj poljubljal. Izpustila sta roke, ali Neuner se je zopet poklonil, njena roka se je vzdignila kakor nezavedno in zopet jo je stisnil in roka je ostala zopet v roki. Ozrl se je Slivarju v obraz in smejal se je nedolžno, kot da bi se nič ne vršilo.

Slivar je stopil čisto predenj:

„Torej, ali bo konec?“

Njegov glas je bil grd, hripav, in komaj je začul sam svoje besede, je stisnil pest ter ga udaril z vso silo v veseli, rdečelični obraz. Neuner je bil prestrašen in začuden, ni mislil, da bi se branil. Slivar je udaril vdrugeč, vtretjič, naravnost v veseli, rdečelični obraz. Dihal je težko in ves se je tresel. Neuner se je umikal počasi, nič ni razumel.

„Kaj pa sem ti bil storil, za Boga?“

Zgrabil je litro za klobuk ter zbežal; slišalo se je, kako je zaloputnil zunaj duri ter tekel po stopnicah.

Berta je stala ob mizi; njen obraz je bil bleđ, ustnice so bile poluodprte, ali izpregovoriti ni mogla besede.

Šel je mimo nje, ne da bi se ozrl nanjo. Prižgal je v ateljéju luč ter hodil dolgo v noč, da se je že skoro danilo. Ko se je spravil spat, ni zaspal niti za minuto; čakal je jutra, in ko je zasijalo solnce zunaj na strehi, je vstal ter se oblekel.

XIII.

Kar se je izvilo polagoma iz kipečih, razburkanih misli ter stopilo predenj jasno in neizogibno, je bila zavest, da je v tistem trenutku, ko je bil udaril s pestjo v rdečelični obraz, privezal na svoje noge nedolžno, trepetajoče Bertino telo ter jo prisilil, da hodi in pada

z njim. „Jaz sem tvoj mož,“ ji je rekel, „jaz, vagabund, in ti nimaš pravice misliti na nikogar, razen name, in želeti si nimaš drugega življenja, nego sem ti ga bil jaz pripravil!“ Prijel jo je bil sirovo s svojo mrzlo roko, in ona se je tresla, vsa majhna, nedolžna in boječa. Kar popadale so vse njene sanje, porezal jim je bil peroti, in zdaj je hodila za njim, po umazanih, trdih tleh in njene oči se niso upale ozreti nikamor. — Vedel je, da je razbil s tistim udarcem najlepši del njenega življenja; razbil je njene sanje, sladke misli na prihodnost, ki je pač ne bo nikoli, a ki je v hrepenenju še vse lepša in slajša, nego bi bila v resnici. Njeno sree je razbil, neusmiljeno ga je uklenil v svojo službo in tako bi ga vlačil s sabo po umazani ulici. Ubogo, trepetajoče nedolžno sree! —

In vedel je: samo ena je pot, da izbriše ta veliki greh in olajša svojo dušo. Kako bi pač hodil, če bi bilo privezано nanj tisto mlado življenje, ki ga je bil oblatil in uničil in bi stokalo za njim in bi mu očitalo? — Vedel je, da je pot samo ena in skoro lahko mu je bilo ob tej misli. —

Berta mu je prinesla zajutrek; roka se ji je tresla in ni se mu upala pogledati v obraz. Nato se je odpravil takoj od doma in je ostal zunaj skoro do poldne.

Dan je bil krasen in gorak; samo daleč zunaj, ob gozdu, je že dihal nalahko hladnejši jesenski veter. Ali vse je bilo še zeleno, šumelo je še vsenaokoli in prepevalo, tako da mu je bilo čisto mило in mehko in da se je spomnil domovine. Tistih lepih krajev se je spomnil, dolin in holmov, šumečih gozdov; zdelo se mu je zdaj, da sije tam neprestano veselo pomladansko solnce, — travniki se topе v svetlobi, pšenica se ziblje v mehkiem vetru, vse čez in čez je razlita rosna solnčna sreča . . . Kako bi pokleknil in poljubil tisto zemljo, on popotnik, izgubljeni sin tiste zemlje! S solzami bi jo poljubil, njo ljubljeno, neljubečo; „glej, tvoj sin se vrača k tebi!“ bi jo prosil in bi stokal od bolečine, on tujec, nepoznan in neljubljen. — Tako je prosil in stokal vso svojo mladost, ali naposled je spoznal svojo usodo in svoj poklic in ni več prosil. Otresel je prah od svojih

podplatov ter vzel v roko popotno palico. Namenjena mu je bila že oddavna in samo zato je trpel, ker ni spoznal, da mu je namenjena in je ni bil zgrabil z vdano roko takoj od začetka. Tujec je bil v svojih mislih; rodile so se bile v vetru, na nebu, na drugih svetovih; tujec je bil v svojem sreč, ki je bilo nemirno in je hrepenelo za solncem, kadar je odhajalo v tuje kraje in jemalo s sabo svojo gorko, zlato svetlobo. Hodil je za njim, da bi ga dohitel, ali kamor je prišel, povsod je bila že tema in povsod je bil tujec.

Povsod tujec! . . . In gledal je z mračnim očesom na to lepoto krog sebe in v tistem hipu kakor da je obledela svetloba pod njegovim mračnim pogledom in je zelenje že trepetalo in venelo.

Vrnil se je domov. Po kosilu se je zaprl v ateljé, da bi uredil v njem svoje stvari. Spomenik je bil že odpravil k livaču, dal je navodila kamnoseku, ki je izdelaval podstavo ter se opravičil onim starim gospodom tam doli, ki so se pripravljali na praznik slavnostnega odkritja, da ne more dol, ker ima opravkov preveč in bi zamudil vsako minuto. — Ogleдал je skice svojih del, spomenike razposajelih sanj. Kako so mu gledali ti obrazi tuje in začudeno v lice! Kdo jih je bil ustvaril, iz katere zemlje so se bili porodili? Kako je vse živelo v njih — čudno, polnočno življenje, ki ga ni nego v popotniški fantaziji . . . Vedel je, da bi zdaj ne mogel več napraviti kaj takega, — spominjal se je na tisto življenje, ki so se bila rodila iz njega ta čudna dela, kakor na lepo mladinsko neumnost, ki nima več ne moči ne veselja, da bi jo živel še enkrat.

„Drugače bi delal zdaj!“

„Ne . . . ! Stresel je z glavo kakor v strahu. Bal se je misli, ki bi ga zapeljale na stranpota, morda celo v novo prazno upanje. „Z delom je zdaj pri kraju, nima več zmisla ne zame in ne za druge.“ In sam se je nasmehnil svoji smešni želji, ki mu je bila nenadoma potrkala na sree. „Delal bi, sanjal z očmi in rokami! Kako bi mrtveci delali? Zdramil bi se v rakvi, prišel neroden in otročji v ateljé ter se spravil nad il — to bi bilo nedostojno in nenaravno! Živi naj delajo, mrlič

naj gnijo! — Zato le brž stran z izkušnjavami, le hitro stran z njimi!“

Razbil je v kosce skico za skico. Na steni je viselo dvoje mask, ki jih je bil napravil še na akademiji, v kotu so stala nekatera ženska in moška doprsja. Vse je razdrobil.

„Da se mi ne bo vedelo ne imena, ne stanu!“

„Da ne bodo prihajali in zmajevali z učeno glavo in govorili: škoda ga je bilo, lepo je bil začel, sčasoma bi bilo morda nekaj dostojnega iz njega. Ali še nezrel in sanjarski je bil, zapil se je in izgubil, taki mladi ljudje ne znajo živeti in tako dalje . . . Ker sem umrl zase, ni treba, da bi živel za druge — in tisto nemno mlado življenje še celo ne. Brez spomina, brez sledu!“

In lahko bi tudi kdo prišel in bi rekel, da so to otročja dela, ki pričajo večidel o vihravosti in nestalnosti in le od daleč o neki vrsti ženijalnosti. S hladno radovednostjo bi ogledaval ta otročja dela, tako da bi jih poniževal in bi se v resnici priklanjala pred njim. Ali jaz ne pustim tega. To so bili kamni ob moji trnjevi poti navzgor, in ker nisem dosegel vrha, tudi ni treba, da bi pričali ti kamni o mojih otročjih in neuspešnih naporih.“

„Strani torej z njimi!“

Ostala je samo ženska glava, še ne popoluoma dovršena. Vzdignil je kladivo, ali roka mu je omahnila. Obraz njegove žene je gledal nanj proseč in prestrašen.

„Prizanesi, ne udari!“

Sam se je začudil in mehko mu je bilo pri sreč. Pred nekaterimi tedni je bil pričel delati to glavo, brez namena in samo iz dolgega časa; ni imel ne modela ne slike in tudi spominjal se ni natanko, kje bi bil videl ta obraz, ki mu je bil tako jasno v spominu. Zdaj, ko je vzdignil roko, da bi ga uničil, pa so nenadoma pogledale najj oči njegove žene, neveste. Taka je bila, ko jo je prvokrat videl — življenja in uživanja željna, polna hrepenenja in vdanosti obenem. Živela je v siromaštvu in skrbeh — ali glej, kako so bile vesele njene oči, kako si je bila sredi siromaštva in skrbi

najlepši cvet, ki bi si kraljična ne želela lepšega. Šla je po trnjevi poti kakor angel: noge so se komaj dotikale tal in se niso ranile na trnju.

Roka mu je omahnila in nasmehljaj se je.

„Kako si se prestrašila, sirota! Ne boj se, ne storim ti nič žalega! Bog ti blagoslovi sanje!“

Stopil je v sobo; skoro se je že bližal mrak.

„Ne boj se, sirota, ne storim ti nič žalega!“

Smehljaj se je sočutno in ljubeznivo in položil je Berti roko na ramo. Sedela je pri šivalnem stroju, sključena, obrvi tesno skrčene, tako da se je prikazala guba na čelu. Zgenila se je in ko se je ozrla nanj, se je začudila njegovemu mehkeemu pogledu.

„Če me dolgo ne bo domov, ne čakaj z večerjo, Berta!“

Stisnil ji je roko topleje in bilo mu je, kakor da ji mora povedati še nekaj, reči še besedo, ki bi bilo v njej vse, kar je čutil. Ali tiste besede ni bilo; pogledal ji je še enkrat v plašne in začudene oči.

„Zbogom, Berta!“

Nato se je ozrl po sobi. Mari je sedela ob oknu; zdelo se je, da dremlje, ali izza poluzatisnjenih trepalnic je sijal pogled na Slivarja. Miren in tih pogled, ki se ni vznemiril nikoli več in ki bi se ne prestrašil in razširil, ko bi ugledal smrt pred sabo. Slivarja je zazeblo od tega miru, — bal se ga je in zoprni mu je bil. „Ni ne smrt, ne življenje, brezdušno spanje je, Hladnikovo spanje.“ — V sobo je prišla za hip Bertina mati, tiha, skrbeča, bolna, — zmerom enaka; njena usoda je bila odločena že davno, ko je imela trinajst let in je nastopila tam doli v močvirju svoje hlapčevsko delo. Slabotna je bila in bolna, ali njena močna opora je bila vsakdanja skrb, ki ji je prilivala krvi in življenja. Obsul bi jo z bogastvom, in ugasnila bi v treh dneh. — Ko je odprla duri, je videl Slivar v drugi sobi starega Sykoro; sedel je v temi na stolu in dremal. Sključen je bil že zelo; v mesecih, odkar je bil ostavil pisarno, se je postaral za mnogo let; hodil je že težko, govoril je redkokdaj. Počasi je ugašal in danes ali jutri ugasne in ne vstane več. — Bog vas blagoslovi, pošteni ljudje! — Slivarju je bilo lahko; v tem hipu je vedel tako jasno,

da bo sijalo zmerom solnce v teh sobah, zmerom na novo rojeno iz veselega Bertinega sreča, ustvarjenega za srečo. — Dokler stoji v sobi on, tujec, pada temna senca od njega in lega na stene, na obraze, na sree. Toda ko zapre duri za seboj, — kako bo zasijalo, zatrepetalo! — Vzdignilo se je za hip zagrinjalo in videl je daleč v prihodnost. Kakor prihaja sreča k sreči in življenje k življenju, tako je prišel k Berti vesel človek, ki je živel in ni mislil o življenju, in živela sta in se ljubila; njene sanje so bile razposajene in mladostne in niso frfotale tako daleč, da bi jih ne dosegla z roko; če je zahrepenela po rdečih rožah, — ob oknu so cvetele. In vsa soba je bila polna smeha in svetlobe. Iz življenja se je porajalo življenje: rdeči otroški obrazi so se smejali po sobi, svetilo se je deset svetlih, razposajenih oči, same svetle, razposajene Bertine oči. Tiste bolne rastline iz močvirja so zveneale hitro v tem gorkem solncu; ni bilo več ne očeta, ne matere, in ko je stopila Berta nekoč popoldne k svoji sestri ter postavila kavo na mizo, se Mari ni zgenila; obraz je bil miren, neizpremenjen, toda že mrzel in trd. Sedela je mrtva pet ur. In tako je ostalo samo življenje, zadnja senca je izgnila, vse rulete so se vzdignile . . .

„Zbogom, Berta!“ je ponovil pri durih ter se ozrl nanjo še enkrat, polno in ljubeznivo, toda sedaj brez sočutja. —

Mračilo se je, ko je prišel na ulico. Napotil se je v notrauje mesto, v tisto ljubljansko beznico. Prejšnji dan je bil zastavil uro in tako je imel v žepu še pet ali šest goldinarjev. Namenil se je, da jih zapije.

Bilo je še prezgodaj, družba še ni bila polnoštevna, ali že del njen je bil Slivarju zoprni. Začutil je bolj razločno kakor kdaj prej, da čisto nič ne spada mednje. Prišel je, kakor pride siromašen popotnik, ki prosi miloščine, med goste v gosposko sobo. Pogledajoga postrani in čudno, da ga ne potisnejo preko praga. Med neznanne ljudi je zašel; kakšna misel ga je privedla mednje? — To so sami ljudje, ki žive in ne mislijo na življenje. Tujci so, ki so bili otrešli prah od svojih podplatov in so si v tujini ustvarili drugo domovino, ker je tako zahtevalo življenje. — Mraz mu je dihal iz

te družbe, in poslovil se je kmalu. Ni imel opravka med ljudmi, ki plavajo z življenjem kakor jih nese, in gledajo le toliko, da ne zaidejo iz hitrega toka. Sovražil jih je; — bili so tisto življenje, ki ga on ni mogel in ni smel živeti, tista „družba“ so bili, ki ga je bila pehnila iz sebe.

Ko je stopil na cesto, se je domislil tiste družbe, ki ga je bila slavila predzadnji večer, preden je odšel iz Ljubljane. Tudi med njimi jih je bilo mnogo, ki so bili tisto življenje in tista „družba“, — ali celo na obrazih teh spoštovanih in dostojnih ljudi je bil sled tiste poteze, ki je bila načrtana tako globoko na obrazih literatov in slikarjev. Tista odurna, zaničljiva in ošabna poteza, ki je takrat Slivar ni razumel in ki ga je vznemirjala, tako da se je čutil med njimi tesnega, nedomačega. In zdaj jo je razumel. V spominu so stopili tisti obrazi bolj jasno predenj, kot da bi jih gledal pred sabo v resnici. Odurna, zaničljiva poteza se je razširila, njen izraz se je razlil po vsem obrazu. Zdaj je spoznal, da se je bila rodila iz mučnih, težkih misli, da je bil v srečo tisti nož, ki jo je bil zarezal pod očmi in krog ustnic; rezal je počasi, leta in leta, dokler ni popačil veselega obraza. Spoznal je tudi, odkod tista duhovita zlobnost, ki so je bili polni njih razgovori in odkod tisto sentimentalno reformatorstvo, ki se je ukvarjala z njim polovica teh ljudi . . . Napol so bili že izrvani iz zemlje, tujei so bili že napol. Nekateri so se branili, dà, mislili so celo, da so ukopani še vedno do vratu v domačo zemljo, ali njih misli so bile tuje in tujinske, samo še telesne zunanosti so jim ostale, v resnici pa so bili že davno posegli po popotni palici ter otresli prah od svojih podplatov. Tisti, ki so bili umetniki med njimi, so govorili o domači, o „narodni“ umetnosti. Ko bi ne bili že davno tujei, bi ne govorili o taki umetnosti; njih umetnost bi ne mogla biti drugačna nego narodna, ne poznali bi druge. Toda njih misli in sanje so bile tujinske in sami so čutili to, branili so se in hrepeneli nazaj. Tudi reformatorji so bili med temi tujei, ki so se bali in sramovali tujinstva. Ali že njih teoretično reformatorstvo jih je izdajalo; niso živeli, temveč mislili so o življenju; niso bili ukopani v to zemljo,

temveč stali so ob strani ter gledali nanjo s kesanjem in hrepenenjem . . . Drugi pa se niso branili in morda tudi hrepeneli niso več; Lužar je bil med njimi. Zavedali so se jasno, da so tujei, da nimajo nobenega opravka na tej zemlji. In sovražili so jo; da, samo mrzlo sovrašтво je bilo na njih obrazih in v njih besedah. Če so hrepeneli, so hrepeneli drugam, ali trdo vsakdanje življenje jih je kovalo na to tujo zemljo, ki je niso več poznali in je niso ljubili. Sovražili so jo, ker jih je rodila . . .

S studom in strahom se je otresel Slivar teh misli. Vesel je bil, da se je bil tako odtrgal, da ni ostal med njimi in da je bil otresel prah od svojih podplatov.

Vrnil se je v predmestje, naravnost v Hladnikovo beznico.

„Dolgo te nisem videl!“ ga je pozdravil Hladnik.

„In me dolgo ne boš!“ je odgovoril Slivar veselo ter sedel za mizo.

„Kam pa se odpravljaš?“

„Na popotovanje. Od doma sem se bil poslovil za zmerom.“

Hladnik se je začudil in ozrl se je na Slivarja z globoko spoštljivostjo.

„Ti si pa močan, Slivar! Nisem se ti bil upal svetovati kaj takega, in vendar je bilo to edino. Zdaj si na pravi poti, Slivar! Pokazal si, da si moder in pošten človek!“

„Ali se delaš norea?“

„Nikakor ne! Dobro si napravil sebi in drugim. Poleg tebe, vagabunda, bi umirali od lakote in od dolgega časa, in ti sam bi umiral z njimi. — Saj sem ti bil rekel takoj, da si napravil neumnost, ko si se oženil. — No, prijatelj, in zdaj je pred tabo veselo življenje, — sezi mi v roko!“

Slivar mu je segel v roko in zasmeljal se je.

„Kaj pa misliš ti v prihodnje, Hladnik?“

„V prihodnje? Ne poznam prihodnosti. Iz prejšnjega življenja so ti ostale še take neumne besede; iznebi se jih čim prej! — Za nas, prijatelj, ni ne preteklosti, ne sedanjosti, ne prihodnosti. Ne poznamo časa, ne življenja, ne smrti . . .“

Slivar se je domislil svojega srda: „Prah v vetru, cunjia na cesti!“ —

„Stojimo ob strani,“ je nadaljeval Hladnik, „in gledamo in presojujamo. Ubijajo se mimo nas, sleparijo, kradejo in tako dalje, a nas vse to nič ne gane: mirni sodniki stojimo ob strani. Kako si moreš želeti bolj vzvišenega življenja? In bolj prijetnega? Ko ne poznamo ne skrbi, ne upanja, ne strahu, in nas lahko tepo, kakor jim drago, pa nič ne čutimo? To je mirno in sladko življenje, prijatelj, in veseli me, da si ga nastopil.“

Slivar je poslušal in zmerom bolj mu je bilo zoprno. — Saj resnično ni človek, si je mislil. Tu sedi obleka slaba in ogoljena, lica vsa sestradana in nič ga ne boli, nič ga ne vznemirja! Svoj čas je sanjal morda prelepe sanje o veliki prihodnosti, o visoki poti navzgor — in nič ga ne boli, da je zdrsnil tako globoko, da *leže njegove sanje v blatu in njegova mladost z njimi*. Saj ni človek; — doma ima morda staro mater, ki misli nauj in čaka nauj, on pa sedi tukaj in pravi, da nima ne preteklosti in ne prihodnosti in niti ne zamežikne ob takih strašnih besedah. Ne pozna ne življenja, ne smrti — sama neizmerna praznina. Saj ni človek: cunjia na cesti je, prah v vetru.

„Samo da sem te malo pogledal, Hladnik! Mudi se mi na imenitno pot, ostavljam te nocoj samega.“

„Prikaži se kmalu!“

Ponudil mu je roko preko mize, ne da bi vstal in Slivar se je odpravil.

Noč je bila zunaj, bilo je že morda blizu desetih. Nebo je bilo jasno, vse pokrito z belimi zvezdami. Ko je šel mimo cerkve, je bila ura; tuintam so se lišna vrata s hrupom zapirala, ključ je zahreščal. Zaposnelci so hiteli z urnimi koraki mimo njega, ulice so v par minutah osamele. Ali ob oglih po ovinkih so se prikazovali ljudje, ki so čakali pozne noči. Srečaval je že sirove, temne moške obraze, ženske ki so se zadevale obenj in ga nagovarjale; časih je prišla mimo družba, ki se je bila zapoznila na izprehodu ali v gostilnici, pijan delavec je omahoval po tlaku, prepiral se na glas s krčmarjem, ali prepeval refren dunajske kvante; pri-

drdral je eleganten voz in švignil mimo — Bog vedi, kako se je bil izgubil v te kraje.

Dvakrat ali trikrat je stopil v zakajeno kavarno ter popil čašico rjavega žganja; ob mizah so kartali ali se zabavali z natakaričami, bledimi zaspanimi ženskami, ki so tavale ob poznih urah že pol pijane, kričale in se smejale, da se je slišalo na ulico. „To je Hladnikovo življenje,“ si je mislil Slivar. Prah v vetru, eunja na cesti. Nihče ne ve, odkod je bila prišla ta bleda, zaspansa ženska, kam pojde in kdo ji zatisne oči ob smrtni uri. Kdor jo poljubi, jo poljubi, ker je pijan, in zjutraj ga je sram. Izrvane so iz zemlje, zavržene, družba jih je bila bruhnila iz sebe in zdaj tavajo — večče nad močvirjem.“

Že se mu je nekoliko meglilo od močnega žganja, toda mislil je jasno in ni pozabil, kam se je bil namenil.

Bilo je že daleč preko polnoči; zakotne kavarne so zapirali, okna velikih kavaren so se še lesketala v temi. Tam so bili isti ljudje kakor v predmestju, in tudi življenje je bilo isto. Razloček je bil samo na oblekah in pa na večjem številu pijanih in noči željnih ljudi; njihov obraz so bili prav tako sirovi, razbrazdani od pijanosti in od nage strasti, ki ni bilo na njej nobene lepote in nobene plemenitosti več. Ženske, ki so hodile tod, so bile oblečene v kričeeče, pisane obleke; posedale so krog miz in pile; njihov oči so bile tope in umazane, le na redkokaterem obrazu je še ostal sled mladosti in ženske vdanosti . . . Same tujke, večče nad močvirjem . . .

„Ne, tega življenja nikdar ne, Hladnikovega življenja nikdar ne! In drugam ni mogoče nikamor, druga pota so vsa zagrajena . . . Ne iskre moči več v rokah, ne žarka hrepenenja več v srcu. Ali Hladnikovega življenja nikdar ne!“

Počasi, sklonjen, s trudnimi koraki je stopal po široki cesti v Prater. Zelo je bil utrujen, želel si je že počitka. V tej uri ga je bilo strah, zgrozil se je, če je pomislil, da bi se vrnil v svetli dan, da bi skrbel in delal in mislil . . . mislil . . . sukal nož po možganih. Da bi begal po svetlih, prašnih, zadehlih ulicah in

iskal kruha, in prihajal domov in hodil po ateljéju in poslušal, ko bi drdral šivalni stroj in bi škripale škarje v odmerjenih presledkih . . . in bi bežal in iskal kruha . . . in bi delal ostudna dela, brez sanj, brez hrepenenja . . . po tujih delalnicah hlapčevska dela . . . in grde skrbi bi iztezale skozi okno koščene roke in bi trkale na duri in odpirale polagoma in prihajale . . .

Danilo se je že; ravno pred njim se je spenjala na nebo medla svetloba; slišal je šumenje od daleč in telo se mu je streslo v prijetnem pričakovanju. Ob poti je raslo drevje; zibalo se je nalahko in kaplje so padale na pešak. —

Šel je hitro mimo finančnega stražnika, ki je dremal v kolibi pred mostom. Na mostu je postal ter se ozrl dol na zelene valove, ki so hiteli pod njim v neskončnost. Nasmehljaj se je; lepa se mu je zdela sentimentalna misel, ki ga je bila obšla v tem trenutku:

„Oprostite mi vsi, vi dobri ljudje, ki sem vas kdaj razžalil, jaz siromašni popotnik, kakor sem vam jaz vsem oprostil . . .“

Voda je zašumela; finančni stražnik se je predramil, kakor da bi mu bil nekdo zaklical na uho, in ozrl se je prestrašen naokoli. —

